

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КАСІЯНЕНКО ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
української мови і культури,
д-р філол.наук, професор
_____ Коваль Л.М.
« » грудня 2020 р.

КАТЕГОРІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Спеціальність 035 Філологія
Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
О.В. Антонюк, доцент кафедри української
мови і культури,
канд. філол. наук, доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____

Голова ЕК: _____

Вінниця 2020

АНОТАЦІЯ

Касіяненко О.М. Категорія толерантності у публічному дискурсі. Спеціальність 035 «Філологія», 035.10 «Прикладна лінгвістика», освітньо-професійна програма «Публічна лінгвістика». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. 124 с.

У дослідженні розглянуто проблему толерантної комунікації з урахуванням лінгвокультурних аспектів публічного дискурсу, котрий вирізняється як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників. Виявлено найважливіші категорії толерантного спілкування як мовного, мовленнєвого, комунікативного і риторичного явищ. Розглянуто ставлення носіїв української лінгвокультури до процесів комунікації з урахуванням осіб адресанта, адресата, ситуації спілкування. Схарактеризовано низку прийомів вияву чинників, які впливають на перебіг толерантного спілкування у публічному дискурсі.

Ключові слова: публічний дискурс, толерантна комунікація, комунікативна поведінка, комунікативна компетенція, мовна особистість, мовна поведінка, принципи комунікації, емпатія мовця.

124 сторінки, 87 джерел

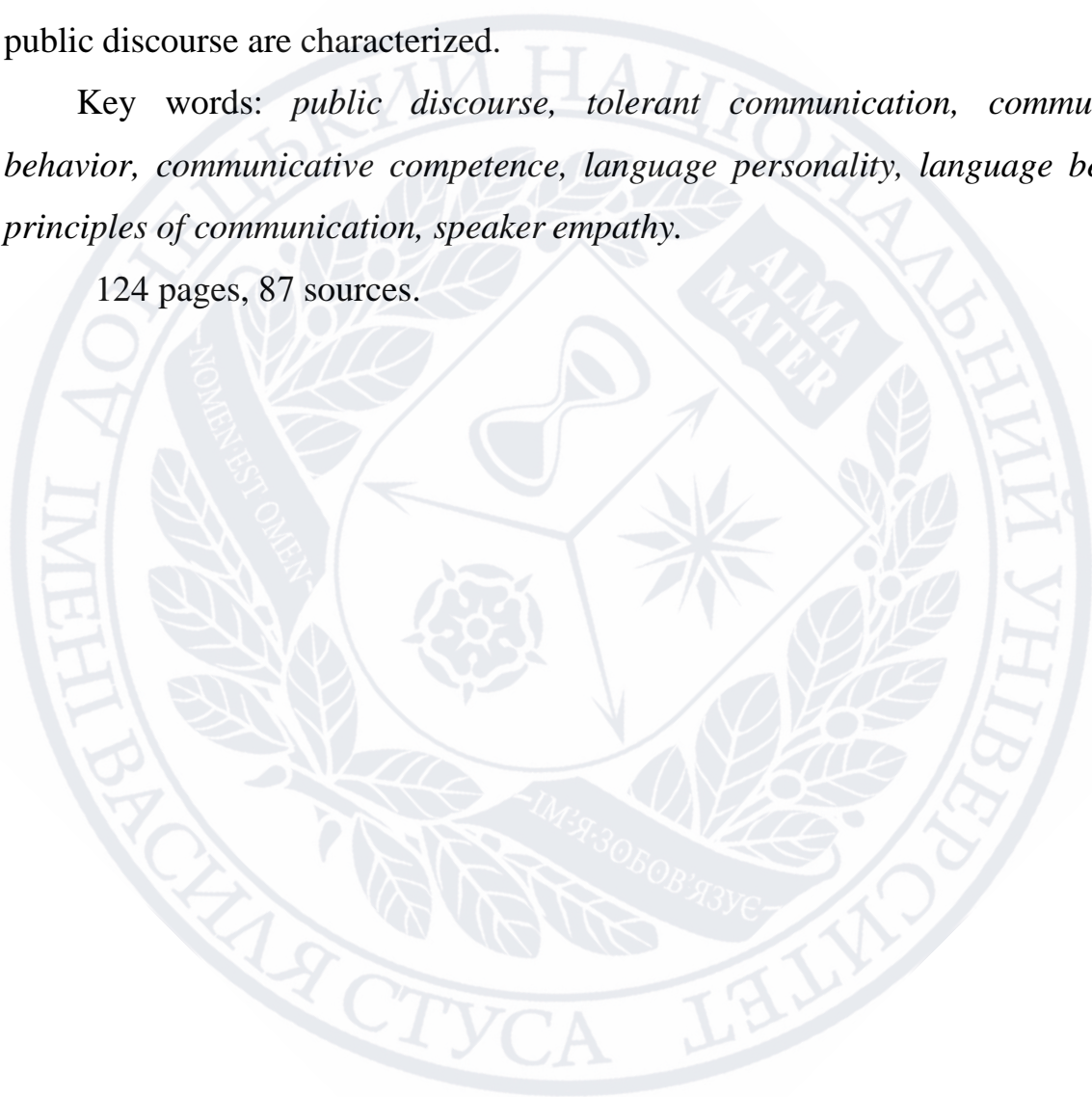
Kasiiianenko O. Category of Tolerance in Public Discourse. Specialty 035 «Philology», 035.10 «Applied Linguistics», Educational and professional program «Public Linguistics». Vasyl Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 2020. 124 p.

The study examines the problem of tolerant communication taking into account the linguistic and cultural aspects of public discourse, which differs as a type of communicative activity, interactive phenomenon, speech flow, which has different forms of expression, occurs within a specific communication channel,

regulated by strategies and tactics. The most important categories of tolerant communication as linguistic, speech, communicative and rhetorical phenomena are revealed. The attitude of the bearers of Ukrainian linguistic culture to the processes of communication is considered, taking into account the persons of the addressee, the addressee, the situation of communication. A number of methods for identifying the factors that influence the course of tolerant communication in public discourse are characterized.

Key words: *public discourse, tolerant communication, communicative behavior, communicative competence, language personality, language behavior, principles of communication, speaker empathy.*

124 pages, 87 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ЧИННИК ДІАЛОГУ КУЛЬТУР	9
1.1. Філософське, лінгвістичне та культурологічне осмислення проблеми толерантності у діалогічних концепціях.....	9
1.2. Сучасні підходи щодо осмислення категорії толерантності ...	14
1.3. Публічний дискурс як об'єкт наукового аналізу	25
РОЗДІЛ 2. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ.....	37
2.1. Історичні, культурологічні та комунікативні підходи щодо формування категорії толерантності	37
2.2. Вплив категорії толерантності на дослідження феномену діалогу та його етичних аспектів у публічному дискурсі	43
РОЗДІЛ 3. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНА ДОМІНАНТА У ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ	47
3.1. Мова як чинник формування толерантності у публічному дискурсі.....	47
3.2. Роль і значення мовних стратегій у формуванні толерантності....	54
3.3. Семантико-стилістичне вираження лексем-слів на означення категорії толерантності у публічному дискурсі	63
3.4. Гуманітарні дисципліни як засіб формування толерантності в учнів шкіл	80
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89
ДОДАТКИ.....	98
Додаток А. Дидактичний матеріал.....	98
Додаток Б. Апробація результатів дослідження.....	119
Додаток В. Декларація академічної доброчесності.....	124

ВСТУП

Сучасне українське суспільство переживає складний період свого саморозвитку, позначений труднощами перехідного періоду, коли демократичні, гуманістичні цінності утверджуються суперечливо і надто повільно. Це зумовлює падіння моралі, культури взаємостосунків між людьми. Значні суперечності особливо позначаються на молодому поколінні, У свідомості й поведінці якого не сформувалися та міцно не закріпилися позитивні установки й мотиви, значущі ціннісні орієнтації.

Світоглядна невизначеність і дезорієнтованість людини, ідейні суперечності та колізії суспільної практики стають джерелом зростання агресії, насильства, різноманітних конфліктів і збройних протистоянь. Це особливо відчутно у суспільствах перехідного типу, зокрема в Україні. За таких умов від здатності бути толерантними і вести продуктивний діалог на рівні міжособистісної взаємодії, на рівні соціуму і цивілізації залежать можливості і перспективи стійкого розвитку людини і суспільства.

За таких обставин вкрай важливим стає формування в молодого покоління толерантності, оскільки утвердження принципів і норм толерантності є необхідною умовою взаєморозуміння між людьми, взаємодії, злагоди, згуртування і консолідації суспільства.

Філософське осмислення проблеми толерантності знайшло відображення у працях Арістотеля, М.Аврелія, Демокріта, Платона, Сократа, а пізніше М.Монтеня, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Ж.Вольтера.

Комунікативна толерантність як основа міжособистісної толерантності – комплексне поняття, яке включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максимум неконфліктного спілкування, культури мовлення, всіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови. Однак у міжособистісній комунікації основою, фундаментом толерантної поведінки є внутрішня культура людини, позитивне сприйняття світу і людей, які оточують особистість, уміння вчуватися (емпатувати) співбесіднику. Все це,

безумовно, – наслідок виховання і самовдосконалення людини. Важлива складова – знання ідіоетнічних особливостей толерантного спілкування. Дослідження законів толерантної комунікації – важлива проблема сучасної гуманітаристики, перш за все таких її розділів як філософія мови, комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвістична прагматика, конфліктологія, психологія та інших.

Від діалогу залежить культурний розвиток людини, який останнім часом відбувається в умовах становлення і розгортання культурно-освітнього простору. Останній розуміється як своєрідний континуум, що має феноменологічну єдність і перманентно твориться, підтримується та відтворюється через взаємодію усіх суб'єктів культурної і освітньої діяльності. Саме таке розуміння культурно-освітнього простору визначає затребуваність принципів діалогу і толерантності у його розгортанні.

Незважаючи на значний обсяг наявних наукових публікацій щодо зазначеної проблеми, вона залишається ще далеко не вирішеною. Нестача ціннісного наповнення діалогу і толерантності універсальними смислами культури й етики, їх залучення до функціонування освіти переважно як додаткових компонентів формування життєвих і професійних компетентностей людини, або як допоміжних засобів освітніх технологій розвитку евристичності та багатозначності тлумачень цих понять у різних дискурсах ускладнюють не лише цикл методологічних перетворювальних дій, а й пізнавальної інструментарію дослідження.

Актуальність проблеми зумовила вибір теми дослідження **«Категорія толерантності у публічному дискурсі»**.

Об'єкт дослідження – категорія толерантності у публічному дискурсі.

Предмет дослідження – семантичний, культурологічний, комунікативно-діалогічний вияв категорії толерантності у публічному дискурсі.

Метою дослідження є обґрунтування категорії толерантності у публічному дискурсі в умовах сучасного культурно-освітнього простору і

розкриття її конструктивного потенціалу на лінгвістичному та особистісному рівнях.

Загальна мета конкретизується у специфічних дослідницьких **завданнях**:

- здійснити критичний аналіз історії розробки ідей толерантності у публічному дискурсі;
- визначити внутрішній взаємозв'язок толерантності та діалогу як феноменів культури й прикладної лінгвістики;
- розкрити контекстуальну зумовленість толерантності у публічному дискурсі;
- розкрити теоретичний конструкт культури толерантності.

Теоретичну основу дослідження складають філософські ідеї з проблеми толерантності (Ж.-П.Сартр, В.Соловйов, В.Франкл, К.Ясперс). Дослідження, що базується на основних підходах: культурологічному (А.Джуринський, З.Малькова, О.Матієнко, В.Подобед); гуманістичному (Ш.Амонашвілі, Я.Корчак); полікультурному (Ф.Горовський, О.Доукіна, Ю.Римаренко, П.Толочко); аксіологічному (В.Прянікова); комунікативно-діалогічному (Т.Білоус, Г.Безюльова, О.Скрябіна, Г.Шеламова).

Для вирішення поставлених завдань дослідження на всіх етапах роботи використовувався комплекс наукових **методів**:

- *теоретичні*: логіко-історичний аналіз педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних, лінгвістичних праць з теми дослідження;
- контент-аналіз, інтерпретація, системно-теоретичний і синергетичний підходи, герменевтику та загальнонаукові методи (метааналіз, інтеграція, узагальнення, теоретичне моделювання та ін.);
- *емпіричні*: безпосередні спостереження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено критичний аналіз історії розробки ідей толерантності у публічному дискурсі; визначено внутрішній взаємозв'язок толерантності та діалогу як феноменів культури й прикладної лінгвістики; розкрито контекстуальну зумовленість

толерантності у публічному дискурсі; розкрито теоретичний конструкт культури толерантності.

Практична значущість одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані в практичній роботі, під час розробки навчальних посібників з прикладної лінгвістики. Висновки і рекомендації можуть бути використані у практичній роботі лінгвістів, при читанні спецкурсів у закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у ході теоретичної та практичної роботи. Найважливіші теоретичні положення і висновки доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «PHILOLOGICAL HORIZONS: scientific, linguistic, philosophical, political, national-patriotic vectors» (Вінниця, 7-9 жовтня 2019 року): доповідь «Роль категорії толерантності в публічному дискурсі»; на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» (Вінниця, 19 червня 2020 року): доповідь «Комунікативний аспект категорії толерантності у публічному дискурсі» (Додаток Б).

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (87 позицій), додатків. Обсяг магістерської роботи становить 124 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 88 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ЧИННИК ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

1.1. Філософське, лінгвістичне та культурологічне осмислення проблеми толерантності у діалогічних концепціях

Системне реформування українського соціуму неможливе без цілісного концептуального осмислення умов, факторів і механізмів його консолідації як передумови формування спочатку організованого, а потім громадянського суспільства. Така рефлексія дозволить теоретично і методологічно обґрунтувати нову гуманітарну стратегію, сприяючи, по-перше, трансформації світогляду, ідеології та свідомості громадян; по-друге, розумінню того, як зробити соціальні інновації гуманітарно витриманими, духовно змістовними, конструктивними і збалансованими; по-третє, інтеграції суспільства і збереженню його самобутньої, екзистенціальної ідентичності. Нині необхідна свіжа і ефективна ідейна програма, яка мотивуватиме і мобілізуватиме суспільство на створення нової якості і рівня життя, що базуватиметься на повазі до людської гідності як базової і пріоритетної екзистенціальної цінності сучасності [24, с.12].

Оскільки у світі існує проблема насильства та конфліктів, ідея застосування у сучасному суспільстві законів і етики, і моралі є більш дієвою, аніж застосування лише етичних законів. Таким чином, визначаються морально-етичні чинники діалогу (відповідальність за і перед Іншим (Іншими), толерантність як поєднання формальних принципів справедливості з етичним принципом поваги та інші).

Якщо ми сьогодні говоримо про діалог культур, то повинні враховувати, що це такий діалог, де існує не принцип переконання, а взаємовплив: коли кожен залишається при своєму, але обох цей діалог сутнісно збагачує. Окрім того, такий діалог має ґрунтуватися на морально-

етичних принципах: відповідальності за Іншого та перед Іншими, толерантності тощо [40, с. 16].

Як зазначають науковці, сучасна діалогова філософія (Е.Левінас, П.Рікер), яка є в свою чергу також феноменологічною, переконливо демонструє, що лише феноменологія змогла розкрити нам суть основних понять діалогового відношення – це відношення Я-Інший, яке стає очевидним, коли ми зустрічаємо Іншого. Але ми його можемо зустріти лише тоді, коли ми внутрішньо відкриті для його сприйняття. Цей принцип відкритості став основоположним у подальшому розвитку філософії діалогу. Окрім того, такі поняття, як пробудження чи протверезіння свідомості, розкриті Е.Гуссерлем та М.Гайдеггером, поняття Іншого, введене Ж.-П.Сартром, а також поняття мови, мовлення, діалогу, часу, досліджені М.Мерло-Понті, – стали теоретичною базою сучасних діалогічних концепцій. А такі поняття як любов (Ж.-П.Сартр), відкритість Іншому, відповідальність та дарування (Е.Муньє) лягли в основу осмислення діалогового відношення. Слід також відмітити важливість для розвитку діалогової філософії ідеї Е.Муньє, яка полягає у прагненні зрозуміти іншого як дійсно іншого, що означає – поєднувати відмінні позиції у згоді, в якій не зникають відмінності. Вже у філософії Ж.-П.Сартра формується поняття толерантності, що базується на суб'єктивності і свободі людини, на праві невтручання у сферу її життя [40, с.16].

Філософське осмислення проблеми толерантності знайшло відображення у працях Арістотеля, М.Аврелія, Демокріта, Платона, Сократа, а пізніше – М.Монтеня, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, Ж.Вольтера.

Певні аспекти толерантності відображені у працях філософів (Ф.Вейс, У.Джеймс, О.Довгополова, В.Зарка, А.Камю, П.Кінг, М.Конше, Р.Крісті, В.Лекторський, Ж.-П.Сартр, К.Ясперс та ін.); соціологів (Г.Бутигін, Е.Дюркгейм, Г.Зіммель, О.Конт, С.Оксамитна, В.Портянкіна, О.Швачко); психологів (Б.Ананьєв, О.Асмолов, І.Бех, С.Бондирева, Д.Колесов, С.Клепцова, О.Кононко, О.Леонтьєв, М.Ліпман, В.Маралов, А.Маслоу,

О.Петровський, К.Роджерс, В.Сітаров, У.Солдатова, Л.Шайгерова та ін.).

У сучасній науці проблема формування толерантності досліджується у різних аспектах: загальні питання педагогіки толерантності (М.Рожков, А.Сиротенко, Г.Солдатова, Л.Шайгерова та ін.); етнічна толерантність (О.Байбаков, О.Докукіна, З.Малькова, В.Подобед, Ю.Римаренко, В.Тишков та ін.); технологічні питання формування толерантності (Т.Білоус, С.Герасимов, О.Кашенко, Б.Рієрдон, В.Сітаров, І.Сковородкіна, О.Скрябіна, П.Степанов, Г.Шеламова та ін.); гуманітарні дисципліни, як засіб формування толерантності (Л.Алексашкіна, Л.Ванюшкіна, С.Метліна та ін.); вивчення досвіду формування толерантності у зарубіжних країнах (А.Джуринський, З.Малькова, О.Матієнко та ін.) [12, 64].

Філософські джерела розглядають толерантність як: форму поваги до іншої людини (М.Бердяєв, Р.Валітова, А.Камю, Ж.-П.Сартр, К.Ясперс та ін.); складну рису особистості, що характеризує менталітет людини (П. Кінг, В.Тишков, М.Уолцер та ін.); соціальне явище (В.Соловйов, Х.Плєснер та ін.).

Проблема толерантності в психологічних концепціях характеризується комплексністю, складністю та суперечностями, інтерпретується як підвищення рівня стійкості, терпимості до деяких несприятливих чинників (О.Асмолов, О.Петровський, Л.Петражицький та ін.); самоактуалізація і виявлення особистістю своїх сутнісних людських якостей (А.Маслоу, К.Роджерс); самотрасценденція, вихід людини за межі свого «Я» (А.Реан, В.Чудновський); соціальне й етнопсихологічне прагнення до свободи і втеча від неї (М.Ліпман); умова і форма соціальної адаптації до існуючих соціальних умов (В.Золотухін); ставлення до об'єкта (О.Клепцова, Д.Колесов, С.Бондирєва та ін.); внутрішня установка відносно іншого (С.Бондирєва, Д.Колесов); ціннісне ставлення до іншого і внутрішні підстави подолання егоцентричних індивідуальних прагнень (О.Леонт'єв, В.Слободчиков); партнерство у спілкуванні (О.Бодальов, О.Кононко, О.Петровський); формування культури міжнаціонального спілкування та міжнаціональної терпимості (Є.Магомедова, З.Мубінова та ін.) [12, с.5].

Толерантність є предметом наукових інтересів філософії, політології, культурології, історії, соціології, психології, педагогіки, що характеризує її багатоаспектність та багатоваріативність. Сучасні науковці визначають толерантність як певну життєву філософію (О.Грива, В.Лекторський), як категорію відносин (С.Бондирєва, Д.Колесов, В.Маралов, В.Сітаров), як правовий принцип (М.Мchedлов, Н.Шилборд), як толерантну свідомість (О.Асмолов, О.Кондаков, О.Насиновська), як пізнавальну стратегію (А.Коржуєв, В.Попов), як особистісну рису (О.Клепцова, Г.Солдатова).

У цілому проблему толерантного / нетолерантного комунікування в інформаційному просторі певною мірою розкривають Н. Брусніцин, Є. Макаренко, М. Нагорняк, В. Потіха, Р. Шафранські та інші. Щодо специфіки інформаційного контексту толерантності суспільства є кілька досліджень, зокрема робота І.А. Мельничук «Деякі аспекти проблеми толерантності в сучасних українських ЗМІ», у якій розкрито питання релігійної толерантності; дисертація на здобуття звання кандидата наук М.Ю. Соколова «Проблема толерантності в інформаційному просторі» (2007 р.), у якій розкрито аспект домінанти негативної інформації в повідомленнях ЗМІ; Окрему уваги дослідники приділяють вирішенню питання про суспільну толерантність в контексті кризи, конфлікту. Зокрема, варто назвати розвідку Т.Хроменко «Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій», у якій зазначається: «З усього сказаного випливає, що толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій – це так би мовити цілий комплекс толерантностей, а саме: толерантне ставлення до споживачів інформації; толерантність надавача інформації, толерантне ставлення до нього і толерантне використання цієї інформації, толерантне використання ексклюзивної інформації, а також неупереджені визначення причин і рівнів кризовості у суспільстві та діалогічне їх вирішення» [77, с. 348].

Нині, коли енергія злоби, ненависті до всього несхожого, до людей, що розмовляють іншою мовою, сповідують іншу релігію, дотримуються іншої системи цінностей, вирвалася на поверхню, вирішення проблеми діалогу

набуває глобального значення. Сучасна філософія діалогу намагається вирішити цю проблему за допомогою законів етики та моралі.

Широкої популярності ця проблематика набуває завдяки ідеям О.Розенштока-Хюссі та К.Ясперса. Не зважаючи на те, що К.Ясперс не розмежовує такі поняття, як діалог, спілкування та комунікація, він робить вагомий внесок у розвиток аналізованої проблеми, особливо що стосується її розвитку у соціально-політичній сфері.

Крім цього, слід зазначити внесок у розробку цієї теми досліджень німецької комунікативної філософії К.-О.Апеля, Ю.Габермаса та Г.Йонаса. Особливою заслугою їх філософії є те, що вона була комунікативною етикою, а саме, етикою відповідальності. Відтак філософія комунікації, як пошук останніх підвалин міжлюдських взаємин, за своєю глибинною суттю збігається з найактуальнішими для сьогодення питаннями та проблемами соціально-політичного життя. Вона дає змогу зрозуміти справжній смисл таких фундаментальних понять як «свобода», «відповідальність», «справедливість». Окрім вище сказаного не можна не відмітити концепцію німецького філософа Б.Вальденфельса, який розкрив суть основних понять діалогового відношення і зробив висновок, що поняття «Інший» має бути замінене на «Чужий», як наслідок зміни змісту самого відношення. Але не тільки філософія займалася вивченням цієї проблеми. Свій внесок у розробку відношення «Я – Інший» зробила і французька психологія, а саме, Ж.Лакан. Досліджуючи праці З.Фрейда, він зазначив, що вимір істини виникає лише з виникненням мови. Великого значення Ж.Лакан надавав дослідженню поняття «Інший» через мовлення. Серед дослідників, що розробляли цю проблему, передусім, слід відзначити М.М.Бахтіна, який найбільшій уваги надавав т.з. сфері «між», що знаходиться між Я та Іншим, а саме, поняттю мови. Діалогічне ставлення, за Бахтіним, – це єдина форма ставлення до особистості, що зберігає її волю і недовершеність. Окрім того, дослідник вводить поняття відповідального вчинку щодо Іншого, що дало поштовх до подальшого розвитку аспекту відповідальності за Іншого в концепції

Е.Левінаса. Свій внесок в розробку теорії діалогу зробили: С.С.Аверінцев (визначення основи спілкування як поваги до особистого буття того, з ким ми спілкуємося), Р.Г.Апресян, Г.С.Батищев (дослідження суті діалогового спілкування), В.С.Біблер (розвиток проблеми діалогу культур), Л.С.Виготський, Б.М.Гаспаров, А.А.Гусейнов, М.С.Каган (визначення сутнісної основи понять діалогу, спілкування та комунікації), І.Калінаускас, М.І.Козлов, І.С.Кон (дослідження поняття дружби), В.А.Лекторський (внесок у розробку поняття толерантності), Л.А.Матвеева, Н.В.Мотрошилова, О.П.Огурцов, І.В.Пешков (внесок у розробку поняття відповідального вчинку), Д.М.Разєєв, О.М.Соколов (дослідження поняття «Іншого» та «Інакшого»), О.О.Ухтомський, В.А.Ядова, А.В.Ямпольська (аналіз і обґрунтування діалогічної концепції Е.Левінаса) та інші [40, с. 8].

Українська філософія також звертається до аналізу різних аспектів проблеми діалогу (Є.К.Бистрицький, А.М.Єрмоленко, К.К.Жоль, Є.Г.Злобіна, Н.А.Колотілова, С.Б.Кримський, В.С.Лук'янець, В.А.Малахов, Р.І.Олександрова, Г.Г.Почепцов, Б.О.Парахонський, Л.А.Ситниченко, С.В.Пролеєв, О.М.Соболь, В.Табачковський, Н.В.Хамітов та інші), у тому числі проблеми толерантності (Ю.А.Іщенко) та відповідальності (Т.Є.Василевська) [40].

1.2. Сучасні підходи щодо осмислення категорії толерантності

Комунікативна діяльність людини забезпечується сукупністю механізмів її свідомості, що становлять комунікативну свідомість. Таким чином, комунікативна свідомість виступає сукупністю ментальних комунікативних категорій, що визначають прийняті в суспільстві норми та правила комунікації. Під комунікативними категоріями мовознавець І.А. Стернін розуміє загальні комунікативні поняття, що упорядковують знання нації, індивіда про норми та правила комунікації. Основним значенням комунікативних категорій стає забезпечення, організація мовленнєвої діяльності індивіда в суспільстві. Категорія містить певне

концептуальне знання про комунікацію (інформаційний аспект), а також «прескрипції», приписи щодо здійснення комунікативного процесу (правила спілкування).

Як справедливо зазначає Ю.Д. Скрипник, в основу світогляду та світосприйняття кожного народу покладено власну систему предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, тому національний світогляд, що є віддзеркаленням дійсності, проявляється в мові – лексиці, фразеології, граматиці, дискурсі, про що свідчать результати численних досліджень. Таким чином, спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури із використанням конкретної етнічної мови, неповторних мовних картин світу, а також законів спілкування, напрацьованих у межах цієї мови та культури. Національно-культурні чинники мають істотний вплив як на елементи мовного коду, так і на безпосередній процес спілкування, на структуру комунікативного акту та його складові [55].

Толерантність як «якість, що характеризує ставлення до іншої людини як рівноправної особистості й виявляється у свідомому підкоренні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що втілює в іншому інше (зовнішність, манера мовлення, смаки, спосіб життя, переконання тощо)» [42, с. 246], постає як надзвичайно складне поняття й вивчається низкою сучасних наук, наповнюючись у їх межах власним специфічним змістом. У спеціальній літературі виділяють політичну, релігійну, економічну, гендерну, міжособистісну та інші типи толерантності [76, с.5-6].

Ф.С. Бацевич підкреслює, що міжособистісна толерантність, у свою чергу, може виявлятися на різних рівнях, зокрема: «власне» міжособистісному (у безпосередніх і опосередкованих каналах комунікації щоденних контактах з іншими людьми), груповому (у межах сім'ї, трудового колективу, студентської групи тощо), міжгруповому (між установами, організаціями, партіями тощо), внутрішньодержавному, міждержавному та ін. Враховуючи культурні чинники, можна говорити про вияви внутрішньокультурної і міжкультурної толерантності. У всіх можливих

випадках основою формування, підтримання і розвитку різноманітних форм вияву толерантності в людських спільнотах є міжособистісна інтеракція, найважливіший вияв якої – комунікативна взаємодія людей у суспільстві [5, с. 108-119].

Англійські науковці визначають «толерантність» як готовність і здатність приймати всяку особистість або річ без протесту та втручання. Американські – як визнання і повагу до переконань та дій інших людей. У китайській мові поняття «бути толерантним» означає виявляти чуйність по відношенню до інших. Араби «толерантність» трактують як прощення, співчуття, доброзичливість, м'якість, терпіння до інших. Українськими науковцями «толерантність» трактується як терпимість до чужої думки. Пристаємо до думки, що терпимість – це не одне і те ж саме, що терпіння та терпеливість. Якщо терпіння визначає частіше всього почуття людини, яка відчуває біль, насильство або якісь інші форми негативного впливу, а терпеливість – це властивість індивіда, як правило, проявляти терпіння, що стає рисою його характеру, то терпимість містить у собі повагу до інших і відмову від домінування чи насильства, це властивість відкритості і вільної думки [38, с. 14].

Методологічним підґрунтям дослідження слугують провідні принципи діалектики наукового пізнання, трансформовані І. Онищенко у дисертаційному дослідженні «Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах»: принцип єдності форми та змісту, який визначає аналіз особливостей мовної реалізації аксіологічного значення; принцип діалектичної єдності раціонального й емоційного в мисленні та мові; принцип єдності свідомості й діяльності. Підґрунтям дослідження лексико-семантичної та граматичної систем мови послужили положення когнітивістики, у межах якої мова розглядається як когнітивний механізм, задіяний у кодуванні й передачі інформації. Когнітивний підхід дозволяє аналізувати мову публіцистики та журналістики як засіб впливу на

суспільну свідомість [44, с.23].

Науковцями толерантність визначається як принцип правового, соціально-політичного аспекту (М.Мчедлов), певна філософія (В.Лекторський), категорія відносин (О.Клепцова, В.Маралов, В.Сітаров, О.Соколова, Г.Солдатова), толерантна свідомість (О.Асмолов, О.Газман, О.Грива, О.Кондаков, О.Насиновська), пізнавальна стратегія (А.Коржуєв, Н.Кудзієва, В.Попков, М.Поташник), основа свободи, поваги до прав іншої людини, терпимість, ненасильство, культура компромісу, діалог, особистісна або суспільна характеристика, яка припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні (В.Тішков).

Загальновідомо, що пецифікою мови кожної культурної спільноти визначається система етикетних форм спілкування, символів, образів тощо. У свою чергу в мовленні кожної людини, в наборі її комунікативних засобів значне місце посідає мовленнєвий етикет, що розглядається як система усталених форм спілкування, прийнятих відповідно до соціальних ролей комунікантів і моральних норм поведінки людей у суспільстві, коли, з одного боку, такі норми регулюють, а з іншого боку, виявляють стосунки між членами певного суспільства приблизно за такими векторами: свій – чужий, старший – молодший, далекий – близький, знайомий – незнайомий тощо. У мовленнєвому етикеті передається соціальна інформація про адресанта й адресата, детермінуються ступінь їх знайомства, особисті стосунки (за умови знайомства), стосунки за віком, службовим становищем, вказується, в яких умовах (офіційних або неофіційних) відбувається спілкування тощо.

Ю.Д. Скрипник акцентує, що національно-культурна специфіка мовленнєвої поведінки проявляється в тому, що стилістичні засоби, які мають типову стилістичну маркованість, у різних культурах можуть бути пов'язані з нетотожними комунікативними ситуаціями, з різними стереотипами поведінки. Категорія толерантності відображає правила та норми етикету, що становлять суттєву частину мовленнєвої ввічливості [55, с.8].

Поняття «толерантність» визначається науковцями як *людська чеснота* (мистецтво жити в світі різних людей та ідей, здатність мати права і свободи, при цьому, не порушуючи прав і свобод інших людей); як *активна життєва позиція* на основі визнання іншого; як *ставлення до людей* (прийняття іншої людини такою, якою вона є, визнання багатовимірності і самобутності будь-якої культури, прийняття норм та правил, відмова від зведення різноманіття до одноманітності або переважання якоїсь однієї точки зору і позиції, розуміння і прийняття традицій, цінності і культури представників іншої національності і віри); як *якість особистості*, що визначає характерну для неї поведінку, діяльність і мислення [34, с. 12].

Аналіз опрацьованих філософських, лінгвістичних, соціологічних, психологічних наукових джерел дає змогу уточнити визначення толерантності як складного інтегративного особистісно-морального утворення, що характеризується здатністю людини з повагою ставитися до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, прагненням зрозуміти й досягнути взаємної злагоди без застосування тиску, насилля. Вона виявляється у ціннісному ставленні до інших людей, навколишнього середовища, самого себе, тобто охоплює весь спектр соціальних відносин, в якому реалізується особистість. Толерантність визначається сформованими в особистості установками, звичками, світоглядом; підлягає цілеспрямованому вихованню й самовихованню.

Структура толерантності включає когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти.

Л.В. Бернадська уточнює, що когнітивний компонент містить: наявність знань про сутність і змістові аспекти толерантності, усвідомлення значущості толерантності у суспільстві; виявляється в гнучкості і критичності мислення, визнанні існування іншої думки, прогнозуванні можливих шляхів вирішення проблеми. Емоційно-ціннісний компонент поєднує емоції, потреби, мотиви діяльності, спрямовані на досягнення взаєморозуміння у процесі міжособистісних відносин. Поведінково-

діяльнісний компонент пов'язується з досвідом застосування знань і вмінь у поведінці, виявляється у довірі, співпраці, здатності до діалогу з іншими; доброзичливості; самостійності; контролі за поведінкою інших людей, самоконтролі [12, с. 4].

Толерантність можна визначати й так: це визнання за людиною, політичними, релігійними, культурними об'єднаннями, етнічними спільнотами права на власне розуміння істини, на власну правду, життєву позицію, політичні світоглядні цінності й самобутність. Таким чином, толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті [20].

Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це не поблажливість чи потурання, це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави.

Поняття толерантності висвітлено у «Декларації принципів толерантності» [20]:

1. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

2. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання.

Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

3. Толерантність – це обов’язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

4. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав’язані іншим [20].

Толерантність – це обов’язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини. Вона є категорією світоглядної свідомості, котра здатна здійснювати рефлексію над своїми власними засадами. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та

зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Таким чином, толерантність у контексті сказаного вище є певним особистісним, суспільно визнаним концептом, який передбачає не просто певні засоби досягнення визначеної мети, а передусім цілком конкретну технологію побудови взаємовідносин між різними їх суб'єктами. Вона є, як образно зазначають науковці, своєрідним лакмусовим папірцем, що дає змогу визначити рівень суспільної зрілості, культури соціальних агентів – учасників цієї комунікації (взаємовідносин), їхньої готовності до спільного пошуку підґрунтя, шляхів до співпраці, злагоди і миру [29].

Цікаво, що загальний зміст поняття толерантності не виключає того, що в різних мовах залежно від історичного досвіду народів воно має різні значеннєві відтінки. В англійській мові толерантність – «готовність і здатність без протесту сприймати особистість чи річ», у французькій – «повагу свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів». У китайській мові бути толерантним значить «дозволяти, виявляти великодушність по відношенню до інших». В арабській толерантність – «прощення, полегкість, м'якість, поблажливість, жаль, прихильність, терпіння... налаштованість по відношенню до інших», у перській – «терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення». В українській мові існують два слова з подібним значенням – толерантність і терпимість. Термін «толерантність» звичайно використовується в гуманітарних науках, означаючи відсутність чи ослаблення реагування на певний несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. А слово «терпимість», більш знайоме і звичне, уживане в повсякденній мові, означає «здатність, уміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших людей». Слово «терпимість» часто асоціюється з пасивним прийняттям навколишньої реальності [29].

Упровадження толерантності означає: кожна людина вільна дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими; погляди

однієї людини не можуть бути нав'язані іншим. Толерантність є не тільки найважливішим принципом, а й необхідною умовою миру і соціально-економічного розвитку усіх народів. «Типовий національний закон про розвиток толерантності» (2012) – документ, що підготовлений групою експертів Європейської ради з толерантності і примирення (ЕСТП) та юридично регламентує правові відносини у сфері толерантності в країнах Європи [66]. Закон має на меті розвиток толерантності в суспільстві без ослаблення зв'язків, які формують суспільство як єдине ціле, виховання толерантності між різними общинами і групами, викорінення злочинності на основі ненависті, осуд будь-яких проявів нетерпимості, заснованих на упередженнях, фанатизмі або забобонах, прийняття конкретних заходів для боротьби з нетерпимістю з метою викорінення расизму. Закон прописує основні принципи і поняття толерантності, принципи взаємовідносин між різними соціальними групами, в тому числі між мігрантами і корінним населенням, гарантує ряд демократичних свобод, перераховує обов'язки, необхідні для виконання урядами європейських країн, включаючи обов'язки в галузі освіти.

На формування толерантності впливають наступні чинники: виховання, досвід, спілкування, культура, цінності, потреби, інтереси, характер, темперамент, звички, емоційність та тип поведінки особистості [12, с.6].

В етичному плані концепція толерантності виходить з гуманістичних напрямів, у яких підкреслюється вічна цінність гідності і чеснот людини, у тому числі чеснот (розмаїтості ознак), які відрізняють одну людину від іншої, які підтримують багатство індивідуальних варіацій єдиного людського виду. Якщо розмаїтість людей, культур і народів виступає, як про це згадували ще гуманісти італійського Відродження, як цінність і гідність культури, то толерантність, яка представляє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття інших логік і поглядів, виступає як умова збереження розмаїтості, свого роду історичного права на відмінність, несхожість, як писав у свій час Платон, «іншість». У

політичному плані толерантність інтерпретується як готовність влади допускати інакомислення в суспільстві і навіть у своїх рядах, дозволяти в рамках конституції діяльність опозиції, здатність гідно визнати свою поразку в політичній боротьбі, приймати політичний плюралізм як прояв розмаїтості в державі. Психологічний зміст толерантності найбільше повно відбитий в англо-російському психологічному словнику: надбана стійкість; стійкість до невизначеності; етнічна стійкість; межа стійкості, витривалості людини; стійкість до стресу; стійкість до конфлікту; стійкість до поведінкових відхилень [29].

До провідних аспектів толерантності науковці відносять: 1) когнітивну складову – знання дитиною чи дорослим основних правил людського співіснування, ввічливого спілкування, розуміння сутності самого поняття і принципів толерантності; 2) емоційно-оцінну складову – усвідомлення неповнолітніми, що неоднорідність і розмаїття необхідні для прогресу; визнається право на відмінність; 3) поведінкову й рефлексивну складові – дотримання правил етикету, вияв поваги до іншої людини як особистості, визнання її законних прав та інтересів; критичне ставлення до самого себе, своєї поведінки, самоаналіз, саморефлексія тощо [49, с.223].

На основі узагальнення наукових джерел науковцями доповнено класифікацію видів толерантності: міжнаціональна, яка полягає у виявленні терпимості до представників інших етносів; релігійна – терпимість до іншої віри; комунікативна, яка виявляється у позитивній комунікативній установці; міжособистісна – ціннісне ставлення до іншої людини, незалежно від раси, національності, соціального статусу, політичної орієнтації, культурної приналежності [12, с.10].

Таким чином, вирізняють такі сфери локалізації толерантності, як гендерна толерантність, вікова толерантність, освітня толерантність, міжнаціональна толерантність, расова толерантність, релігійна толерантність, політична толерантність тощо. У такий спосіб «присутність–і–доступність–світу–для–кожного» є принциповою особливістю змісту сфери «між»

(М. Бубер). Сфера «між» виражає інтерсуб'єктивність як зв'язок одного суб'єкта з іншим суб'єктом. З цього погляду, толерантні відносини визначаються як організовані суб'єктом врівноважуючі один одного соціокультурні процеси, що мають статус соціальної технології.

Науковці по-різному трактовують поняття толерантність, зокрема: Л. Залановська: «толерантність – здатність індивіда сприймати без агресії думки, що відрізняються від його власних, а також особливості поведінки та зовнішності інших індивідів» [28, С. 58-68]. О. Асмолов: «Толерантність являє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами і готовність до прийняття іншої логіки та поглядів, виступає як умова збереження різноманітності...» [2, С. 8-18]. В.Бідонько: «На нашу думку, найсприйнятнішим щодо психологічного змісту є тлумачення толерантності як особистісної якості, що забезпечує людині комфортне спілкування з людьми, які мають протилежні погляди, думки, переконання, тобто без супротиву сприймати їхні думки, погляди та вчинки, які не є асоціальними за своєю природою» [13]. В. Бакальчук: «Толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Толерантність – це те, що уможливорює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру. Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може виправдовувати посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти як кожна людина зокрема, так і групи людей та держави» [20]. Л.Тарасюк: «Толерантність – це терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки. Це повага або визнання рівності інших, відмова від домінування чи насильства. Інакше кажучи, постійні, цілеспрямовані зусилля для створення такого інформаційного поля, яке б культивувало в людині й суспільстві настанову на самообмеження,

злагоду та співробітництво, емоційну мобілізацію, злагоду культур. Це також визнання легітимності законних інтересів іншого, що не розходяться з мораллю, і відвертість щодо його досвіду, готовність до діалогу й розширення власного досвіду в цьому випадку» [65, с. 39-44]. О.Столяренко: «Толерантність – готовність прийняти інших такими, якими вони є, повага і визнання рівності кожного індивіда, відмова від домінування і насильства, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення різних поглядів до однієї думки, а також готовність і здатність людини мирно і злагоджено жити, функціонувати і взаємодіяти в різноманітному світі» [62, с. 54-60]. З наведених визначень поняття «толерантність» тільки одне (Л.С.Тарасюк) пов'язане з усвідомленням необхідності створення правильних посилів в інформаційному полі, натомість усі визначення об'єднані розумінням, що толерантність є сприйняттям інакшості, різноманітності й повага до цього.

1.3. Публічний дискурс як об'єкт наукового аналізу

Загальновідомо, що специфічність мови полягає в тому, що, належачи до т. зв. вторичних систем, вона є не лише витвором суспільства, але й активним чинником його самоорганізації. Мова «матеріалізується» у діях і вчинках людей і виступає як головне знаряддя соціалізації й самоідентифікації, виконуючи ряд функцій – ідентифікаційну, естетичну, номінативну, культуротворчу та інші [1].

У зарубіжній лінгвістиці існує поняття «дискурсивні системи» [85, с. 9]. Їх ототожнюють з типом мислення, поведінки та спілкування. У такому випадку дискурсивні системи можуть відноситися до великих груп людей. Виокремлюють конфуціанську або утилітарну дискурсивну систему [85, с. 9]. Дискурсивні системи охоплюють ширші комунікативні системи, в яких учасниками є члени певної спільноти.

«Поняття «дискурс» надзвичайно багатопланове. Латинською мовою «discursus» означає «розбігання, розмова, бесіда». У середньовічній латині це

слово означало «пояснення, доказ, аргумент у суперечці, логічне струнке міркування». Перейшовши з латини в основні європейські мови, термін поступово розмивався, означаючи вже всяке публічне мовлення. Аж поки не став синонімом слова «текст». Загалом же поняттям «дискурс» сьогодні позначається будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і є певним чином структуроване, включаючи мітинги, дебати, спектаклі, тощо. З огляду на цю розмитість в окремий науковий напрям виділилася лінгвістика тексту, яка вивчає мову у дії на основі пошуку закономірностей, притаманних будь-яким текстам» [43, с.26]. Автором теорії дискурсу вважають Е. Бенвеніста. Він ввів розрізнення тексту як безособово-об'єктивістської оповіді і дискурсу, як живого мовлення, що передбачає комунікативний контакт мовців і слухачів. Ця відмінність у Бенвеніста не збігалася із розрізненням письмового і усного мовлення [11, с. 276]. Найближче до визначення суті дискурсу підійшов Ю. Габермас, який вбачає у ньому «комунікацію особливого різновиду, специфічний діалог, метою якого є неупереджений аналіз дійсності, очищений від суб'єктивізму дослідника». За М. Фуко дискурс – «вербальний семіотичний процес та соціально обумовлена організація мови, своєрідна парадійсність, синтез «вже – сказаного» і «ніколи – не сказаного». За Г. Куком – «єдність і взаємодія тексту і контексту», за Ю. Степановим – «маленька, природно – виникаюча модель мови». У семіотиці утвердилося визначення дискурсу як «знакової системи, в якій відбувається модифікація семантики і функцій різних типів мовних одиниць і стандартних мовленнєвих дій» [Цит. за 83, с.5]. За І. Касавіним [32, с. 28], «текст і дискурс – поняття, які перетинаються лише частково. Дискурс – це незакінчений живий текст, узятий в момент його безпосередньої включеності в акт комунікації, у ході його взаємодії з контекстом». «Те, що відрізняє дискурс, взагалі, від тексту, взагалі, відрізняє і філософське мислення від побутового» [1].

З огляду на різноманіття тлумачень поняття «дискурс» існує таке його визначення як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище,

мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників» [8, с. 138].

Одна з перших спроб класифікації дискурсу була здійснена засновником комунікативної філософії Ю. Хабермасом. Він виділив п'ять видів дискурсу, які реалізуються залежно від ситуації:

- дискурс як засіб комунікативної дії (наприклад, розмова з метою інформації та навчання або заздалегідь організований диспут);
- дискурс як засіб ідеологічного впливу, тобто комунікативна дія, яка лише позірно приймає форму дискурсу (усі форми ідеологічного виправдання);
- терапевтичний дискурс (психоаналітична розмова між лікарем і пацієнтом);
- нормальний дискурс, який слугує обґрунтуванню проблематичних претензій на значення (наприклад, наукова дискусія);
- нові форми дискурсу (навчання за допомогою дискурсу замість дискурсу як засобу для інформації та інструкцій, модель вільної семінарської дискусії за Гумбольдтом) [71, с. 84-90].

Мовознавець В.І. Карасик виділяє два особливих типи дискурсу з позиції соціолінгвістики: персональний (індивідуальноорієнтований) і інституційний (статусно-орієнтований) дискурс. У першому мовець виступає як особистість зі своїм багатим внутрішнім світом, а в другому – як представник тієї або іншої соціальної групи [30, с. 40]. Персональний дискурс, на думку вченого, має два різновиди: побутове й буттєве спілкування. У інституційному дискурсі спілкування відбувається в певних рамках статусно-рольових відносин і виділяється на підставі двох ознак: мета та учасники спілкування [30, с.14].

В.І. Карасик виокремлює такі типи інституційного дискурсу: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний,

спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний, зауважуючи, що цей список можна змінити або розширити, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного та не можуть розглядатися як однорідні явища. Так виникають різновиди в рамках того або іншого типу дискурсу, а тому проблематично говорити про інституційний дискурс нумізматів або рибалок [Див. докладніше: 30, с. 5-20].

Відповідно до каналів інформації, у сучасних дослідженнях наводиться більш широка типологія дискурсу, що будується на основі різних типів семіотичних знаків, як-от: художній (О.А. Бабелюк, В.Б. Бурбело, І.А. Бехта, І.В. Смущинська); політичний (П. Серіо, О.К. Павлова, О.Й. Шейгал, Г.М. Яворська); аргументативний (Т. Ван Дейк, А.М. Баранов, А.Д. Бєлова, В.З. Дем'янков, Н.К. Пригаріна); науковий (О.М. Ільченко, Н.О. Мішанкіна, Т.В. Радзівська); професійний (Л.С. Бейлінсон, І.А. Колеснікова); корпоративний (Т.Р. Ананко); літературний (Ю.І. Черняк); поетичний (К.Б. Рябих); фольклорний (В.Л. Кляус, І.Е. Ратнікова); казковий (І.С. Соборна, В.Є. Шабліовський); магічний (О.В. Бабаєва, В.Ф. Філатова); міфологічний (О.С. Колесник, Г.О. Чамишев); містичний (В.В. Степанов); ритуальний (М.Г. Ізвєкова); неофіційний / позацензурний (Н.П. Карпчук); тоталітарний (П.В. Зернецький); дипломатичний (Т.О. Волкова, Н. Кащишин, О.В. Метелиця); етикетний (Г.Г. Почепцов); монологічний (Л.М. Гончарова); діалогічний (Н.В. Гончарова, О.Г. Хохловська); наративний (Н.В. Єгоршина, О.А. Лященко); журналістський (Є.С. Гладковська, Е.В. Чепкіна); масмедійний (С.Я. Колтишева); публічний (О.К. Павлова); PR-дискурс (Т.Ю. Махортова); інтернет-дискурс (Н.О. Ахренова, Л.Ф. Компанцева); віртуальний (А.А. Андрухович, Н.Г. Асмус, Л.Ф. Компанцева, О.В. Лутовінова); маніпулятивний (О.Л. Михальова, М.І. Парасуцька); невербальний (Т.Л. Музичук); дискурс конкретної мовної особистості (М.В. Ляпон); оцінний (Н.Н. Миронова); діловий або бізнес-дискурс (Ю.В. Данюшина, Л.П. Науменко); маркетинговий (І.А. Гусейнова); адміністративний (М.М. Панова); банківський (Т.Ю. Махортова);

економічний (О.В. Колотніна); навчальний (О.А. Клімакова); педагогічний (Н.О. Антонова, Т.В. Єжова, К.Г. Кабаченко); академічний (Н.Г. Бурмакіна); родинний / парентальний (А.А. Бігарі, О.В. Проценко); маритальний / матримоніальний (Є.В. Зимич, Л.В. Солощук); риторичний (І.С. Заярна, В.Є. Фельдман); передвиборний (О.В. Гайкова, В. Кулик, Н.Г. Левшина); філософський (Т.А. Зарубіна, Р.В. Зімін); телевізійний (О.Г. Ларіна, І.Є. Побєдоносцева, М.Є. Фролов); театральний (Г. Веселовська); сценічний (Н.В. Суленьова); історичний (Т.Ю. Бледних, Н.М. Єлуфімова, Д.О. Маркова); юридичний (Н.Є. Коваль, Л.Є. Попова, Л.В. Колеснікова); правовий (Н.К. Кравченко, К.В. Кучумова); емоційний (Я.В. Гнезділова, С.Е. Носкова); аудиторний (Мухаммад Халід); гастрономічний або глуттонічний (А.В. Олянич, Н.П. Головницька); рекламний (І.Я. Балабанова, В.В. Зірка, Т.Ю. Ковалевська, І.О. Лисичкіна, С.Ю. Тюріна, І.М. Шукало); молодіжний (А.Г. Русанова, М.Г. Чабаненко); публіцистичний (О.В. Дудоладова, К.С. Серажим, Й.А. Стернін, О.В. Федорова); російський (В.В. Красних); масово-інформаційний (К.С. Серажим); бібліотерапевтичний (С.А. Тамарченко); ідеологічний (В. Лісовий, Н.Б. Отрешко); медичний (М.І. Барсукова); військовий / воєнний (Н.Т. Акульшина, Б.М. Галієв, Т.С. Юсупова); спортивний (І.Є. Дубчак, О.О. Панкратова); екологічний (О.В. Іванова, Н.О. Красильникова); патріотичний (О.В. Декленко); іміджевий (О.В. Шефер); релігійний (К.В. Бобирьова, І.В. Богачевська, Т.А. Івасишина); біблійний (О.С. Кирилюк, Т.А. Івасишина) та ін. [36, с.118].

Жанром **публічного дискурсу** може бути *публічний виступ*. Це промова перед масовою аудиторією. Специфіку публічного виступу характеризують такі ознаки: ситуативність, безпосередній зв'язок зі слухачами, орієнтація на усне мовлення, використання разом з мовними й немовних засобів впливу на слухачів, попередня продуманість і підготовленість, монологічна форма й діалогічний характер, наявність колективного співбесідника – аудиторії, невимушеність. Крім того, зауважують дослідники публічного дискурсу, оратор повинен володіти всіма способами (каналами) впливу на слухача:

звукowymi (мовні й паралінгвальні (фонаційні) та візуальними (одяг, міміка, жести, поза) [18]. Специфікою публічної промови (виступу) обумовлені труднощі, пов'язані з її підготовкою й виголошенням: необхідність зацікавити велику кількість людей; відсутність прямої реакції слухачів; необхідність одночасно виголошувати промову й стежити за реакцією слухачів, щоб не втратити контакту з ними; необхідність чітко дотримуватися предмета обговорення; дотримуватися мовних норм; бути уважним до поставлених питань; відповідати особистісним якостям промовця (зовнішній культурі, морально-етичній, мовній культурі, культурі почуттів тощо) [17].

Важливим, на думку багатьох дослідників, є те, що успіх публічного виступу багато в чому залежить від рівня професійної майстерності оратора, який (рівень) визначається низкою спеціальних умінь і навичок, тобто риторичними вміннями: підготовчими (уміння обрати тему, її формулювання; дібрати й систематизувати теоретичний і практичний матеріал; створити текст відповідно до особливостей усного мовлення й специфіки аудиторії); уміннями складати план; мовленнєвими вміннями (висока мовленнєва культура, досконале володіння технікою і виразністю мовлення); соціально-комунікативними вміннями, в основі яких – здатність оратора встановлювати контакт зі слухачами, управляти аудиторією. Для цього він повинен уміти обирати відповідно до аудиторії форму спілкування; вживати різні способи привертання й підтримки уваги слухачів; етичними вміннями, що передбачає володіння загальною виконавчою культурою, дотриманням правил етикету. Це передусім передбачає: використання оратором відповідних форм привітань, звертань, інших етикетних формул; дотримання вимог до зовнішності; застосування відповідних жестів, міміки; установлення просторових відносин в аудиторії залежно від умов комунікації (О. Селіванова, Ф. Хміль, І. Хоменко та ін.) [17].

Під час підготовки до публічного виступу дослідники радять дотримуватись певних порад.

Композиція промови. Для успішного публічного виступу недостатньо вивчити літературу з обраної теми, необхідно продумати побудову, структуру виступу, композицію. У теорії риторики розроблена універсальна композиційна схема – структура промови, спільна для всіх родів і жанрів красномовства, яка включає вступ, головну частину і висновки. Така схема композиції враховує правило «золотого перетину»: вступ і висновки за обсягом сумарно не повинні перевищувати одну третю всього тексту промови; «закон краю»: початок і кінець виступу запам'ятовуються краще, ніж його середина. У вступі підкреслюється актуальність теми, значення її для даної аудиторії, коротко подається історія питання. Для привернення уваги слухачів рекомендується використовувати такі форми перших фраз перед вступом: комплімент на адресу слухачів; питання до аудиторії; цікавий приклад з життя, історії; яскраві статистичні дані, факти; парадоксальні твердження; крилаті висловлювання політиків, громадських діячів, письменників, науковців тощо. У висновках рекомендується повторити основну думку промови, підбити підсумки сказаному [17].

Комунікативна якість виразності промови тісно пов'язана з поняттям мовленнєвої виразності, яка відображає етап словесного оформлення тексту промови. Мовленнєва виразність – це використання лексичного багатства мови, його стилістичних можливостей, які надають мовленню образності, емоційності. Виразальні засоби, або *засоби фасцинації* (зачарування), – це засоби емоційного вербального впливу на слухачів при передаванні інформації, спрямовані на підвищення якості її сприймання шляхом впливу на емоційний стан і поведінку слухачів (за Ф.І. Хміль).

Мова на всіх рівнях (фонетичному, лексичному, словотворчому, граматичному (морфологічному і синтаксичному), стилістичному містить експресивні категорії, які впливають на почуття, і всі ці категорії увіходять до складу виразальних засобів мови. Звукова виразність мови пов'язана з естетичною оцінкою звуків: милозвучність, або звукова гармонія, – сукупність звуків, які зручні для вимови і приємні для слухача. Вербальні

засоби виразності (засоби фасцинації) мовлення оратора. До виражальних засобів належать художні засоби виразності мовлення комуніканта. У комунікативній лінгвістиці для них є термін «засоби фасцинації» («фасцинація» в перекладі з англійської означає «зачарування»). Фасцинація – спеціально організований вербальний вплив при передаванні інформації, спрямований на підвищення якості сприймання інформації шляхом впливу на емоційний стан і поведінку комунікантів. Художні засоби, тобто засоби фасцинації, – продуктивний засіб усного ділового мовлення, особливо в обговореннях надважливих завдань на нарадах, переговорах, у дискусіях, полеміці.

Стилістичні (мовні), або риторичні фігури. Це мовні звороти, синтаксичні конструкції, що використовуються для посилення емоційного сприйняття інформації. Однією з ознак риторичної майстерності оратора є вміння, залежно від ситуації, «грати» словом, тобто комбінувати слова так, щоб вислів (а це синтаксично – речення) вразив слухача. До мовних фігур науковці відносять: риторичний оклик, риторичне запитання, інверсію, ампліфікацію, етичні антитези, іронію, хіазм каламбури, парадокси тощо (Гамова, 2014).

Невербальні (позамовні, паравербальні) засоби емоційного впливу є своєрідними каналами інформації, інтерпретують візуальну картину про партнера чи оратора. Дії, рухи, зовнішність, тактильний контакт, орієнтація, тобто просторове положення партнерів один щодо одного, поза тіла, вираз обличчя, жести несуть інформацію самі по собі. Будучи супроводжувальними вербальним засобом, позамовні засоби ділового спілкування визначають його ефективність. Науковці розрізняють три види невербальних засобів: фонаційні (тембр, сила, висота голосу, мелодика, темп мовлення, пауза, особливості вимови звуків); кінетичні (жести, поза, міміка, зовнішній вигляд людини, погляд); проксемічні (відстань між мовцями, тактильний контакт, розташування робочих місць тощо) (за А. Загнітком, О. Сербенською).

Темп мовлення: жвава манера говорити, швидкий темп мовлення свідчить про імпульсивність співрозмовника, його впевненість у собі; спокійна повільна манера вказує на незворушність, розважливість, виваженість; помітні коливання швидкості мовлення сигналізують про невпевненість, збудженість людини.

Гучність мовлення: гучний голос вказує на щирість, радість чи обурення або є ознакою зарозумілості й самозадоволення. Неголосне мовлення характеризує стриманих, скромних, тактовних людей, а також слабких.

Тембр і мелодика голосу є засобами жанрового й стилістичного вираження текстів промов: Тембр золотий – мажор (урочистий, величний, гордий, радісний, тон захоплення, натхнення). Він характерний для урочистих промов. Тембр срібний – також мажор (світлий, елегантний, радісний, милий, граційний, інтимний, передає почуття щастя, задоволення, радості).

Тембр мідний – мінор (металевий голос, енергійний, важкий). Це тон туги, обурення, суворості похмурості, викривальності, гнівної інвективи. Він характерний для політичних промов, судових, агітаційних, мітингових. Тембр оксамитовий – мінорний м'який, сердечний, майже завжди журливий, часто мрійний. У ньому тихий жаль, журба, туга без відчаю. Висота голосу: фальцет найчастіше властивий людині, у якої мислення й мовлення є значною мірою інтелектуальними продуктами; низький грудний голос свідчить про те, що мислення й мовлення супроводжуються підвищеною емоційністю, що вони природні, а не штучні; високий пронизливий голос – ознака страху й хвилювання; низький тон голосу – це розслабленість, спокій і гідність (Сербенська, 2004). Кінетичні. Психологи зазначають, що якісна промова сприймається зоровим шляхом. Тому ораторові важливо приділяти значну увагу своїй зовнішності, бо сила першого враження дуже важлива в будь-якій ситуації.

Традиційно науковці виділяють такі невербальні візуальні засоби впливу: зовнішність і способи її оформлення, манери, поза, жести (Хоменко, 2001).

Зовнішність і способи її оформлення (одяг, зачіска, косметика, прикраси) – це візитівка оратора, засіб його самовираження й одночасно одна з форм психологічного впливу на аудиторію.

Манери. Знання хороших манер, зовнішніх форм поведінки, дозволяє почувати себе впевнено в будь-якій ситуації.

Поза. Важливе значення має поза оратора – положення тіла в просторі, манера стояти. Правильною для оратора вважається така манера стояння: спина пряма, у плечах і руках немає напруження.

Проксемічні (простір). Важливо уміти правильно організувати простір в аудиторії. Слід пам'ятати, що зона публічного спілкування складає 3-6 м.

Жести. Міміка. Значення мають і жести – динамічні рухи якої-небудь частини тіла, що мають комунікативну направленість. Важливо пам'ятати, що вони мають національну, соціальну й вікову специфіку (Хоменко, 2001).

Доведено, що майстерність публічної промови (виступу) вимагає від оратора довершеної композиції промови, володіння ним засобами логічного впливу, риторичними засобами виразності, які впливають на емоційноекспресивний стан слухачів, знання формул мовного етикету [17].

Значення терміна «публічний дискурс» досить розмите. На нашу думку, такий тип дискурсу можна виділяти досить умовно, оскільки це пов'язано, швидше, зі способом подачі інформації (виступ перед аудиторією), а не змістовою складовою. Якщо порівнювати змістовий аспект, то публічний дискурс досить близький до публіцистичного, тому його можна визначити так: різновид інформаційно-орієнтаційного інституційного дискурсу, що реалізується за допомогою засобів масової комунікації та передбачає свідому та явно виражену авторську актуалізуючу позицію [47, с. 5].

Публічний дискурс передбачає наявність двох комунікантів – автора та реципієнта. Такий дискурс дозволяє охопити значну кількість адресатів. Інформація, що отримана за допомогою публічного дискурсу, сприяє формуванню у свідомості громадськості політичної, мовної, або наївної картини світу [31, с. 30].

Метою публічного (як і публіцистичного) дискурсу є повідомлення про явища навколишньої дійсності, її конструювання у текстах для передачі широкому колу осіб. Сучасний публічний дискурс характеризується значною кількістю кліше, готових до сприйняття блоків, зворотів та мовленнєвих стереотипів. З іншого боку, тут існує чимало прийомів та форм, що не закріплені у мові та конструюються в умовах певної мовленнєвої ситуації, які використовуються з певною комунікативною метою. Публічному дискурсу властива певною мірою спонтанність.

Серед безлічі засобів, що характеризують сучасний публічний дискурс, можна виокремити феномен, що проявляється через підбір альтернативного плану вираження [47, с. 10]. Він направлений на інформаційно-емоційний вплив на адресата.

PR-дискурс, або дискурс у сфері публік релейнз, – відносно новий тип публічного мас-медійного дискурсу, спрямований на встановлення зв'язків між інституціями, партіями, окремими політиками і суспільством взагалі [8, с. 140]. Такі зв'язки роблять діяльність організації або політика прозорішою, зрозумілою решті суспільства. *PR* (від англ. *public relations* «зв'язки з громадськістю») визначається як комунікація у сфері відносин суспільних інституцій з громадянами, тобто суспільна комунікація. Головне її завдання – створення позитивного іміджу інституції чи окремого політичного діяча, формування зовнішнього та внутрішнього соціального політико-психологічного середовища [8, с. 140]. Відповідно до каналу реалізації розрізняють такі види мас-медійного дискурсу, як теледискурс, радіодискурс та комп'ютерний дискурс [81]. Теле- та радіодискурс відзначають невимушеність, неофіційність. Автори теле- та радіопередач створюють

знаковий образ живого мовлення. Мовець (диктор) і слухач (глядач) перебувають у різних пунктах простору і часу, не можуть коригувати мовлене і почуте (наприклад, перепитати). Темп подавання (відбору) інформації не залежить від слухача (глядача). Статус мовця – офіційний, слухача (глядача) – неофіційний. Теледискурс поєднує слово і зображення, що є особливим семіотичним «синтаксисом» зі складними правилами [8, с. 139].

Висновки до розділу 1

Сучасна гуманітарна наука розглядає толерантність як природу морального ідеалу, що формується в результаті історичного добору правил співіснування, форм поведінки й переходить на рівень світоглядних позицій у пізнанні суб'єктів взаємодії.

Поняття «толерантність» пов'язане з усвідомленням необхідності створення правильних посилів в інформаційному полі, з розумінням того, що толерантність є сприйняттям інакшості, різноманітності й повага до цього.

Категорія толерантності активно реалізується у межах публічного дискурсу на рівні публічних виступів. Успіх публічного виступу багато в чому залежить від рівня професійної майстерності оратора. Специфіку публічного виступу характеризують такі ознаки: ситуативність, безпосередній зв'язок зі слухачами, орієнтація на усне мовлення, використання разом з мовними й немовних засобів впливу на слухачів, попередня продуманість і підготовленість, монологічна форма й діалогічний характер, наявність колективного співбесідника – аудиторії, невимушеність. Важливою є роль оратора (мовця) у публічному дискурсі, оскільки він повинен володіти всіма способами (каналами) впливу на слухача: звуковими (мовні й паралінгвальні (фонаційні) та візуальними (одяг, міміка, жести, поза).

РОЗДІЛ 2

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

2.1. Історичні, культурологічні та комунікативні підходи щодо формування категорії толерантності

Рух гуманітарної думки другої половини ХХ ст. увиразнив ідею величезної ваги: людина не може існувати поза комунікацією; сутність людини значною мірою виявляється у спілкуванні з подібними собі. Як зазначають відомі американські психологи Пол Вацлавік, Джанет Бівін, Дон Джексон, «як би людина не намагалась, вона не може не комунікувати. У цьому аспекті «особистість ... можна розуміти як продукт і результат її спілкування з іншими людьми, тобто як інтерсуб'єктивне утворення» [Цит. за: 33, с.33]. Як образно пише сучасна лінгвістка С.Тер-Мінасова, її Величність Комунікація править людьми, їх життям, розвитком, поведінкою, пізнанням світу і самих себе як складової цього світу... Спілкування – стовп, стрижень, основа існування людини». На думку багатьох дослідників, розуміння людини як *homo loquens* («істоти, що розмовляє») стає визначальним у гуманітарній сфері на найближчу перспективу.

Комунікація – один із найважливіших виявів соціальної інтеракції, безперервної взаємодії людей в суспільстві, в межах якої формуються, вдосконалюються, втілюються всі типи і форми поведінки людей, зокрема – поведінки толерантної. **Комунікативна толерантність**, на думку деяких дослідників, – емпірична основа формування інших видів толерантності (див., напр.: [61, с. 231]). Інакше кажучи, толерантність як позитивна моральна якість людини, сутність якої полягає в ціннісній ментальній установці на терпимість до думок, переконань і форм поведінки іншої особи, неповторності Іншого, – категорія перш за все міжособистісної інтеракції, основою якої є постійне спілкування членів суспільства. Вона

виформовується як сукупність різних типів компетенції.

Найважливішими серед них слід уважати: інтерактивну, мовну і дискурсивну компетенції [5, с.108].

Питання толерантності – складне й багатогранне, тому воно так чи інакше є дотичним до багатьох галузей суспільної діяльності, зокрема, медіапсихології, теорії масової комунікації, філософії, соціології. Серед дослідників, які вивчали поняття «мова ворожнечі» чи «толерантність» у своїй науковій діяльності можна назвати В. Сороченко, Г. Почепцова, І.Бідонько, Л.Залановську, А.Молчанову, О.Труш, А.Червеньяк, які досліджували методи пропаганди (В. Сороченко), особливості медіасередовища, теорії комунікації (Г.Почепцов), складники толерантності особистості, толерантність та інтолерантність як особистісну характеристику (І.Бідонько), підходи до проблеми толерантності, формування міжетнічної толерантності (Л.Залановська), толерантність як ціннісну основу професійної діяльності педагога (А.Молчанова), толерантність як механізм саморегуляції поліетнічного суспільства (О.Труш і А.Червеньяк) тощо [60].

І. Жданова зазначає: «В умовах стрімкого розвитку суспільства необхідною є така якість, як уміння швидко пристосовуватися до змін. Толерантність є профілактикою девіантності і основою соціальної безпеки. Як особистісна характеристика толерантність проявляє себе у ставленні до себе, до інших, до власної групи (груп), до інших груп, до світу в цілому» [26, с.25].

Поняття «толерантність» є багатовимірним, тому слід проаналізувати його смислову структуру. За визначеннями, поданим у «Словнику громадських наук», толерантність – «терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, вірувань, традицій, цінностей, ідеалів, політичних смаків і позицій, яке забезпечує право і свободу кожної людини мати свої судження і позиції в соціальному світі» [35, с. 386]; у «Словнику філософських термінів» толерантність пояснюється як «моральна якість, яка характеризує ставлення до людини, що належить до іншої раси, національності, культурної

традиції, релігійної конфесії як до рівної особи [57, с. 590]; в «Універсальному словнику-енциклопедії – «визнання за іншими права на погляди й смаки, відмінні від поглядів оцінюючого; не підтримує ні антигуманних, ані злочинних ідей» [69, с. 125]; в «Енциклопедії політичної думки» – «обачне рішення не забороняти, не обмежувати і не оспорювати поведінку, що її хтось не схвалює, навіть якщо він і має потрібну для цього владу чи авторитет» [69, с. 125].

Є і ряд документів, що відображають нормативно-правову базу толерантності: Декларація про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації у зв'язку з релігійними переконаннями (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 25.11.1981 р.); підсумковий документ Віденської зустрічі 1986 року представників-учасників наради з безпеки і співробітництва у Європі; Конвенція про права дитини (1989 р.); Паризька хартія для нової Європи (1990 р.); Декларація принципів толерантності (затверджена резолюцією 5.61. Генеральної конвенції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р.), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті; Закон України «Про загальну середню освіту», Національна програма «Діти України», у яких знайшли розкриття проблеми демократизації і гуманізації сучасного суспільства і системи освіти.

Як бачимо, толерантність – це надзвичайно складне та багатогранне поняття, що потребує більш чіткого окреслення та тлумачення, оскільки певна невизначеність залишає місце для маніпуляцій. Толерантність – це невід'ємна частина цивілізованого суспільства, на що вказує ряд прийнятих документів міжнародного та європейського значення: Загальна декларація прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод тощо.

Науковець М. Хом'яков у своїй роботі «Толерантність – парадоксальна

цінність» окреслює два види толерантності: «слабка – ненасильницьке сприйняття існування іншого, вимушений дозвіл іншому існувати, чи байдуже ставлення до іншого» та «сильна – максимально сфокусувати це поняття, відрізнивши його від байдужості, з одного боку, і беззастережного прийняття, з іншого» [76]. Проаналізувавши вищерозглянуті визначення, можна дійти висновку, що «толерантність» потребує уваги в аспекті зіткнення різних культур, яке пов'язане з процесом глобалізації, однак у такому контексті толерантність є цінністю. Вона не зводиться до індиферентності, пригнічення власних інтересів, а вирізняється стійкістю власної позиції та гнучкістю до розуміння позицій і цінностей інших. «Утвердження толерантності завдяки процесам глобалізації, яке призвело до зіткнення різних культур і цінностей у рамках мультикультурного суспільства сучасності, є ще більш важливим завданням, ніж це було колись» [76].

Загальна декларація прав людини закріплює основні позиції соціальної толерантності: «Усі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації» (ст.7), «Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю» (ст.16), «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» (ст. 19). Окрім того, відзначимо, що основні свободи людини захищає Конституція України: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (ст.23), «Кожна людина має право на свободу та особисту

недоторканність» (ст. 29), «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст.34).

Толерантність – це визнання несхожості, право бути відмінним, інакшим, однак не є тотожним терпимому ставленню, відмовленню від власних переконань та світосприйняття, а припущення існування іншого без емоцій, суджень, оцінок. Толерантність, як соціальна цінність, виникає у суспільній свідомості, формується як ідеал і передбачає прийняття суспільством відмінностей; виявляється в умовах полікультурності соціального простору; забезпечує мирне співіснування та орієнтує на дотримання рівноправності й поваги [35, с. 44]. Толерантність виступає умовою розуміння особливостей різних народів, націй, релігій, культур та є головним чинником для досягнення успішних переговорів, відкритої ідейної позиції.

У нашій роботі ми намагалися категорію толерантності розглядати з урахуванням підходів до вивчення українського етносу.

1) Культурний підхід передбачає, що в процесі вивчення етносу найбільшого значення надають окремим компонентам культури, мові та фольклору (О. Потебня, Д. Овсянко-Куликовський, Г. Шпет, М. Костомаров, О. Ветухов, К. Сементовський та ін.).

2) Основне положення історичного підходу полягає в тому, що характер народу постійно виявляється в його історичній діяльності, тому засобом пізнання особливостей етносу має стати його історія (М. Костомаров, М. Данилевський та ін.).

3) Соціально-економічний підхід – аналіз суспільних зв'язків і відносин. У вивченні українського етносу такий підхід застосовували О. Кульчицький, М. Грушевський, О. Єфименко, Б. Цимбалістий.

4) Біологічний підхід – використання антропологічних даних (Ф. Вовк, І. Раковський, Р. Єндик, І. Сікорський та ін.).

5) Екологічний підхід – аналіз екологічних особливостей і пошук їхнього впливу на формування відмінних характеристик етносу

(О. Кульчицький, М. Гримич) [64, с.6].

С. Соколовська поняття «толерантність» розглядає на міжособистісному та міжкультурному рівнях. На міжособистісному рівні толерантність є почуттям терпимості і поважного ставлення до думки людини, яка не співпадає з власною, визнанням норм її поведінки та рівності, відмовою від домінування і превалювання якої-небудь однієї точки зору. На міжкультурному рівні толерантність передбачає повагу до інших народів, їхніх традицій, цінностей і досягнень, усвідомлення несхожості, визнання етнічної і культурної різноманітності світу, здатність на цій основі активно спілкуватися з представниками іншої культури і водночас зберігати власну ідентичність і відчуття національної гордості [59, с. 256]. Привертає увагу думка О. П. Садохіна щодо з'ясування толерантного підходу у міжкультурній комунікації як умови збереження відмінностей, як право на несхожість; сприйняття іншої культури через порівняння попереднього досвіду і нового у ході якого відбувається вживання у світ іншої культури. Щодо поняття «міжкультурна толерантність», Ф. Бацевич розглядає його як терпимість, ставлення з розумінням (а часто з інтересом та симпатією) до наявних відмінностей у комунікативній поведінці учасників міжкультурної комунікації, які залежать від відмінностей у рідних мовах і культурах їх носіїв [10].

Таким чином, поняття «толерантність» широко використовується у сучасній вітчизняній науці та має різні трактування. У різних типах словників це поняття тлумачиться як: терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, вірувань, традицій, цінностей, ідеалів, політичних смаків і позицій, яке забезпечує право і свободу кожної людини мати свої судження і позиції в соціальному світі (словник суспільних наук); визнання за іншими права на погляди й смаки, відмінні від поглядів оцінюючого (словник-енциклопедія); моральна якість, яка характеризує відношення до людини, що належить до іншої раси, національності, культурної традиції, релігійній конфесії як до рівно гідної особи (філософський словник).

2.2. Вплив категорії толерантності на дослідження феномену діалогу та його етичних аспектів у публічному дискурсі

У більшості публікацій комунікативна компетенція розуміється як складне і системне утворення (Л. Бахман, Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович, М.М. Вятутнєв, Н.І. Гез, Р. Кліффорд, В.О. Коккота, А. Палмер, В.М. Топалова, М. Халідей та ін.). Серед складових комунікативної компетенції вчені виділяють мовну, дискурсивну, соціолінгвістичну, іллокутивну, стратегічну і соціокультурну компетенцію. На думку інших науковців, окрім мовної і культурної, комунікативна компетенція включає прагматичну, предметну і соціокультурну компетенції [1, с. 100]. Незважаючи на поліаспектність тлумачення дослідниками цієї категорії, а скоріше, саме через це, у практичному вимірі мовної підготовки майбутніх спеціалістів будь-якого фаху немає свідомого виокремлення проблеми мовної толерантності, а відтак, і розуміння того, що основою комунікативної компетенції повинно стати формування толерантного ставлення до мови [15, с. 454].

Міжкультурна комунікація актуалізує проблему взаєморозуміння, оскільки існування людей в різних культурних просторах формує стереотипи, правила поведінки, ставлення до дійсності, які можуть зашкодити взаєморозумінню, спричиняти непорозуміння або міжкультурний конфлікт. Учасники міжкультурного діалогу прагнуть досягти взаєморозуміння та компромісу, де головною умовою є визнання сторонами одне одного як рівноправних, а також побудувати взаємодію на принципах поваги, довіри, доброзичливості, рівності і свободи вибору. Такий тип взаємодії припускає невтручання в особисті справи, зберігає самотійність, що в науковому просторі визначається терміном «толерантність» [45].

Етика ненасилля пропагує ідею толерантності, вважаючи, що локальні війни і терористичні акти, переслідування національних меншин і натовпи біженців – це результат нетерпимості. Без вироблення взаємної терпимості

цивілізації, культури, нації, соціальні групи, окремі люди можуть просто знищити один одного. Тому особливої актуальності набуває дослідження феномену діалогу та його етичних аспектів: відповідальності, толерантності, ненасилля, довіри, відкритості по відношенню до Іншого, співучасті, миру, ідеї рівноцінності культур та принципу гостинності, які покладаються у основу відношення «Я-Інший» [40].

На думку О.Ю. Сухомлин, мовна толерантність «все ж має свої параметри та особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора, які передбачають функціонування в його професійному мовленні, професійних текстах толерантних або інтолерантних елементів» [63, с.43]. Дослідниця пише: «Мовна толерантність виступає однією з найважливіших складових культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії і ворожості» [63, с.42]. У руслі комунікативної лінгвістики запропоновано тлумачення іншого терміна – «комунікативна толерантність». Й.А. Стернін пояснює її як толерантність, що проявляється, виявляється в спілкуванні, об'єктивується спілкуванням. «Комунікативний аспект толерантності, – пише вчений, – є її найважливішим аспектом як з погляду об'єктивізації, так і з погляду потенціалу комунікативної толерантності в плані формування толерантності як когнітивної категорії, яка є складовою когнітивної свідомості нації [61, с. 131]. С. Шабат-Савка розглянула специфіку толерантного спілкування як одного зі способів вираження комунікативних інтенцій мовця і торкнулася проблематики комунікативної толерантності, що виявляється на рівні взаємин між мовцями у процесі мовленнєвої діяльності. Бути толерантним, на думку дослідниці, означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо та делікатно ставитися до іншої особистості, стримувати почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя [79, с. 59]. Отже, щоб уміти вести толерантний

діалог, у мовця має бути концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до іншої людини, яка включала б широкий діапазон мовленнєвих намірів і мовних моделей [15; с. 454]. Існує досить розвинута лексико-граматична (власне мовна) категорія ввічливості, різні мовні рівні якої передають ієрархічне поняття більшої чи меншої формальності, прямотинійності та шанобливих форм ставлення до адресата. У мові наявна значна кількість словотворчих, морфологічних, лексичних засобів, за допомогою яких утворюються форми вираження ставлення мовця і до адресата, і до об'єкта мовлення – від найввічливішої, офіційної, нейтральної до дружньої та фамільярної. Форми ввічливості – це мовні засоби вираження різного роду соціальних (у широкому значенні цього слова) стосунків між мовцем, його співбесідником і людьми, про яких іде мова. Виходячи з цього, форми ввічливості можна визначити як найбільш відповідні до ситуації і статусу співрозмовників мовленнєві форми, що передають коректне та шанобливе ставлення учасників спілкування. Відповідність мовленнєвих форм до ситуації зумовлюється як індивідуально, так і культурою, традиціями кожної конкретної країни [55]. Способи вираження ввічливості в різних мовах значною мірою залежать від ієрархічної структури суспільств, у яких ці мови функціонують, від прийнятих ними моделей соціальної поведінки, від того, яку роль відіграє категорія ввічливості у процесі комунікації в конкретному суспільстві. Категорію ввічливості можна розглядати не лише як форму етикету, але й як певний код до взаєморозуміння всередині групи. Наявність соціальних рангових і групових відмінностей стабілізується та усвідомлюється через мовленнєву поведінку, особливо через вживання форм ввічливості [55].

Таким чином, у категорії ввічливості/толерантності втілюються форми соціально-мовленнєвих традицій, що виступають сигналами соціального спілкування.

Висновки до розділу 2

Толерантність – це визнання несхожості, право бути відмінним, інакшим, однак не те саме, що терпиме ставлення, відмовлення від власних переконань та світосприйняття. Толерантність як соціальна цінність виникає у суспільній свідомості, формується як ідеал і передбачає прийняття суспільством відмінностей; виявляється в умовах полікультурності соціального простору; забезпечує мирне співіснування та орієнтує на дотримання рівноправності й поваги.

Мовна толерантність передбачає сукупність внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора, які передбачають функціонування в його професійному мовленні, професійних текстах толерантних або інтолерантних елементів. Мовна толерантність є однією з найважливіших складових культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства.

Способи вираження ввічливості / толерантності в різних мовах значною мірою залежать від структури суспільств, у яких ці мови функціонують, від прийнятих моделей соціальної поведінки, від того, яку роль відіграє категорія ввічливості у процесі комунікації в конкретному суспільстві. Категорія ввічливості – це не лише форма етикету, але й певний код до взаєморозуміння всередині групи. Соціальна, рангова диференціація суспільства, групові відмінності стабілізуються та усвідомлюються через мовленнєву поведінку, особливо через вживання форм ввічливості. Як результат – категорія ввічливості/толерантності втілює форми соціально-мовленнєвих традицій.

РОЗДІЛ 3

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЕМОЦІЙНО-ЕСТЕТИЧНА ДОМІНАНТА У ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Мова як чинник формування толерантності особистості у контексті публічного дискурсу

Ф.С. Бацевич зазначає, що комунікативна координація мовленнєвої поведінки учасників міжособистісного спілкування – це багатоаспектна характеристика узгодженості їх мовленнєвих вчинків і мовленнєвих партій у діалогічній взаємодії як у цілому [5, с. 108]. Найважливішими складниками комунікативної координації є: узгодженість комунікативних інтенцій, кооперативність мовленнєвої поведінки, солідарність модально-оцінних смислів, унісонність тональності спілкування, симетричність комунікативної активності, важливість узгодженої оцінки комунікативного результату та деякі інші [5, с. 109].

Набувають неабиякої значущості й знання щодо мовних стратегій у формуванні толерантності як своєрідної духовної установки. Це обумовлено потребами практики, насамперед, потребами утвердження організованого способу життя, де різноманітні народи, етноси, нації, люди різного достатку й релігійної належності, політичних переконань тощо могли б спокійно і врівноважено спілкуватись і співпрацювати одне з одним, будувати свій дім, формувати культуру, виховувати дітей, тобто жити нормальним людським життям без зіткнень і конфліктів [29, с.6].

Актуальність цього завдання зростає й в процесі інтенсифікації міжнародних комунікацій, зокрема, завдяки Інтернету, іншим системам передачі інформації та зв'язку, у полі яких може реалізовуватись публічний дискурс. Як зазначає О.Т. Зарівна, світ поступово, але все більш глибоко розуміє власний внутрішній зв'язок народів і культур, їх залежність одне від одного. Інформаційна революція створює для цього об'єктивні передумови. Й тут, як ніколи, актуалізується потреба у толерантному сприйнятті

відмінностей, притаманних різним народам, сприйняття їх у власній ідентичності, налагодження плідного діалогу і співпраці. Мова постає вагомим чинником такого розуміння. Вивчення мовних стратегій, їх ролі у формуванні толерантного способу життя є проблемою, на яку має бути спрямований навчально-виховний процес вищої школи [29, с.7].

Всі складники комунікативної толерантності у першу чергу залежать від дотримання учасниками комунікативного акту загальних (загальнолюдських) законів, правил, конвенцій, принципів і максим спілкування (див. детальніше про це в [10]). Однак надзвичайно важливими чинниками толерантності спілкування особистостей є дотримання ними етнолінгвокультурної специфіки цих законів, принципів, конвенцій, максим тощо, які сформувалися протягом віків існування певного етносу. Незнання чи неврахування цієї специфіки може стати причиною значної кількості комунікативних невдач (девіацій) та/або порушення толерантного спілкування як у межах однієї лінгвокультури, так і у випадку міжкультурної інтеракції. Так, наприклад, яскравий приклад неврахування специфіки моделювання соціальних статусів особи адресата в сучасній японській культурі, який мав своїм результатом комунікативний шок одного із учасників спілкування, розповідає журналіст-міжнародник В. Овчінников: Американський журналіст, акредитований в Японії, попросив свого японського колегу, що ніс свій матеріал у типографію, занести по дорозі також його статтю. Японець після цих слів остовпів, з великими зусиллями повернувся до туди і пішов сходами вниз, забувши про ліфт. «Як можна було звернутись до нього з таким проханням у його віці, статусі, до батька двох дітей? – дорікали американцю японські колеги. – Ви звернулися до нього як до простого кур'єра!». Типи відмінностей у традиціях і нормах спілкування різних народів не в останню чергу пояснюється тим, що в межах кожної культури (як мегакультури етнічної, так і мікрокультури соціальних груп у межах спільної етнічної культури) наявне своє, часто неповторне, ставлення (ціннісні орієнтації) до найважливіших констант буття людини. Серед таких

констант філософ О. Садохін, спираючись на численні праці лінгвістів, психологів, етнологів, виділяє наступні [50, с. 102-110]: 1. Ставлення до природи. Тут можливі три варіанти: природа сприймається як така, що контролюється людиною; природа сприймається як така, що перебуває в гармонії з людиною; природа сприймається як така, що обмежує людину. У залежності від варіанта сприймання поведінкові реакції людей перебувають у діапазоні від вільного волевиявлення до фаталізму. Ця ознака культури, як і усі інші, впливає на комунікативну поведінку її носіїв і віддзеркалюється в між культурній комунікації, часто стаючи причиною різноманітних непорозумінь, упереджень тощо. 2. Ставлення до часу. За цим критерієм визначається домінантна скерованість людського життя в різних культурах, яка може бути зорієнтована в минуле, теперішнє і майбутнє. В культурах, зорієнтованих на минуле, домінують традиції, тісні сімейні зв'язки тощо. Орієнтованість на те, що відбувається «тут і тепер» спричиняє пунктуальність, поцінування свого і чужого часу. Орієнтація на майбутнє стає причиною меншої уваги до традицій, планування поточного життя з урахуванням можливого майбутнього тощо. 3. Ставлення до простору. Це перш за все використання так званого «особистого простору» в спілкуванні, дистанції в процесах інтеракції. Цікаво, що в культурах з домінуванням суспільного простору надають перевагу невеликій відстані в спілкуванні, часто доторкаються один до одного, заходять один до одного без попередження тощо. У культурах з домінуванням особистого простору дистанція спілкування – не менше витягнутої руки, доторкування можливі лише з ритуальними цілями, візити завжди узгоджуються тощо.

4. Ставлення до спілкування. За цим критерієм культури поділяють на висококонтекстуальні й низькоконтекстуальні. Культури різняться своїм «читанням контекстів», використанням прихованої інформації, яка є наявною у кожній конкретній конситуації спілкування. Чим більше контекстуальної інформації необхідно для розуміння соціальної ситуації, тим більш складною виглядає культура для зовнішнього спостерігача (іноземця). І навпаки, чим

складніше організована культура, тим складніше зовнішнім спостерігачам («чужинцям») правильно зрозуміти і оцінити соціальну ситуацію спілкування. Високий контекст культури характеризується використанням щільного інформативного зв'язку його членів; низький контекст культури передбачає значно вільнішу сітку соціальних зв'язків і, відповідно, меншу залежність від культурного контексту і ситуації спілкування. Високий контекст культури формується багатьма чинниками, серед яких не останнє місце посідає «вертикальний» культурний контекст, що формується всім корпусом текстів культури. Люди, які володіють усіма складниками цього віками сформованого контексту, утворюють однорідну культурну спільноту, відчують свою культурну спільність, перебувають у зоні «культурного комфорту». До країн з високим контекстом культури традиційно зараховують Францію, Італію, Іспанію, Росію, Японію, країни Близького Сходу. На наше переконання, до країн з високим контекстом культури належить і Україна. Останнє, окрім усього іншого, означає, що в процесах соціалізації, спілкуванні носіїв української культури величезну роль відіграють різноманітні культурні тексти і, щоб зрозуміти цю культуру, органічно в неї ввійти, носієві іншої культури необхідно пізнавати значну кількість текстів культури.

5. Тип інформаційних потоків. В одних культурах інформація розповсюджується повільно, цілеспрямовано, з використанням спеціальних каналів, а тому має досить обмежений характер. В інших культурах система розповсюдження інформації діє швидко і широко, викликаючи відповідні дії й реакції. Для міжкультурної комунікації надзвичайно важливо враховувати швидкість і шляхи розповсюдження інформації в певній культурі.

6. Ставлення до особистої свободи. За цим критерієм культури поділяються на індивідуалістські й колективістські. Для перших притаманний акцент на особисте «Я» й на особистості як основній цінності суспільства, поцінування особистої ініціативи, позитивно оцінюється конкуренція з іншими індивідами тощо. Українська культура належить до такого типу. У колективістських культурах головним поняттям є «Ми». Досягнення кожного індивіда

асоціюється з груповою, соціальною діяльністю, групові погляди, цілі, потреби домінують над особистісними, а тому індивід залежить від колективу, несе відповідальність за все, що відбувається. Поцінюється співробітництво, спільна діяльність, скромність. Відмінності між культурами в цьому аспекті можуть стати причиною міжкультурних непорозумінь. Ю. Прохоров і Й. Стернін зазначають, що американці часто дивуються на затягування росіянами переговорів; росіяни ж ображаються на занадто коротке спілкування, яке демонструють американці. Все це викликане різницею в приналежності росіян до культури колективістського типу, а американців – індивідуалістського 7. Ставлення до природи (сутності) людини. Існують культури, які вважають людину початково гріховною. У таких культурах чітко визначаються поняття добра і зла, хорошого і поганого. Протилежними є культури, в яких сутність людини вважається позитивною. Це стає основою визнання того, що поняття хорошого і поганого відносні, залежні від конкретних обставин. Норми поведінки і закони повинні застосовуватись в цих культурах гнучко. Ці типи культур, як правило, комбінуються; змінюються в часі, однак, як зазначають дослідники, найчастіше все ж можна виявити певну домінанту, яка може служити класифікаційною для характеристики конкретної культури. Виділені та інші типи культур активно впливають на менталітет, світогляд (зокрема, мовний) їх носіїв, а через нього – на комунікативну поведінку окремих індивідів, які вступають, або потенційно можуть вступати в міжособистісну комунікацію з представниками інших культур. Мовний світогляд завжди етнозорієнтований, в його основі лежать етнічні стереотипи, які належать колективному підсвідомому певного етносу.

Ф.С. Бацевич підкреслює, що перед дослідником особливостей ідіоетнічної комунікативної толерантності постає надзвичайно важливе питання щодо методів, методик і прийомів її виявлення в межах конкретної лінгвокультури. Нижче спробуємо сформулювати низку загальних підходів до виявлення етнолінгвокультурних особливостей толерантної

комунікативної поведінки. 1. Зіставні, контрастивно-типологічні дослідження як успішної, так і девіативної комунікації представників різних лінгвокультур за різними критеріями. На даному етапі розвитку зіставних комунікативних досліджень домінує вивчення засобів ввічливості, початку та завершення комунікативної ситуації, специфіки комунікативної поведінки, принципів і максим спілкування [9, с. 21] та деякі інші. Із цих досліджень стає зрозумілим, що толерантна, ввічлива комунікативна поведінка може варіюватись від незначних особливостей до суттєвих відмінностей у межах різних лінгвокультур. Як приклад таких відмінностей може служити толерантне ввічливе спілкування в межах комунікативної ситуації «гість – господар» у Давньому Китаї – гість повинен був обов'язково принести господарю подарунок, причому останній залежав від рангу господаря (наприклад, шидайфу 'вченому' потрібно було приносити фазана). На стук гостя до воріт виходив слуга і, дізнавшись про мету візиту, говорив: «Мій господар не сміє Вас прийняти. Ідіть додому. Мій господар сам навідається до Вас». Говорячи це, слуга повинен був кланятися і тримати руки перед грудьми. Відвідувач, також тримаючи руки перед собою і нахиливши голову вперед, повинен був відповісти: «Я не смію завдавати клопоту Вашому господареві. Дозвольте мені зайти і вклонитися йому». Слуга повинен був відповісти наступним чином: «Це занадто велика честь для мого господаря. Вертайтеся додому. Мій господар негайно прийде до Вас». Перша відмова прийняти гостя мала назву «церемоніальної промови», друга – «настійливого мовлення». Після неї гість повинен був знову повторити свої наміри. Слуга, вислухавши гостя в третій раз, йшов до господаря і, повернувшись, говорив: «Якщо Ви не приймаєте нашу настійливу відмову, мій господар негайно вийде зустрітись з Вами. Але подарунок господар не сміє прийняти». Тоді гість повинен був тричі відмовитись від зустрічі з господарем, якщо його подарунок не приймуть. Тільки після цього господар виходив за ворота і приймав гостя [41, с. 338-339]. 2. Дослідження специфіки вияву найзагальніших принципів, конвенцій і максим спілкування у межах

конкретної етнолінгвокультури засвідчують можливість їх ідіоетнічного вияву. Так, наприклад, максима кількості інформації, сформульована як універсальна відомим аналітиком мови Г.-П.Грайсом [19, с. 217], виявляється значною мірою лінгвокультурно зумовленою. Н. Трошина наводить наступні приклади: Підприємець із Тайланду пише своєму західному партнерові листа з проханням надіслати каталог його фірми і починає цей лист із повідомлення про свою освіту, суспільний стан і статус. З точки зору західного партнера він повідомляє зайву інформацію; з точки зору ж рідної тайської культури ця інформація вкрай потрібна для успішного ділового спілкування. Данський партнер вважає за необхідне детально проінформувати німецького партнера про історію розвитку своєї фірми, перш ніж сформулювати конкретну мету звернення, наприклад, запропонувати товар, причому робить це з позиції продавця. Німецький же бізнесмен іде безпосередньо до своєї мети, характеризує переваги свого товару і послуг мовою потенційного споживача і виходить з того, що його інтереси найважливіші. Інакше кажучи, максима кількості є культурно обумовленою, не втрачаючи при цьому своєї актуальності для самого процесу комунікації. Уся справа в тому, як у даній культурі розуміють максиму “кількість необхідної інформації” [70, с. 236]. Такий важливий принцип спілкування, як щирість також може значною мірою варіюватись у межах різних лінгвокультур. Так, Ф.С. Бацевич, порівнюючи паремії української і російської лінгвокультур, зі значною мірою обережності робить висновок про те, що російський паремійний фонд віддзеркалює особливу роль максими відвертості в спілкуванні. Пор.: *Язык мой – враг мой: прежде ума рыщет, беды себе ищет; Лезет с языком, что с пирогом; Язык до добра не доведет* та ін. Комунікативною домінантою тут, мабуть, слід уважати прислів'я *Что на уме, то и на языке*. Можна сказати, що максима відвертості у спілкуванні росіян експлуатується активніше, ніж у спілкуванні українців. В українських пареміях більшою мірою підкреслюється важливість обережності суджень.

Смисловими домінантами цього можуть служити прислів'я *Говори, та не проговорися; Говори, та назад оглядайся* [6].

Як зазначає В.О. Ханстантинов, актуальність вивчення толерантності як риси світоглядної позиції особистості зумовлюється не лише об'єктивною потребою для кожного бути терпимим до «іншого», «іншості» в умовах зростаючої глобалізації, почастищення і поглиблення контактів з представниками різних культур, релігій, мов, політичних уподобань тощо. Для України така потреба посилюється необхідністю пошуку механізмів подолання гострих суперечностей між різними верствами і групами населення у зв'язку із зростанням економічної диференціації і соціального розшарування, фактором впливу полікультурної, світоглядноціннісної, етнічно-релігійної неоднорідності, тиском залишків ідеології та практики тоталітаризму [72, с. 27]. Справді, українське суспільство потребує подолання багатьох залишків пострадянського мислення, зламу стереотипів, що були сформовані в дещо іншому соціальнокультурному середовищі. На засоби масової комунікації покладається важлива роль у становленні національної держави через формування національної ідентичності в мультикультурному суспільстві, оскільки Україна самовизначається як європейська держава. Як зазначає В.О.Бакальчук, «багатоманітність українського суспільства є системою складної організації з власною (історично-регіональною, світоглядною, етносоціальною, культурною) специфікою внутрішньосупільної взаємодії. Створення демократичної та правової держави, процес формування української ідентичності зумовлює необхідність консолідації українського суспільства шляхом мирного і толерантного співіснування різних груп і прошарків населення України» [3, с.153].

3.2. Роль і значення мовних стратегій у формуванні толерантності

Ю.О. Шевлякова наголошує, що незважаючи на значні напрацювання у галузі комунікативної лінгвістики (М. Бахтін, І. Сусов, О. Іссерс,

О. Почепцов, Ф. Бацевич, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Т. Радзієвська, О. Селіванова та інші), ще й досі відсутні ґрунтовні наукові студії, які б відображали всебічний опис комунікативного процесу, визначали категорійний апарат, що впливає на розгортання та перебіг мовленнєвої діяльності, диференціювали мовленнєві стратегії й тактики, детерміновані рамками жанру чи контексту спілкування, репрезентували чітку систему синтаксичних засобів, релевантних для маніфестації знань та інтенцій мовця [80]. Натомість Ф.С. Бацевич також підкреслює, що зацікавлення цими актуальними питаннями зумовлене загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення динамічності мовної системи, конкретніше – вивчення людини в процесі спілкування, розгляд мовних явищ як невіддільної й органічної складової людського розуму, взаємопов’язаної з іншими когнітивними, психічними, вольовими структурами і процесами.

Концепція діалогу культур не нова, її основні ідеї розроблялися і впроваджувалися багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями. Так, екстраполюючи ідеї М. Бахтіна щодо міжособистісного діалогу на поняття культури, можна спробувати пізнати іншу, «чужу» культуру, її внутрішню суть або перейняти найкращі культурні надбання іншого народу лише діалогічно, шляхом спілкування з іншокультурою. Тільки у спілкуванні, у взаємодії культури з іншокультурою, в діалогічному взаємовідношенні розкривається цінність певної культури, як для інших культур, так і для самої себе.

Мовленнєва діяльність у контексті публічного дискурсу повинна бути побудована на принципах толерантності, репрезентувати комунікативну стратегію кооперації, гармонії: спілкувальники проводять відкритий діалог, налагоджений баланс взаємин, взаємні рольові, поведінкові очікування виражають доброзичливу тональність спілкування. Якщо спілкування не сприяє вияву позитивних якостей суб’єктів мовлення (хтось із комунікантів *«уперся, як баран в сіно»*, *«гойкає, як на вола»*, або *«недобрий, як вовк»*), то комунікативна подія регулюється стратегіями конфронтації, конфліктності,

що свідчить передусім про несумісність поглядів, позицій спілкувальників (*«як вогонь з водою»*). Цілком слушним видається твердження Епіктета: *«Того, хто кращий за тебе, належить вислухати і йому покорись, того, хто гірший за тебе, не слухай, а з рівним тобі погодься»*. Принцип комунікативної координації (кооперації) – один із релевантних для діалогічного мовлення і толерантного спілкування загалом. Проблематика комунікативної толерантності не нова, у мовознавчих дослідженнях перебіг інтерактивного процесу в безпосередній залежності від взаємин між комунікантами виступає предметом багатьох лінгвістичних теорій, до прикладу, принцип співробітництва (П. Грайс) та щирості (Дж. Серль), принцип ввічливості (Дж. Ліч, Н. Формановська, С. Богдан), комунікативної координації (М. Бахтін, І. Борисова, Є. Ширяєв) тощо.

Толерантне сприйняття людини безпосередньо залежить від її розуміння, пізнання особливостей її культури, характерних рис особистості, традицій, на яких вона сформована. Без знання мови забезпечити все це не лише важко, але й у повному обсязі неможливо, оскільки мова, і тільки мова – той єдиний засіб, що зближує людей, забезпечує їх безпосереднє спілкування та співробітництво. Крім того, основною характеристикою публічного дискурсу є його прилюдне розгортання, у зв'язку з чим є важливим дотримання правил мовного, мовленнєвого і спілкувального етикету.

З року в рік розширюються міжнародні зв'язки України й іноземна мова виявляється реально необхідною в різних сферах діяльності людини. Вона стає дієвим фактором соціально-економічного, науково-технічного і загальнокультурного прогресу суспільства. Нині мова загалом виявляється епіцентром різних інтересів індивіда завдяки тому, що мовне питання практично віддзеркалює і концентрує в собі взаємодію, суперництво, а часто й боротьбу різних етносоціальних, етнокультурних, етномовних, етноконфесійних груп, прошарків соціуму за власну ідентичність, право на

своє бачення світу, переваги власних цінностей та інтерпретацію явищ навколишньої дійсності. Тому, як зазначає О.Т. Зарівна, у пріоритетах державної мовної політики, мовних стратегіях реалізується водночас боротьба політичних угруповань і лідерів за домінування і сфери впливу, як у межах своєї нації і держави, так і поза її межами, у зовнішньополітичних відносинах, на міжнародному рівні. Мовні стратегії під цим оглядом набувають потужного політичного, економічного і соціокультурного значення. Вони утверджуються як засіб чи механізм єднання народів, або ж як фактор їх протистояння чи конфлікту [29].

Однією з мовленнєвих форм реалізації толерантності виступає діалог (а в контексті публічного дискурсу – прилюдний діалог) – синтаксична структура, що репрезентує цілісну картину соціальної та комунікативної взаємодії двох особистостей (особистості та групи), експлікацію стратегій, взаємин, емоцій комунікантів. В. Малахов визначає діалогічну інтенцію як домінанту в сутності толерантності як такої, вказує на неминучість взаємозв'язку толерантності та спілкування [37, с. 139]. Комунікативна толерантність має вихід на когнітивний рівень, оскільки передбачає тісний зв'язок з ментальністю народу, його концептосферою, культурою поведінки та спілкування самого мовця, суб'єкта комунікації. У цьому аспекті науковці розуміють толерантність як позитивну моральну якість людини, яка полягає у ціннісній ментальній настанові на терпимість до думок, переконань і форм поведінки іншої людини. Багато дослідників толерантність зараховують до: а) явищ індивідуальної психіки; б) рис кооперативної комунікативної поведінки мовної особистості; в) особливостей культури спілкування соціуму, а тому розглядають цей концепт поряд з ввічливістю, етикетом народу. Так, з-поміж поведінкових приписів українцям властиві шанобливе, поштивне ставлення до співрозмовника, зичливість, балакучість, емоційність мовлення та щирість, а разом з тим і почуття власної гідності, центризм, намагання заволодіти мовленнєвою ситуацією, зробити свій внесок у її розвиток. Для мовного етикету українського народу, на думку С. Богдан [14,

с. 31], характерна ввічливість, міру вияву якої передають такі слова, як гречність, чемність, шанобливість, обхідливість, приязнь, люб'язність, шляхетність («українська шляхетність – від Роду») [80].

Публічне толерантне спілкування, його ефективність та результативність залежать від конвенціональних характеристик комунікантів: адресант має створити відповідну атмосферу і тональність спілкування, логічно вибудувати стратегію мовлення, правильно висловлюватися, аби бути почутим і зрозумілим; адресат має, не перебиваючи, вислухати адресанта, подавати сигнали уваги, розуміння за допомогою і невербальних засобів (доброзичлива посмішка, кивки головою, відповідні мімічні рухи). Успішна реалізація певного комунікативного завдання залежить, за словами В. Скуратівського, від «тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримувати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Від чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, ненав'язливої розмови виграш обопільний» [56, с. 94]. Отож уся діяльність спілкувальників має бути спрямована на те, щоб кожен із них зміг реалізувати свої комунікативні прагнення.

О.Пономарів пише: «...Матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмотивованих чужих слів, ненормативними наголосами: *вип`адок, залоз`а, парал`іч, серед`ина, К`оваль* (прізвище) замість правильних *в`ипадок, з`алога, пар`аліч, сер`едина, Ков`аль*; перекручуваними з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш, зраски, калектар, апинився, чір`івна дівчіна, Леоніт, касковий* замість нормальних *між* (прийменник), *зразки, колектор, опинився, чарівн`а дівчина, Леонід, казковий*; незграбними морфолого-синтаксичними побудовами: *поступають* (замість надходять) *пропозиції, п`ятидесяти, восьмидесяти* замість *п`ятдесяти, вісімдесяти, командувач миротворчими силами* (правильно – *командувач миротворчих сил*), *бігство* (треба втеча) *від воєн та ін.*» [46, с. 10]. Мовностилістичні поради вченого – яскравий приклад одного

із підходів до розгляду мовної толерантності, який передбачає екстраполяцію поняття і явища в площину норм літературної мови. За такого підходу, на глибоке переконання Л.Г. Вергазової, надзвичайної уваги потребує аналіз власне мовних засобів, а значить, і відповідальність професійного комунікатора за відповідність його текстів до законів культури мови. Проте, як окремо підкреслює дослідниця, існуюча тенденція до послаблення норм літературної мови робить створення загального толерантного мовного контексту процесом тривалим, складним і суперечливим. Під мовною толерантністю ми розуміємо погляд на сучасну мову як засіб спільності, що реалізується в неконфліктному спілкуванні, а також в історично усвідомленому й адекватному вживанні національно-культурних формул мовного етикету [15, с.454].

У межах конкретних мовних моделей відсутність толерантності спостерігається, наприклад, при усвідомленому або неусвідомленому ігноруванні форм звертання (*Іван Петрович, Олена, студент* – правильно: *Іване Петровичу, Олено, студенте*); під час передачі власних назв (*Михайло Саакашвілі, Гірловка* – правильно: *Михайл Саакашвілі, Горловка* – неправильно та ін.). Окремої уваги з погляду толерантності потребує збереження історичної пам'яті при вживанні великої літери і перекладі історично значимих подій або явищ. В опосередкований спосіб відбувається завуальоване очорнення історичних фактів шляхом невмілого (або навмисно невмілого) «перекладу» чи маніпулювання вживанням великої-малої літери у власних назвах: Советская Украина – Радянська Україна – Советська Україна – советська Україна; Советская Армия – Радянська Армія – Советська Армія – советська армія; Великая Отечественная война – Велика Вітчизняна війна – Велика Отечественна війна – отечественна війна; пл. Победы – пл. Перемоги – пл. Победи; орден Красной Звезды – орден Червоної Зірки – орден Красной Звезды). На жаль, цьому сприяє недосконала методика «правопису», «перекладу» і вживання великої літери у власних назвах, сформульована в академічному виданні «Українського правопису». По-справжньому

толерантне пояснення цих мовних проблем знаходимо в ономастичних працях В.І. Мозгового, де стверджується, що великою літерою фіксуються власні назви, які втратили лексичне значення і набули адресно-інформативної функції, а переклад – не є перекладом у звичайному розумінні цього слова. Він фіксує всесвітню або регіональну значимість національних реалій, які мають бути зрозумілими для представників різних мовних культур. З цього погляду власними назвами, які фіксуються іншими мовами в національних фонетико-графічних формах, треба пишатися, вивчати їхню об'єктивну природу в курсі національної історії і фіксувати адресну належність до спільнорадянської або української культур вживанням великої літери з відповідним перекладом (Советская Украина – Радянська Україна; Советская Армия – Радянська Армія; (але: ул. Советская – вул. Советська, що втратила інформацію про свою належність до Радянської влади) Красная Армия – Червона Армія (але: Красноармійськ – місто, що не має відношення до Червоної Армії); пл. Победы – пл. Перемоги; орден Красной Звезды – орден Червоної Зірки), а вживання советська Україна, советська армія; отечественна війна, пл. Победы, орден Красної Звезди вважати не тільки помилковими, а й небезпечними, що принижують національно-історичну гідність народу, який вистраждав право на власну історію [15, с.454].

Основною засадою досягнення зазначених цілей може слугувати діалог, який дозволяє сполучати в мисленні й діяльності людей різні культури, форми діяльності, поведінки, ціннісні орієнтації тощо. Водночас діалог – не тільки прийом засвоєння яких-небудь знань, але й чинник, що визначає суть і сенс переданої інформації. Діалог надає реального практичного змісту взаємодії культур, стає дієвою підставою в цій взаємодії. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що мова є основним засобом спілкування, вираження думок. Відтак взаємозв'язок мови, культури й комунікації є природним і нерозривним. При тому мова – не просто дзеркало, яке відображає світ, а призма, через яку люди дивляться на світ і котра в

кожній культурі своя. Тому навчаючи мови, можна і потрібно навчати культури.

Ще одне питання можна розглядати в контексті публічного дискурсу – міжкультурний діалог – дискурсивне знайомство з поглядами інших культурних груп та їх світобаченням. Однак не всі філософи поділяють думку щодо необхідності розгортання саме діалогу культур. Мало того, навіть застерігають, що діалог культур неможливий!: «Діалог – це означає мати спільну метамову». Адже кожна культура має свої цінності. Можлива взаємодія, можлива імітація, запозичення, можливе й насильницьке придушення однієї культури іншою. Але не діалог! Бо взаємодія не потребує спільної мови. Це просто якісь елементи взаємодії. Ось тому й відбувається ототожнення взаємодії з діалогом [29, с.7].

Говорячи про публічний дискурс, можна вважати досить слушними такі поради: адресант (мовець), підтримуючи толерантне спілкування, повинен: а) ухилятися від конфлікту: *Покірне теля двох маток смокче; Не лізть поперед батька в пекло (в бійку, в сварку); Тримай губи подалі від скверни; Сварка не вирішує проблеми, а заганяє її в глухий кут;* б) обережно, зважено висловлювати свої думки: *Слово не горобець, як вилетіло, то вже не піймаєш; Говори та назад оглядайся; Будь господарем свого слова;* в) говорити вагомо, дотримуватися рівноваги між говорінням і слуханням: *Говори мало, слухай багато, а думай ще більше; Знай більше, а говори менше; Лихо говіркому, та недобре й мовчазному;* г) йти на компроміс, поступки в спілкуванні: *Думай не лише про себе, а й про того, з ким справи маєш; Будеш інших слухати – мудрішим станеш; Хочеш мати вірного товариша – не критикуй;* д) підтримувати рівноправні стосунки, уникати домінування, пригнічення співбесідника (адресата): *Не думай, що ти розумніший за інших; Будь уважний до людей і тебе цінуватимуть; Говори, але й іншому не перешкоджай;* е) бути уважним до особи адресата; при цьому надається перевага уважному мовчанню (слуханню) над висловленням своїх думок, почуттів тощо: *Ліпше мовчати, ніж сварку почати; Умій впору*

й помовчати; Більше слухай, а менше говори; Мало говори, а правдою дорожи та ін. Щодо особи адресата (слухача), то народна мудрість високо оцінює його вміння: а) уважно слухати, аналізувати мовлення адресанта (так зване емпатичне мовчання): *Сказане слово – срібло, а мовчання – золото; Мовчання гнів гасить Більше слухай, а менше говори; Хто мовчить, той двох навчить*. При цьому мовчання повинне супроводжуватися активним підтриманням зворотного зв'язку з мовцем: *Мовчить, як пень; Не мовчи, хоч кивни*; б) бути толерантним до адресанта, але й одночасно обережним щодо його комунікативної тактики: *За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся*; в) враховувати думку адресанта, зокрема його критику: *Говорять на глум, а ти бери на ум* та ін. Риторичні аспекти толерантного спілкування включають значну кількість виявів. Деякі з них: а) негативне ставлення до багатослів'я, пишномовності: *Мало говори, а правдою дорожи; Менше говори – більше діла твори; Красно говорить, а слухати нічого*; б) засудження брехні, неправдивої інформації, обману: *Брехнею світ пройде, назад не повернешся; Говори правду й тобі не брехатимуть*; в) мовлення повинне бути переконливим, зв'язним, послідовним: *Добре тому жити, хто вміє говорити; Говорить таке, що ні ладу, ні складу; Говорить п'яте через десяте* та ін. 5. Вивчення етностереотипів комунікативної поведінки як одного із різновидів стереотипів свідомості носіїв певної лінгвокультури. Зокрема, у низці лінгвокультур існують важливі для підтримки й ідентифікації їх членів типи дискурсів, неприйнятні іншим лінгвокультурам [6].

Етностереотипи як стандартні уявлення про людей, які є членами іншого або власного етносу, можуть допомагати або стати на заваді толерантному спілкуванню. Стереотипи етносів з бігом часу можуть змінюватись, але можуть також ставати основою етнічних упереджень. Останні часто використовують політичні демагоги, створюючи штучний образ зовнішнього ворога, протидія якому, на їхню думку, консолідує етнос, а насправді відвертає увагу від істинних винуватців у наявності того стану, в

якому даний етнос перебуває. Ось чому велике значення мають різноманітні заходи, які дозволяють позбутись етнічних упереджень, знівелювати негативні стереотипи, зокрема, прямі контакти носіїв різних мов і культур, проведення різноманітних днів науки і культури, виставок, організація концертів, вивчення мов, безпосереднє перебування в середовищі іншої культури тощо [6], що тільки підтверджує думку про публічний дискурс як форму реалізації комунікативного акту.

3.3. Семантико-стилістичне вираження лексем-слів на означення категорії толерантності

Поняття «толєрантність» широко використовувати у сучасній вітчизняній науці почали порівняно недавно, утім воно має різні трактування. В українській мові найближчим за значенням поняттю «толєрантність» є термін «терпимість», що у щоденному вживанні означає «поблажливість, терпимість до чийхось думок, поглядів, вірувань тощо». У такому розумінні толєрантність не є синонімом терпінню або терпимості. Як зазначає В.О. Тішков, «якщо терпіння виражає найчастіше почуття або дію з боку людини, яка зазнає болю, насилля або інших форм негативного впливу, то терпимість позначає повагу або визнання рівності інших і відмову від домінування або насилля» [67, с.12].

Ф. С. Бацевич виділяє поняття міжкультурної толєрантності як терпимість, ставлення з розумінням (а часто з інтересом та симпатією) до наявних відмінностей у комунікативній поведінці учасників міжкультурної комунікації, які залежать від відмінностей у рідних мовах і культурах їх носіїв [10]. Як зазначає Г. В. Єлізарова, «толєрантність є таким психологічним станом, коли учасник міжкультурного спілкування ще не може зрозуміти ні моделей поведінки співбесідників, ні їхніх мотивів, але вже не відторгає їх як ворожих або абсолютно неприйнятних; може змиритися з їх існуванням, може «витерпіти» їх присутність в культурі, з представниками якої йому доводиться спілкуватися» [25, с. 199]. На думку

О. П. Садохіна, толерантний підхід в міжкультурній комунікації означає, що певні культурні особливості індивіда чи групи визнаються лише одними з небагатьох і не можуть підпорядкувати собі всіх інших. Він виступає як умова збереження відмінностей, як право на несхожість. За такого підходу сприйняття чужої культури відбувається на основі порівняння попереднього досвіду і нового, порівняння з аналогічними елементами власної культури одночасно на раціональній і чуттєво-емоційній основі. Почуття людини стимулюють розуміння або заважають йому, встановлюють межі. У ході цього розуміння відбувається вживання у світ чужої культури [50]. Розглянувши погляди різних дослідників щодо сутності поняття «толерантність», ми визначаємо, що на міжособистісному рівні толерантність є почуттям терпимості і поважного ставлення до думки людини, яка не співпадає з власною, визнанням норм її поведінки та рівності, відмовою від домінування і превалювання якоїнебудь однієї точки зору. На міжкультурному рівні толерантність передбачає повагу до інших народів, їхніх традицій, цінностей і досягнень, усвідомлення несхожості, визнання етнічної і культурної різноманітності світу, здатність на цій основі активно спілкуватися з представниками іншої культури і водночас зберігати власну ідентичність і відчуття національної гордості [59].

Емоційний складник в індивідуально-типологічному компоненті структури комунікативної толерантності має особливе значення.

Для успішної комунікації у межах публічного дискурсу слід чітко розусіти особливості різних стилів спілкування. Так, у своїй праці «Енергія емоцій у спілкуванні», ґрунтуючись на міждисциплінарній теорії самоорганізації відкритих систем, В. Бойко виокремив синергетичний, нонсинергетичний та антисинергетичний стилі спілкування [8, с. 191]. Перший – синергетичний (із грецьк. – співпраця, співдружність) цілком співвідноситься з високотолерантною поведінкою суб'єкта в комунікативній взаємодії й відрізняється тим, що особа своєю манерою спілкування з партнерами (партнером) сприяє об'єднанню й підвищенню ефективності

спільної діяльності на основі безперешкодного інформаційного обміну між учасниками взаємин, синхронізації їхніх енергій, злагоди в діяльності. На думку вченого, вираженням синергетичного стилю спілкування є:

дотримання норм суб'єктних взаємин (уважність, підтримка, схвалення, співучасть і співпереживання);

вільний обмін ідеями та оцінками (активне висловлювання, шанобливе ставлення до суджень партнерів);

конструктивна й доброзичлива критика;

стимулювання ініціативи партнерів (схвалення новацій, самостійність, спільність інтересів);

дотримання норм партнерської етики (коректність зауважень на користь чесності й гідності інших).

В індивідуально-типологічному компоненті комунікативної толерантності визначено: *емоційний критерій за показниками:*

емоційна гнучкість (витримка, вияв позитивних емоцій, стримання негативних емоцій, емоційна стабільність);

фрустраційна толерантність (здатність адекватно оцінювати складну комунікативну ситуацію і знаходити вихід із неї);

володіння прийомами вербального й невербального прояву позитивних почуттів;

характерологічний критерій за показниками:

гіперактивність, екстравертивність;

нормативна комунікабельність (контактність, сумісність, адаптивність, самоконтроль);

приналежність до слухняного, збалансованого, опікувального синергетичного, партнерського, демократичного, гуманістичного, альтруїстичного чи місіонерського стилів спілкування.

Щодо комунікативної взаємодії, то існують партнерський (толерантний) і непартнерський (інтолерантний) стилі спілкування. Партнерський стиль спілкування передбачає співробітництво у виробленні спільної позиції

з питання, яке обговорюється. Партнера вислуховують, не перебиваючи, виважено оцінюють його судження і вчинки, не нав'язують йому рішень, намагаються донести до нього свою точку зору. Партнерський стиль спілкування може бути рівноправним і поступливим. Непартнерський стиль спілкування полягає в ігноруванні одним з учасників комунікації точки зору співбесідника, негативному ставленні до теми бесіди, акцентуванні лише на власних проблемах; така особа створює напруженість, часто принижує партнера, нав'язує йому свої теми і проблеми, неухважно слухає, поспішає давати поради тощо [7, с. 191].

Серед стилів спілкування зазвичай виокремлюються авторитарний (чітка мова; короткі розпорядження, вказівки; відсутність емоцій та ін.) і демократичний (товариський тон розмови, інструкції у формі пропозицій, заохочення та покарання з порадами тощо) [7, с. 191]. Окрім них виокремлюються й інші стилі, як от гуманістичний (повага до особистості в процесі спілкування), агресивний (досягнення успіху шляхом тиску або контролю над іншими), відчужений (емоційна дистанція, усамітнення) і маніпулятивний (досягнення мети за рахунок інших), альтруїстичний (допомога іншим) та місіонерський (обережний вплив) [54, с. 101].

У комунікації в тій чи іншій формі ці стереотипи отримують мовний вияв – у вигляді слів, словосполучень, паремійних засобів (фразеологізмів, прислів'їв, приказок, афоризмів), наприклад: *вициганити; німецька акуратність; холодний, як англієць; піти по-англійськи; турок Царя Небесного; незваний гість гірше татарина* тощо. Те ж саме можна сказати щодо стереотипів у межах однієї лінгвокультури, наприклад, гендерних: *жіноча логіка; розум, як у білявки; волосся довге, а розум короткий; вікових: старий, як пень; посивів, а розуму не набрався; професійних: їм би лише різати* (про хірургів) тощо.

Проблема автостереотипів тісно пов'язана з таким важливим сучасним аспектом толерантності міжособистісних і міжетнічних зв'язків, яким є політкоректність. Бути політкоректним – це означає дотримуватись певних

заборон. Так, наприклад, у США в останні роки уникають назв етносів, пов'язаних з їхніми антропологічними особливостями (кольором шкіри, розрізом очей тощо), замінюючи назвами на зразок євроамериканці, афроамериканці та інші. Етнос, який у низці країн називають циганами, воліє, щоб їх називали ромами. Приклади можна збільшувати. 6. Вивчення специфіки лінгвокультурної етикетизації спілкування, особливо етнічних табу в спілкуванні носіїв різних лінгвокультур. Дослідники виділяють три типи табу: мовні, тематичні й контактні. Мовні табу – це заборона вживання у мовному спілкуванні носіїв певної культури окремих слів і словосполучень. Тематичні табу – повна заборона для окремих осіб у конкретних ситуаціях спілкування розмов певної тематики. Контактні табу – це заборона на будь-які форми міжособистісного спілкування.

До заборон тематичного характеру можна віднести таку: у черкесів не можна три дні нічого питати про свого гостя, хто він, звідки, куди йде тощо. Необхідно спочатку надавати йому почесні як гостю. У чоловіків черкесів не прийнято питати про їхніх дружин і дітей. У народів Кавказу, як і в багатьох племен американських індіанців, ще частково збереглися контактні табу. Так, у адигейців виділяють чотири типи згаданих заборон: 1) між чоловіком і жінкою (довший час, навіть 2-3 роки, ніхто не повинен бачити разом чоловіка і жінку); 2) між батьками і дітьми (чоловіки в присутності батька або інших старших осіб не розмовляють зі своїми дітьми, не беруть їх на руки тощо); 3) між жінкою і родичами чоловіка (свекор і невістка можуть роками не сказати один одному жодного слова, у той час як із свекрухою невістка розмовляє відразу); 4) між чоловіком і родичами жінки (чоловік декілька місяців після весілля не зустрічається з родичами жінки) [41, с. 67-68]. Зрозуміло, що в сучасних умовах подібні табу зустрічаються досить рідко і поступово відмирають. Однак слід пам'ятати, що публічність (прилюдність) передбачає саме дотримання тих норм, які є традиційними для тієї чи іншої культури.

Таким чином, комунікативну толерантність як основу міжособистісної

толерантності можемо трактувати як комплексне поняття, що включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максимум неконфліктного спілкування, культури мовлення, всіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови. Однак у міжособистісній комунікації основою, фундаментом толерантної поведінки є внутрішня культура людини, позитивне сприйняття світу і людей, які оточують особистість, уміння вчуватися (емпатувати) співбесіднику. Все це є наслідком виховання і самовдосконалення людини.

Комунікативна толерантність безпосередньо стосується когнітивного рівня, оскільки передбачає тісний зв'язок з ментальністю народу, його концептосферою, культурою поведінки та спілкування самого мовця, суб'єкта комунікації. С. Шабат-Савка зауважує, що окремі науковці розуміють толерантність як позитивну моральну якість людини, яка полягає у ціннісній ментальній настанові на терпимість до думок, переконань і форм поведінки іншої людини [79].

Толерантна настанова комунікативного процесу передбачає поважливе, шанобливе ставлення до іншої людини як до рівноправної особи, терпимість, стримуване почуття до її зовнішності, стилю життя і поведінки, манери спілкування (такі концепти закріплені у Божих заповідях, пареміології, як-от: *Люби свого ближнього, як себе самого, Шануй людей, то й тебе пошанують, Хто терпеливий, той щасливий*. Концептуальні засади толерантності формують доброго, спокійного, покірного, неконфліктного співрозмовника, який своєю поведінкою сприятиме втіленню інтенцій мовця (*Покора стіну пробиває і людей собі єднає. Хто живе тихо, не знає про лихо, їй кажи – овес, а вона каже – гречка; нехай буде гречка, аби не суперечка*). Безперечно, ми не ототожнюємо толерантність із безпринципністю, навмисною поступливістю, бо *Тихого та смиренного й кури клюють, та й Горобець на м'яку галузку не сяде*.

Комунікативна координація мовленнєвої поведінки учасників діалогу – багатоаспектна характеристика узгодженості їх мовленнєвих вчинків в

інтеракції і мовленнєвих партіях у діалогічній взаємодії. Це простежується насамперед у солідарності комунікативних намірів, тональності спілкування, симетричній комунікативній активності, оцінці комунікативного результату, ефективності спілкування [80].

Толерантне спілкування у контексті публічного дискурсу, його ефективність та результативність залежать від конвенціональних характеристик комунікантів: адресант має створити відповідну атмосферу і тональність спілкування, логічно вибудувати стратегію мовлення, правильно висловлюватися, аби бути почутим і зрозумілим; адресат має, не перебиваючи, вислухати адресанта, подавати сигнали уваги, розуміння за допомогою і невербальних засобів (доброзичлива посмішка, кивки головою, відповідні мімічні рухи). Успішна реалізація певного комунікативного завдання залежить, за словами В. Скуратівського, від «тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримувати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Від чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, ненав'язливої розмови виграш обопільний» [56, с. 94]. Таким чином, уся діяльність спілкувальників має бути спрямована на те, щоб кожен із них зміг реалізувати свої комунікативні прагнення. Діапазон семантики мовленнєвих інтенцій у висловлюваннях публічного дискурсу з урахуванням атмосфери та умов толерантного спілкування може бути різним: потреба передати інформацію та передбачити можливе її сприйняття співрозмовником (інформативна інтенція); запитати про те, що, на думку адресанта, відомо адресату і він зможе відповісти на питання (питальна інтенція); висловити прохання, поради, ввічливо запросити (спонукальна інтенція); експлікувати своє бажання чи побажання (оптативна інтенція); налагодити контакт, подякувати, привітатися, вибачитися, попрощатися, сказати комплімент (інтерактивна інтенція) тощо. У межах глобальних інтенцій можуть розвиватися інші, до прикладу – емоційно-оцінні, експресивні.

Узгодженість мовленнєвих дій, щирість та делікатність комунікантів

сприяють успішному втіленню їх комунікативних намірів, напр.: – *Пане Оливко! Я, вибачте, і не посмів би про це дізнаватися, бо це не моє діло, та мене вельми цікавить...* – *І ви мене вибачте, як вас звати?* – *ніяковіючи, запитав літнього євнуха Семен Оливка.* – *Назар. Назаром. А свого прізвища я не знаю* (М. Вінграновський). – *Може, Северине, я спустився б на берег, пройшовся та наглянув, аби хто з козаків часом та не втопився?* – *А чого ж, Сашку, піди* (М. Вінграновський). Толерантність живиться почуттями людяності, гуманізму, людської солідарності, довіри до людини і віри в її кращі риси та наміри, готовності прийти на допомогу в разі потреби. Толерантність кожної особистості є запорукою формування толерантної атмосфери суспільства загалом [80]. Суб'єкт мовлення, вступаючи в динамічний за своєю суттю інтерактивний процес, має максимально враховувати особливості адресата, його мовні знання, компетенцію, прагматично оцінювати і передбачати реакцію співрозмовника. Модальність взаєморозуміння між комунікантами можлива тоді, коли вони обидва зацікавлені предметом розмови. В іншому випадку один із них може перервати розмову, змінити її на зовсім протилежну тему чи уникнути безпосередньої відповіді на запитання. Конструкції зустрічних питань, перепитувальні репліки як реакція на запит мовця сигналізують про нетолерантне спілкування, наявність комунікативного конфлікту, напр.: – *Звідки пшениця?* – *Чи вам не однаково звідки?* (Є. Гуцало). – *А Маланка не їхала з вами?* – *Пощо? А дома хто буде?* (Є. Ярошинська). – *Бійся Бога, Олексю! Що ти говориш?* – *Що я говорю? Я говорю те, що тисячі людей плачут...* (Г. Хоткевич).

Спонукальні висловлення виражають різні мовленнєві дії: наказ, вимога, заборона, заклик, застереження, порада, побажання, запрошення, умовляння, рекомендація. Функціонально-семантичний діапазон інтенцій волевиявлення широкий, проте цілком логічною виглядає диференціація таких конструкцій на категоричні (імперативні, емоційно-експресивні) та некатегоричні (ввічливі, етикетні) висловлення: з одного боку, наказ як одна

з категоричних форм спонукання, що спрямована на негайне виконання якоїсь дії з боку співрозмовника, а з другого – ввічливе прохання, порада, пропозиція, запрошення, мовленнєві акти, які спрямовані на комунікативну координацію між спілкувальниками і відображають толерантне спілкування. Мовленнєвий акт ввічливого прохання вирізняється з-поміж інших використанням перформативів (*прошу, прохаю, благаю, молю* тощо), звертальних форм, етикетних суб'єктивно-модальних синтаксем, напр.: – *Прошу вас, пане, підіть відтак від хати до хати та розкажіть про мене* (О. Кобилянська). – *Я прохав би, ваша милість, пособити мені в моїй слушній справі* (А. Чайковський). – *Ще би я Вас об одній речі красенько просила* (Леся Українка). – *Будьте ж ласкаві, просимо вас якнайпокорніше, доглядайте наших дітей...* (І. Нечуй-Левицький).

Комунікативний акт поради передає перформативну дію мовця (його пораду) і дію, до якої мовець спонукає адресата, наприклад: – *Тут міцна жилава рука потрібна, щоб тримати вуздечку. Щоб ні з ким ніякого кумівства. І тобі раджу бути послідовним та принциповим* (І. Цюпа). Спрямовуючи адресата до певного виду діяльності, адресант може розраховувати лише на добру волю реципієнта. Особливість поради якраз і полягає в тому, що виконання пропонованої дії важливе насамперед для співрозмовника, така дія для нього, з позицій мовця, є корисною та необхідною, до прикладу: – *А може б, ти допоміг мені по хазяйству? Ото на печі просо просохло, то стовк би його у ступі. Бо немає з чого каші зварити* (І. Цюпа). – *Гетьмане! Прийшло мені в голову ще й така: не половинь нашої сотні. Пошли нашу сотню чатувати Дністер і степ, а військо у курені нехай поперецягують на собі татари й китаичуки, бо всі вони і виспані, і здорові, а ми не дуже!* – *Добре, Якове! Ох як добре!* (М. Вінграновський). У толерантному спілкуванні виявляємо й оптативні інтенції, що спрямовані на вираження волевиявлення мовця, його суб'єктивного прагнення реалізувати свої бажання чи побажання, напр.: *О, я прагну чогось вищого! Те, чим я живу, не задовольняє мене. Я хочу мати дітей і виховувати їх* (О. Кобилянська).

– *Ах, коли б ще хоч раз вийти на поле, поглянути на цілу ширінь його, поглянути у далечінь і згадати минуле* (У. Самчук). – *Скоріше, скоріше б побачити свою єдину, відчувти на своїх плечах її вічно потріскані руки, що пахнуть якимось зіллям чи хлібом* (М. Стельмах). Толерантний діалог яскраво відтворює ті висловлення, у яких мовець висловлює побажальні інтенції. Такі синтаксичні конструкції спрямовані на вираження позитивних, ввічливих побажань, привітань, віншувань, благословення, пор.: – *Хай тобі все буде з землі, з води і роси* (М. Стельмах). – *Дай Боже жартувати, а не хорувати* (С. Воробкевич). – *Віншую вас із щастям, здоров'ям, з цим Святим вечором, щоб ви у щасті і здоров'ї ці свята провели та других дочекались – від ста літ до ста літ, поки Пан Біг назначить вік!* (О.Воропай) [80].

Зичливість українців відома здавна, проте в окремих мовленнєвих актах побажальні інтенції мають негативне емоційно-оцінне спрямування і сигналізують про дисбаланс взаємин між комунікантами (прокляття, заклинання), як-от: – *А най мій язик чиряки обсиплять, як дурне сказала!* (М. Матіос). – *Бодай з тебе сміялись всі люди довіку!* (І. Нечуй-Левицький). – *Будь же ти тричі проклята на весь світ* (І. Нечуй-Левицький). Вербальне вираження інтерактивної інтенції будується з урахуванням категорії ввічливості, у контексті ситуацій мовленнєвого ритуалу, етикету. Стереотипи спілкування знаходять свою реалізацію у традиційних формулах привітання, прощання, вибачення, подяки тощо. – *Як ся маєш? – Хвалити бога* (М. Стельмах). – *Як то ви живете-поживаєте?* (Марко Вовчок). – *Дякую вам з душі, з серця!* (Марко Вовчок). – *Бог поміч, Теклюню, Бог поміч! Як ти там кажеш? – В користь труд, дядку! В користь труд!..* (В. Бабляк). Етикетні вирази мають яскраво виражений прагматичний характер: встановлюють мікроклімат спілкування, увиразнюють тональність, створюють необхідні передумови для успішного вирішення комунікативного завдання, напр.: – *Здоров, Петре! – Здоров, Михайле! От підтримай мене, нехай злізу з коня, бо ліва рука мене болить, пострілена* (О. Маковей). – *Добридень вам, кумо! Здорові будьте з неділею. – Дай, Боже, здоров'я!*

Сідайте, кумо, за гостя буде (М. Коцюбинський). Отже, комунікативна толерантність, що виступає важливою передумовою успішного процесу спілкування, закріплена у ментальній концептосфері українського народу, відображена у прислів'ях та приказках, сентенціях та афоризмах, в етикетних конструкціях, поведінкових приписах вихованої людини. Стратегічна програма толерантного спілкування експлікує доброзичливу, координовану атмосферу перебігу мовленнєвої діяльності, передбачає реальне втілення інтенцій мовця. Рамки діалогу детерміновані суб'єктивним чинником: збалансованими взаєминами між спілкувальниками, їхнім обопільним прагненням досягнути перлокутивного ефекту комунікації. Діапазон мовленнєвих намірів доволі розлогий, однак для толерантного діалогу, визначальною рисою якого виступає комунікативна компетентність мовця, його концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до сутності буття іншої людини, вміння згладжувати конфліктні ситуації, емоційно виражено вести інтеракцію, характерні інформативні, питальні, спонукальні, оптативні та інтерактивні інтенції. Аналіз способів втілення комунікативних потреб, їх синтаксичних експлікацій та реалізацій сприятиме всебічному вивченню багатогранного процесу спілкування [80].

Існують і інші підходи щодо осмислення семантико-стилістичного вираження категорії толерантності. Так, «Ядро функціонально-семантичного поля» містить відомості про склад центральної частини ФСП оцінки, семантику його компонентів. Ядро ФСП оцінки складається з власне ядра та навіколоядерного простору, об'єднаних семантичною домінантою хороший / поганий. До власне ядра поля оцінки належать одиниці з оцінним емоційно-експресивним забарвленням, серед яких центральне місце займають оцінно марковані лексеми – слова з іронічним (борзописець, великорозумник), зневажливим (кровопивець, базікання, патякати), фамільярним (курдупель, пришелепкуватий, верзти) відтінками, розмовні (роззява, загіджений, варнякати) та лайливі (мурмило, йолоп, падлюка) слова [44].

Оцінно марковані лексеми, що утворюють ядро ФСП оцінки, позначають: назви осіб: *дурень* (розм.), *базікало* (зневажл.), *великорозумник* (ірон.), *дилда* (фам.); дії і процесуальні стани людини: *верзти* (фам.), *потякати* (зневажл.), *жертити* (вульг.), *лущувати* (розм.); неопредмечені риси і ознаки людини (зрідка тварини, предмета, явища): *ідіотський* (розм.), *паскудний* (розм.), *пришелепкуватий* (фам.); опредмечені дії людини: *базікання* (зневажл.), *верзякання* (вульг.), *реготня* (розм.) та ін. Значна частина цих найменувань – похідні слова, що здатні виражати первинну (головань, губань, чубар) чи вторинну (брехуняра, проклятуций, сьорбнути) оцінність [44].

Оцінні марковані лексеми можуть вступати в парадигматичні відношення, які виявляють себе в: 1) синонімічних рядах: *базікало*, *белькотун*, *говорун*, *потякало*, *пустодзвін*, *пустомеля*; *базікати*, *бевкати*, *белькотати*, *варнякати*, *верзти*, *потякати*, *подейкувати*, *просторікувати*, *теревенити* та ін.; 2) антонімічних рядах: *говорун* – *мовчазник*; *тихоня* – *зірвиголова*. Аналізовані одиниці можуть утворювати варіантні ряди: *голоштан* – *голоштанець* – *голоштанник* – *голоштанько*; *хитрик* – *хитрун* – *хитрець* та ін [44]. До власне ядра ФСП оцінки входять оцінні фразеологізми з високим ступенем інтенсифікації оцінного компонента значення. Вони співвідносяться за семантичними і граматичними значеннями з лексико-граматичними класами слів з оцінною семантикою і виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до предметів та явищ об'єктивного світу. Наприклад: *щасливець* – *родився під щасливою зіркою*; *пестунчик* *долі*; *народився в сорочці* та ін.; *ледар* – *годяще на віник та смітник*; *такий побожний, що другий день святкує*; *ні грач, ні помагач*; *ні швець, ні мнець, ні чорт зна що* та ін.; *розумний* – *з головою*; *має голову на плечах*; *світла голова* та ін.; *дурний* – *дурному брат*; *на голову шкандибає*; *на розум небагатий* та ін.; *ганьбити* – *обливати брудом*; *укривати ганьбою*; *затоптати в багнюку* та ін.; *збожеволіти* – *з глузду з'їхати*; *стратитися розуму*; *звихнутися розумом* та ін.; *як-небудь* – *п'яте через десяте*; *тяп-ляп*;

аби з рук та ін.; щиро – від щирого серця; з відкритою душею; з відкритим серцем та ін. [44].

Навколоядерний простір поля оцінки утворюють слова, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що визначається на основі об'єктивно притаманних денотату властивостей, виступаючи належністю конвенціонально закріпленої семантики слова. Слова раціональної оцінки утворюють такі семантичні групи: назви осіб (*красень, геній, вбивця, лицемір*); моральні поняття (*добро, зло, правда, неправда*); опредмечені стани (*багатство, злиденність, небезпека, порядок*); опредмечені дії людини (*вибрик, вихватка, метушня, розкачка*); побутові предмети, речі (*барахло, ганчір'я, мотлох, причандалля*); процеси (*відродження, деградація, прогрес, регрес*); здобутки культури та мистецтва (*плагіат, шедевр*); слова суспільно-політичної лексики (*геноцид, депортація, дискримінація, корупція, тероризм*); особливості інтелекту людини (*бездарний, мудрий, нерозумний, талановитий*); моральні якості людини (*вихований, відважний, грубий, лінивий*); зовнішність, стан здоров'я, конституцію людського тіла (*вродливий, миловидний, непривабливий, потворний*); матеріальний достаток людини (*багатий, заможний, небагатий, убогий*); загальне визнання, популярність істоти (неістоти) серед інших (*авторитетний, відомий, знатний, почесний*); корисність / шкідливість реалій об'єктивного світу (*корисний, практичний, непотрібний, шкідливий*); ознаки, що пов'язані із запахом (*ароматний, запашний, пахучий, смердючий*). Незначну частину лексем, що містять раціональну оцінку, становлять слова на позначення неопредмечених дій і процесуальних станів людини (*грабувати, гвалтувати, зраджувати, мародерствувати*) та слова, що позначають ознаки дій (*безстрашно, красиво, незграбно, цинічно*). Лексеми, що належать до однієї семантичної підгрупи, можуть вступати в синонімічні (*багатир, багатий, багач*) й антонімічні (*ароматний – смердючий; неакуратний – акуратний*) зв'язки [44].

Публічний дискурс, як правило, реалізується через публіцистичний та

інформаційний різновиди мовлення – це окремі стилі, яким притаманні специфічні мовностилістичні й комунікативно-прагматичні особливості. Публіцистичний стиль функціонує в сфері суспільно-політичної діяльності і спрямований на розв’язання суспільно-політичних питань, модифікацію свідомості адресата, формування громадської думки. Цей різновид мовлення виконує оцінну, волюнтативну, комунікативно-когнітивну, прагматичну функції. Інформаційний стиль функціонує в сфері масової комунікації і спрямований на ознайомлення з актуальними, суспільно важливими подіями. Провідною функцією цього стилю є інформативна.

Як публіцистичний, так і інформаційний тексти виступають складним цілісним комунікативним утворенням у сфері засобів масової інформації, у якому семантичні, синтаксичні та прагматичні параметри тісно пов’язані між собою. Досліджувані тексти мають власні принципи відбору й використання мовних засобів, зокрема тих, що покликані виконувати оцінну функцію. Активне функціонування оцінних засобів зумовлене різними факторами, зокрема, якщо для публіцистичного стилю провідним фактором є вияв власної позиції, то для інформаційного – це колективна суспільна позиція.

Публіцистичний та інформаційний тексти несуть інформацію різних типів, вони різняться за прагматичним призначенням. Інформацію, яка міститься в цих текстах, можна розподілити на змістовно-фактуальну та змістовно-концептуальну. Змістовно-фактуальній інформації властиві мовні засоби неоцінного характеру. Змістовно-концептуальна інформація передається оцінними засобами. Така інформація має на меті повідомити читачеві (слухачеві) індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, дати їм оцінку. Вона має інше прагматичне спрямування: впливати та переконувати. У публіцистичних та інформаційних текстах співвідношення змістовно-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації різне: у текстах публіцистичного стилю переважає змістовно-концептуальне начало, в інформаційних текстах – змістовно-фактуальне.

Реалізація оцінки на лексичному рівні знаходить свій вияв у

1) стилістичних засобах та 2) зображальних засобах. Розмежування стилістично забарвлених мовних одиниць на стилістичні та зображальні засоби здійснюємо з огляду на їх онтологію. Якщо одні вже існують у мовній системі і мовці лише відтворюють їх у мовленні як готові засоби (стилістичні марковані елементи мови), то інші треба створити, застосувавши відповідні прийоми побудови (тропи).

Функціонування стилістично знижених елементів (розмовні, просторічні, лайливі слова, жаргонізми) тісно пов'язане з жанрами досліджуваних стилів: в одних вони функціонують досить часто, іншим – вони не властиві. Широко функціонує стилістично знижена лексика в нарисах, памфлетах, фейлетонах, коментарях, інтерв'ю. Не характерні ці одиниці для науково-публіцистичних праць, звернень, міжнародних оглядів (публіцистичний стиль), звітів, заміток, хронік, аналітичної інформації (інформаційний стиль). Стилiстично знижена лексика використовується з метою вразити співбесідників яскравістю висловлення, прагнення показати свою зневагу до предмета розмови: 1) розмовні слова: *Мабуть, саме тому маємо те, що маємо: розбрат, нетерпимість, хулу, брехню, крадійство, корупцію, **бедлам** всуціль аж до найвищих ешелонів влади* (Київ. 2001. №7-8. С. 3); *Ціна цьому **нехлюйству** – це сотні загублених людських життів, сотні покалічених людських доль* (Факти. Підсумки дня. 2.12.2003); 2) просторіччя: *Куди мені, сірому, **рипатися*** (Літературне Придніпров'я. 2003. №1 С. 3); *Зараз мене всі **паскудять і гудять*** (Саме той. 12.05.2002); 3) жаргонізми: *Під час **шмону** у кабінеті помічника було знайдено цікаві посвідчення на ім'я Ю.М.Медведенка: буцімто він є суддею Соснівського районного суду Черкас* (Україна молода. 21.01.1999. С. 3); *Чи не все одно: **стукав** чи співпрацював, мав звання – не мав звання; він, як і більшість відомих представників легальної опозиції, входив до номенклатури радянського режиму* (Проте. 23.10.2003); 4) лайливі слова: *Не знаю, як там за бугром, а в нас реклама розрахована на **дебілів*** (Україна молода. 28.01.1999. С. 13); *Телебачення для **йолонів?*** (Нація і держава. 9.03.2004. №9. С. 9).

Ефективним засобом конденсації думки та вираження безпосереднього ставлення публіциста до змісту висловлювання є перифраза. У досліджуваних текстах функціонують 1) загальномовні перифрази: *Представники української влади забули, в якій державі вони живуть, а гарант Конституції* (в якій записано, що українська – це державна мова) *часто-густо розмовляє мовою чужої держави* (Шлях перемоги. 20-26.03.2003. №13. С. 13) (пор.: **гарант Конституції** ← Президент України Л.Кучма); 2) індивідуально-авторські перифрази: (Україна молода. – 16.11.2004. №215. С. 16) (пор.: **голопуна поп-принцеса** ← Брітні Спірз). Функціонування перифраз у досліджуваних текстах пов'язано з їх жанровими особливостями й комунікативно-прагматичними завданнями. Більш частотні перифрази в таких жанрах, як нарис, фейлетон, памфлет, аналітична інформація, коментар; у жанрах хроніки, передової статті, замітки частотність використання перифраз низька, це здебільшого загальномовні описові звороти.

Фразеологізми в текстах публіцистичного та інформаційного стилів є ефективним засобом, який допомагає майстрам слова творити цілісні уявлення про дійсність шляхом образного узагальнення, впливати на адресата, спираючись на факти навколишньої дійсності, оцінювати предмети та явища. У досліджуваних текстах функціонують: 1) фразеологізми без оцінного значення та 2) фразеологізми з оцінним значенням. Серед одиниць другого виду виділяють: а) фразеологізми з раціональною оцінкою у значенні (скласти подяку; доводити до абсурду); б) фразеологізми з емоційною оцінкою у значенні (підкласти свиню; скакати в гречку).

У публіцистичному та інформаційному мовленні фразеологічні одиниці функціонують як у традиційній, так і в трансформованій формах. Аналіз мовних фактів показав, що в досліджуваних текстах переважають традиційні фразеологізми. Вони створюють додаткову динаміку в сприйнятті будь-якого факту, загострюють увагу, мають здатність посилювати чи послаблювати ступінь вияву ознаки або інтенсивність протікання дії. У публіцистичних

текстах домінують фразеологізми оцінного характеру, яким притаманна висока експресивність та оцінність (пошитися в дурні; ляпати язиком): *Поляпають язиками, і розповзаються по хатах, а почуття обов'язку в українців, на жаль, атрофоване майже* (Літературна Україна. 4.12.2001. С. 3); в інформаційних – фразеологічні одиниці неоцінного характеру (на повен зріст; поставити крапку над і): *І після того, як приватизація ФК «Динамо» (Київ), про яку весь час говорили зовсім не більшовики, здійснювалася – на повен зріст постали нові реалії нової реформаторської доби* (Київ. 2002. №3. С.158); *Ялта мала розставити всі крапки над і* (Факти. Підсумки дня. 29.01.2004) та фразеологізми, які містять оцінку в денотаті (подавати надії; завдати клопоту).

У текстах публіцистичного стилю образні фразеологізми є високоефективними засобами впливу на адресата з метою сформулювати оцінне ставлення до зображуваних подій і явищ. Образні фразеологізми характеризуються різним ступенем інтенсифікації оцінного компонента значень: розмовно-побутові фразеологізми виконують яскраво виражену оцінну функцію (сидіти на шії; напускати туману) та становлять домінанту фразеологічних засобів: *...більшість населення перетворили в рабів, яких не було ніде по світу, а купка багатіїв сіла їм на шию* (Літературна Україна. 22.01.2004. С. 3); книжні – мають середній ступінь оцінності (сізіфова праця; олімпійський спокій) та низький показник частотності: *А за ту сізіфову працю, окрім шишаків, нічого не отримаєш* (Літературне Придніпров'я. 2003. №1. С. 3); фольклорні та народнопоетичні – утворюють крайню периферію оцінних засобів та виконують слабко виражену оцінну функцію (Сказав пан, кожух дам. Тепле його слово; хоч з лиця воду пий): *Якщо добробут українського села триматиметься на чесному слові Азарова і Шуфрича, то справи кепські. „Сказав пан, кожух дам. Тепле його слово...”* (Нація і держава. 2.12.2003. №8. С. 2) [44].

3.4. Гуманітарні дисципліни як засіб формування толерантності в учнів шкіл

На сучасному етапі розвитку українського суспільства виховання на ідеях толерантності набуло особливої актуальності. Здійснюються наміри по-новому подивитись на світ, подолати перепони, які роз'єднують людей, утвердити між ними стосунки на засадах гуманізму та взаєморозуміння. Тому активізується процес пошуку ефективних механізмів виховання дітей у дусі толерантності, поваги до прав та свобод інших людей незалежно від їхньої національної, соціальної приналежності, поглядів, світосприйняття, способів мислення та поведінки [34].

А.Г. Ремньова зазначає, що формування усього комплексу особистісних характеристик толерантності визначає можливість вирішення найважливіших проблем сучасної педагогіки, а саме: формування гуманістичного світогляду, соціалізація особистості, формування і розвиток життєвих компетентностей, розвиток міжкультурних комунікацій та виховання свідомої громадянської позиції. Вихідними *стратегіями виховних впливів* авторка визначає: антропологічний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований, культурологічний підходи, концепції діалогової взаємодії, теорії критичної педагогіки та педагогіки трансгресії. Дослідниця звертає увагу на те, що ефективність виховання толерантності у підлітковому віці можлива за умов дотримання *принципів* цілісності та цілеспрямованості, індивідуальності, суб'єктності, полікультурності, врахування сенситивних періодів розвитку особистості, єдності задекларованих цінностей і реальних життєвих стосунків, соціальної обумовленості та створення толерантного простору. Отже, як підсумовує учена, для успішного вирішення проблеми виховання підростаючого покоління у дусі толерантності, миролюбства, співробітництва, поваги прав і свобод інших людей можуть бути використані уроки історії, а також позаурочна діяльність із застосуванням історичного матеріалу, при дотриманні відповідних умов та принципів виховних стратегій [48].

Однак слід додати, що розв'язання окреслених завдань в учнівському середовищі значною мірою можливе через викладання низки шкільних предметів: літератури, мовних дисциплін, етики, народознавства, основ правознавства. На особливу увагу заслуговує, зокрема, курс з історії, оскільки він завжди мав великий вплив на формування світогляду учнів, на переконання та дії майбутнього покоління. Загальновідомим є факт, що ставлення до власної історії часто зумовлюється політичною ситуацією в державі, коли окремі представники влади намагаються використати історію для виховання молоді із «запрограмованими» політичними і громадянськими поглядами. Наслідком цього є неспроможність підростаючого покоління об'єктивно аналізувати минуле, прояви інтолерантності, ксенофобії, а іноді – й шовінізму. Викладання історії у сучасній школі може і має сприяти як вихованню національної свідомості, так і засвоєнню учнями загальнолюдських цінностей, має спрямовуватись на створення більш терпимого і демократичного суспільства [48].

Структура змісту освіти надає учням різнобічні знання. Так, до прикладу, у школах Франції вони вивчають французьку мову і літературу, історію, географію, іноземні та стародавні мови, економічні та соціальні науки, математику, фізику, хімію та біологію, філософію, оточуюче середовище, нові технології та інформатику; здійснюється громадянське, соціальне та юридичне, естетичне та фізичне виховання. Характерно, що зміст цих названих предметів спрямований на всебічну соціалізацію дитини. Проте найбільш вагомий потенціал у вихованні толерантності старшокласників містять такі предмети, як громадянознавство, історія та географія. Саме вони розглядаються як джерело духовності, патріотизму, гуманності і толерантності.

Цілком виправданим є те, що у підручники з названих курсів внесені відповідні теми: *громадянознавство* – громадянськість і дотримання правил поведінки; представництво і законність політичної влади; громадянськість і

інтеграція; громадянськість і праця, громадянськість і розвиток сімейних відносин; обов'язки громадянина; повага до себе та інших, почуття автономії та відповідальності; визнання прав інших, рівність рас і статей, повага до особистості; почуття взаємодопомоги; різноманітність за походженням, релігією, думками, способом життя; толерантність; неприйняття расизму; *історія* – (вивчення історії передбачає отримання знань і розумінь сучасного світу) досвід громадянськості у Стародавньому Світі: бути громадянином в Афінах, обмежена концепція громадянськості; Середньоземномор'я у XX столітті; перехрестя трьох цивілізацій; різноманітні контакти між трьома цивілізаціями: війни, торгівля, культурні впливи; гуманізм і відродження: нове бачення людини і світу, відродження мистецтв; зміни в Європі у першій половині XIX століття; історія XX століття та інші; *географія* – географія різних країн світу. Але більшу частину навчального часу відведено гуманітарним проблемам, особливостям життя людини у різних географічних середовищах (нерівномірність розподілу населення і земних багатств, економіка, розподіл і доступ до ресурсів, сільське господарство, різноманітність людської діяльності, навколишнє середовище, різні можливості суспільств; ризики і катастрофи та інші). Порівнюючи зміст курсів історії і географії з відповідними курсами української школи можемо констатувати, що в наших підручниках значно менше уваги приділяється вихованню підростаючого покоління.

Толерантність може характеризуватися трьома *рівнями*: високим, середнім і низьким, кожний із яких проявляється у відповідних знаннях щодо толерантності, установках та у поведінці особистості.

Високий рівень характеризується міцними, різнобічними знаннями вихованців про сутність толерантності, усвідомленням значущості толерантності в сучасному суспільстві, поважним ставленням до інших; виявленням співчуття, чуйності та відповідальності, ініціативністю та самостійністю, критичністю і гнучкістю мислення, готовністю прислухатися

до думки інших, терпимістю у стосунках з іншими, стриманістю та виваженістю у поведінці; вмінням здійснювати контроль за власною поведінкою та поведінкою інших [48].

Високий рівень сформованості толерантності характеризується тим, що діти мають різнобічні, повні, міцні, глибоко усвідомлені знання про сутність поняття “толерантність”, завжди готові до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії з представниками різних культур при збереженні власної ідентичності; у них сформоване стійке ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства, природи; толерантність переходить в осмислену необхідність і потребу.

У дітей, які мають такий рівень толерантності, відсутня упередженість у процесі оцінки ситуації або об’єкта, вони позбавлені такої негативної якості, як зарозумілість, тобто невинувато високої оцінки власних можливостей і зусиль. Діти завжди доброзичливі до людей, що оточують їх, готові прийти на допомогу людям похилого віку і молодшим за себе, охоче допомагають друзям, дбають про успіх усього колективу, проявляють ініціативу у класі, громадському житті, школі, місті; бережливо ставляться до тварин і рослин, піклуються про них. Постійно прагнуть до розширення і поглиблення знань про толерантність (відвідують факультативи, гуртки, клуби, молодіжні кафе, театральні студії тощо) [38].

Середній рівень проявляється у достатніх, але не повних знаннях підлітків про сутність толерантності, вони усвідомлюють необхідність толерантності у сучасному суспільстві, але не завжди можуть пояснити, у чому вона полягає; з повагою ставляться лише до тих людей, які для них є авторитетом; виявляють співчуття та чуйність в основному до близьких людей і друзів; демонструють відповідальність лише при належному контролі зі сторони дорослих, малоініціативні, рідко виявляють самостійність і часто наслідують загальноприйняті стереотипи; визнають існування іншої точки зору, але не завжди готові її сприйняти; не завжди критично оцінюють власні вчинки й у своїх невдачах схильні звинувачувати

інших або обставини; *низький рівень* мають учні з поверхневими знаннями про сутність толерантності, які не усвідомлюють необхідність цієї якості у сучасному суспільстві; критичність і гнучкість мислення у них погано розвинені; у своїх невдачах завжди звинувачують інших або обставини; не визнають існування іншої точки зору; майже не проявляють співчуття та поваги до інших; не виявляють ініціативи у навчанні чи громадських справах; мислять стереотипно; виявляють нетерпимість, нестриманість, агресивність, конфліктність [48].

Середній рівень сформованості толерантності характеризується тим, що у дітей знання про толерантність досить повні, але глибоко не усвідомлені; вони (діти) мають чіткі уявлення про важливість толерантності у суспільстві, але не завжди готові до діалогу, співробітництва та позитивної взаємодії; ціннісне ставлення до себе, інших, Батьківщини, людства, природи сформоване частково. Діти цього рівня доброзичливі, готові допомогти іншим у випадку явної необхідності. Дбають про батьків та допомагають нужденним у випадку, коли їх про це попросять, а допомога не вимагає великих зусиль; добросовісно виконують разові доручення, проте потребують постійного нагадування, коли це стосується довготривалих доручень. Пишаються успіхами колективу, але малоініціативні [38].

Низький рівень сформованості толерантності характеризується тим, що знання про сутність толерантності поверхові або зовсім відсутні; пасивністю, небажанням дітей взаємодіяти, недостатньою вихованістю у них толерантних якостей, навіть проявляють ознаки інтолерантності, небажанням розширити і поглибити наявні знання, діти вирізняються хибним уявленням про свою виключність, прагненням переносити відповідальність на оточення, високим рівнем тривожності; ціннісне ставлення до інших, людства, Батьківщини не сформоване. Низький рівень характерний для дітей-егоїстів, які люблять лише себе та звикли до того, щоб будь-яке їхнє бажання задовольнялось. Такі діти не проявляють турботи про своїх близьких, а тим більше про інших людей. Нерідко вони глузують зі своїх друзів, коли ті допускають якісь

помилки у відповідях на уроці або отримують негативну оцінку вчителя; зовсім не цікавляться справами класу, ухиляються від доручень. Активність у громадському житті школи, класу, міста з власної ініціативи не виявляють. У них явно завищена самооцінка. Для кожного із зазначених рівнів розробляються конкретні програми дій, які забезпечують подальший розвиток у дитини цієї якості, з метою підвищення рівня толерантності [38].

Висновки до розділу 3

Толерантність як риса світоглядної позиції особистості зумовлюється багатьма чинниками, серед яких: об'єктивна потреба для кожного бути терпимим до «іншого», «іншості» в умовах зростаючої глобалізації; почастищення і поглиблення контактів з представниками різних культур, релігій, мов, політичних уподобань; в українських реаліях – це необхідність пошуку механізмів подолання гострих суперечностей між різними верствами і групами населення у зв'язку із зростанням економічної диференціації і соціального розшарування, фактором впливу полікультурної, світоглядноціннісної, етнічно-релігійної неоднорідності, тиском залишків ідеології та практики тоталітаризму.

Для формування толерантності у молодого покоління є важливими різноманітні заходи, що дозволяють позбутись етнічних упереджень, знівелювати негативні стереотипи. Ефективними є прямі контакти носіїв різних мов і культур, проведення різноманітних днів науки і культури, виставок, організація концертів, вивчення мов, безпосереднє перебування в середовищі іншої культури.

Категорія толерантності досить яскраво реалізується через мову. Осмислення семантико-стилістичного вираження категорії толерантності полягає у виділенні ядра функціонально-семантичного поля, що містить відомості про склад центральної частини поля оцінки, семантику його компонентів. Ядро поля оцінки складається з власне ядра та навколоядерного простору, об'єднаних семантичною домінантою хороший / поганий. До

власне ядра поля оцінки належать одиниці з оцінним емоційно-експресивним забарвленням, серед яких центральне місце займають оцінно марковані лексеми – слова з іронічним, зневажливим, фамільярним відтінками, розмовні, лайливі та інші слова.

Толерантність може характеризуватися трьома *рівнями*: високим, середнім і низьким, кожний із яких проявляється у відповідних знаннях щодо толерантності, установках та у поведінці особистості, використанням специфічних мовних засобів тощо.

ВИСНОВКИ

Комунікативна толерантність як основа міжособистісної толерантності – комплексне поняття, яке включає в себе дотримання законів, правил, конвенцій, постулатів, максимум неконфліктного спілкування, культури мовлення, всіх складників категорії ввічливості та багатьох інших чинників міжособистісної інтеракції із застосуванням засобів мови.

Дотримання правил і норм комунікативної толерантності є дуже важливим під час реалізації публічного дискурсу, який характеризується як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників.

Міжособистісна комунікація у контексті публічного дискурсу має здійснюватись на принципах толерантної поведінки, яка ґрунтується на внутрішній культурі людини, позитивному сприйнятті світу і людей, які оточують особистість, умінні вчуватися (емпатувати) співбесіднику. Все це, без сумніву, – наслідок виховання і самовдосконалення людини.

Дослідження законів толерантної комунікації – важлива проблема сучасної гуманітаристики, перш за все таких її розділів, як філософія мови, комунікативна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвістична прагматика, конфліктологія, психологія та інших. Лінгвістична ввічливість спрямована на відповідне використання мови з метою підтримання процесу комунікації, але мовленнєве спілкування не відбувається в соціальному вакуумі.

Комунікативна толерантність є важливою передумовою успішного процесу спілкування, закріплена у ментальній концептосфері українського народу, відображена у прислів'ях та приказках, сентенціях та афоризмах, в етикетних конструкціях, поведінкових приписах вихованої людини.

До стратегічної програми толерантного спілкування входять доброзичливість, координована атмосфера перебігу мовленнєвої діяльності, реальне втілення інтенцій мовця. Межі діалогу визначаються суб'єктивним чинником: урівноваженими взаєминами між спілкувальниками, їхнім

обопільним прагненням досягнути перлокутивного ефекту комунікації.

Діапазон мовленнєвих намірів характеризується розлогістю, однак для толерантного діалогу, визначальною рисою якого виступає комунікативна компетентність мовця, його концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до сутності буття іншої людини, вміння згладжувати конфліктні ситуації, емоційно виважено вести інтеракцію, властиві інформативні, питальні, спонукальні, оптативні та інтерактивні інтенції.

Категорія ввічливості відображає систему ритуалізованих стратегій комунікативної поведінки (мовної і немовної), правила та норми етикету, що становлять суттєву частину мовленнєвої ввічливості в східних культурах.

На формування толерантності впливає багато чинників, серед яких: виховання, досвід, спілкування, культура, цінності, потреби, інтереси, характер, темперамент, звички, емоційність та тип поведінки особистості.

Отже, комунікативна толерантність – це вияв поваги до комуніканта, відповідно до прийнятих у певному суспільстві правил і норм, що є принципом успішного процесу комунікації, в якому відображені комунікативні традиції певного етносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акінчиць Н.Г. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54472/19-kinchits.pdf?sequence=1>.
2. Асмолов А.Г., Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А. О смыслах понятия «толерантность». *Век толерантности: науч.-публицистический вестник*. М.: МГУ, 2001. С. 8-18.
3. Бакальчук В.О. Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*. 2007. №2. С.153-158. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://library.tneu.edu.ua/libsearch/page_lib.php?docid=135460&mode=DocBibRecord.
4. Бацевич Ф. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: монографія. Львів : ПАІС, 2005. 264 с.
5. Бацевич Ф.С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 5. С. 108-119.
6. Бацевич Ф.С. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності. *Філософсько-культурологічні проблеми мови і комунікації* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27353/11-Batsevych.pdf?sequence=1>.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
8. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
9. Бацевич Ф.С. «Русские» максимы общения: к постановке проблемы. *Русское слово в мировой культуре. Круглые столы: Сб. докладов и сообщений. X Конгресс Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы*. СПб, 2003. С. 337-341.
10. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.

11. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974. 446 с.
12. Бернадська Л.В. Виховання толерантності в учнів 5 - 7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07; Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2009. 20 с.
13. Бідонько І.В. Зміст і складові толерантності особистості. *Вісник післядипломної освіти. Випуск 3 (16)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://umo.edu.ua/vipusk-3-16/bidonjko-iv-zmist-iskladovi-tolerantnosti-osobistosti> 14
14. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К. : Рідна мова, 1998. 475 с.
15. Вергазова Л. Г. Мовна толерантність як основа формування комунікативної компетенції в умовах професійного спілкування. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. Том 26 (65). № 1. С. 454-459.
16. Гамова Г. І. Ораторське мистецтво : навч. посібн. 3-тє вид. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. 168 с.
17. Гамова Г.І. Публічний виступ як реалізація ораторської майстерності. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С.Сковороди*. 2019. Вип. 50 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/2301-4607-1-SM.pdf>.
18. Гамова Г. І., Редін П. О. Публічний дискурс. Електронний навчальний посібник до дистанційного курсу. Харків, 2018 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kbuapa.kharkov.ua/prometeus/resources/PD/index.html>.
19. Грайс Г. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. М., 1985. Вып. XVI. С. 217-237.
20. Декларація принципів толерантності ООН, 16.11.1995 р.
21. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>.

22. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. Харків : ОВС, 2002. 144 с.
23. Дубровская Т.В. Судебный дискурс : речевое поведение судьи : автореф. дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Саратов, 2010. 40 с.
24. Дулін П.Г. Консолідуєча функція духовних цінностей у розвитку українського суспільства : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2011. 36 с.
25. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам. СПб. : КАРО, 2005. 352 с.
26. Жданова І.А Молодь і толерантність у сучасній Україні (національно-етнічний аспект). *Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів*. 2008. Вип.7. С.25-35. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/%D1%96.%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>.
27. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення : професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк : ТОВ ВКФ "БАО", 2004. 480 с.
28. Залановська Л.І. Методологія дослідження компонентів міжетнічної толерантності. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 2. С. 58-68.
29. Зарівна О.Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2008. 20 с.
30. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: сб. науч. тр. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5-20.
31. Каменева В.А. Коломиец С.В. Композиционно-смысловая структура дискурса газетных сообщений как эффективное средство корректировки гендерного дисплея российской и американской

лінгвокультур. *Вестник ЧелГУ. Серия: Филология. Искусствоведение*. 2009. №10(148). Вып. 30. С. 30-31.

32. Касавин И.Т. Проблема и контекст. О природе философской рефлексии. *Вопросы философии*. 2004. №11. С.28.

33. Ковалев Г. Три парадигмы в психологии – три стратегии психологического воздействия. *Межличностное общение. Хрестоматия*. СПб.: Питер, 2001. С. 26-39.

34. Койкова Е.І. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. Луганськ, 2008. 20 с.

35. Кораблева А.А. Аксиологический подход к определению толерантности. *Ярославский педагогический вестник*. 2012. №2. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 42–46. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.vestnik.yspu.org/releases/2012_2pp/12.pd.

36. Корольов І.Р. Типологія дискурсу в сучасній лінгвістиці. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2011. Вип. 15 [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/kdsm_2011_15_18.pdf.

37. Малахов В. Толерантность и ее границы : к этическому осмыслению понятия. *Уязвимость любви*. К. : Дух і Літера, 2005. С. 137-143.

38. Матієнко О.С. Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2006. 19 с.

39. Мацько Л. І., Мацько О. О. Риторика : навч. посіб. К.: Вища школа, 2003. 311 с.

40. Назаренко О.А. Етичні аспекти діалогічних концепцій культури : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2003. 16 с.

41. Национально-культурная специфика общения речевого поведения. М. : Наука, 1977.

42. Новая философская энциклопедия. М.: Энциклопедии России, 2001., В 4 т.
43. Озадовська Л. Мова у контексті діалогу. *Філософська думка*. 2004. №3. С.22--50.
44. Онищенко І.В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетр. нац. ун-т. Д., 2004. 20 с.
45. Печенікова Л.М. Міжкультурна комунікація як складова у формуванні толерантності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/197268405.pdf>.
46. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради. 3-тє вид., стерео- тип. : [навч. посібник]. К. : Либідь, 2008. 240 с.
47. Пташник М.И. Система реноминативных приемов в современном публицистическом дискурсе (на материале русского, английского, и испанского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / Ростов-на-Дону, 2010. 23 с.
48. Ремньова А. Г. Виховання толерантності в учнів 5-7-х класів у процесі вивчення історії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2011. 19 с.
49. Ростомова Л.М., Яковенко С.І. Феномен ненависті й питання формування толерантності у стосунках між дітьми. *Актуальні проблеми психології*. Том XI. Випуск 13. С.217-227.
50. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация : Учебное пособие. М. : Изд-во ЮНИТИ, 2004. С. 102-110.
51. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация : учеб. пособ. М. : АльфаМ; ИНФРАМ, 2004. 288 с.
52. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Черкаси, 2011. 348 с.
53. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. К., 2004. 216 с.

54. Сисоєва С.О., Поясок Т.Б. Психологія та педагогіка : підручн. для студ. вищ. навч. закладів. Вид. 2-ге, доп., випр. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2008. 532 с.

55. Скрипник Ю.Д. Комунікативна категорія ввічливості в корейській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.13 / НАН України. Ін-т сходознавства ім. А.Кримського. К., 2006. 20 с.

56. Скуратівський В. Берегиня : художні оповіді, новели. К. : Радянський письменник, 1987. 278 с.

57. Словарь философских терминов / [науч. ред. В. Г. Кузнецова]. М. : ИНФРА. М, 2007. XVI, 731. С. 9.

58. Славова Л.Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення) : Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 107 с.

59. Соколовська С.В. Толерантність як компонент міжкультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2256/1/S_Sokolovska_konf_GI.pdf.

60. Специфіка формування поняття «толерантності» у студентів журналістів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/konkurs-stud/2019/roboty/09.pdf>

61. Стернин И.А. Проблемы формирования категории толерантности в русском коммуникативном сознании. *Культурные практики толерантности в речевой коммуникации*. Коллектив. моногр. / [Центр Вудро Вильсона. Ин-т им. Кеннана]; Отв. ред. Н. А. Купина, О. А. Михайлова Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2004. С. 130-149.

62. Столяренко О. Проблема формування толерантних міжособистісних стосунків у молодіжному середовищі. *Рідна школа*. 2010, № 11. С. 54-60.

63. Сухомлин О.Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті : параметри категорії. *Українське журналістикознавство: науковий журнал* /

65. Тарасюк Л.С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. *Гуманітарний часопис*. 2013, № 1. С. 39-44.

66. Типовий національний закон про розвиток толерантності
[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cutt.ly/phcWE4v>.

67. Тишков В. А. Толерантность и согласие в трансформирующихся обществах. *Толерантность и культурная традиция*. М., 2002. С. 9-32

68. Толерантність [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/29/53410/22093.html>.

69. Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігієзнавців. Міжнародні правові документи (витяги) / [упоряд., автор передмови Бабій М. Ю]. К. : Відділення релігієзнавства Ін-ту філософії ім. Г.С. Сковороди, 2004. 125 с.

70. Трошина Н. Этносемантические и стилистические проблемы межкультурной коммуникации в деловой сфере. *Проблемы этносемантики*. М., 1998. С. 24-56.

71. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Периоджерела комунікативної філософії*. К.: Либідь, 1996. С. 84-90.

72. Ханстантинов В.О Толерантність як риса світоглядної позиції особистості. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Сер.: Політологія. 2008. №79. Вип. 66. С.27-32 [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%

%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Npchdupol_2008_79_66_7.pdf.

73. Хміль Ф. І. Ділове спілкування : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 279 с.

74. Хоменко І. В. Еристика : мистецтво полеміки : навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2001. 192 с.

75. Хомяков М.Б. Проблема толерантности в христианской философии. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000, С.5-6.

76. Хомяков М.Б. Толерантность – парадоксальная ценность [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.jourssa.ru/2003/4/4aHomiaikov.pdf>

1. Хроменко Т. Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій. *Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 343-350 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/view/10017/10024>.

77. Чжеюань Вей Сутність і зміст міжкультурного виховання студентів *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки)* 2016. Вип. №1-2 (46-47).

78. Шабат-Савка С. Толерантність спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій [Текст]. *Мандрівець*. 2010. № 6. С. 59-63.

79. Шабат-Савка С. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.libr.dp.ua/text/mandr_2010_6_4.pdf

80. Шевлякова Ю.О. Особливості дискурсу Інтернет–ЗМІ (на матеріалі англomовних он-лайн журналів для підлітків *Науковий блог НаУ «Острозька академія»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/osoblyvosti-dyskursu-internet-zmi-na-materiali-anhlovnyh-on-lajn-zhurnaliv-dlya-pidlitkiv/>

81. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. М.: Гнозис, 2004. 326 с.

82. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К.: Академія, 2010. 309 с.
83. Scollon R., Scollon S.W., Scollon R.H. Intercultural communication: A discourse approach.: Wiley-Blackwell, 2012. 336 p.
84. Van Dijk T.A. Discourse, power and access. Studies in critical discourse analysis. London : Routledge, 1993. P. 84-105.
85. Van Dijk T.A. The mass media today: discourses of domination or diversity. Communication beyond the nation-state. 1995. Vol. 2, No. 2. P. 27-45.
86. Williams A. Resolving conflict in a multicultural environment. MCS Conciliation Quarterly. Summer, 1994. P. 2-6.
87. Wodak R., Meyer M. Methods of critical discourse analysis. London: Sage Publications Ltd., 2001. 200 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Дидактичний матеріал

Джуліус Роберт Оппенгеймер, який координував створення атомної бомби

Промова, присвячена атомній добі й відповідальності науковців, 2 листопада 1945 рік

«Не можна бути науковцем, якщо не вірити, що пізнавати нове – це добре. Безглуздо бути науковцем, якщо не вважати вищою цінністю можливість ділитися своїми знаннями з кожним, кого вони зацікавлять. Неможливо бути науковцем, якщо не думати, що знання про світ і сила, яку вони дають, – це невід’ємне надбання цивілізації, і що ви використовуєте їх, щоб допомогти поширенню знань, й готові прийняти всі потенційні наслідки.

...Гадаю, буде справедливо сказати, що атомна зброя – загроза кожній людині, і в цьому розумінні це спільна проблема, така ж нагальна, як проблема розгрому нацистів, що стояла перед союзницькими військами. Тому вважаю, що над вирішенням цієї проблеми необхідне відчуття спільної відповідальності».

Вацлав Гавел, президент Чеської республіки (1992-2003)

Виступ про комуністичне минуле Чехословаччини, 1 січня 1990 рік

«Ми живемо в морально забрудненому довкіллі. Ми захворіли морально, бо призвичаїлися думати одне, а говорити зовсім інше. Ми навчилися ні у що не вірити, ігнорувати один одного, дбати лише про себе самих.

...Коли я говорю про морально зіпсовану атмосферу, то не маю на увазі панство, яке споживає органічні натуральні овочі і при цьому намагається не дивитися у вікно літака, на якому воно летить. Я маю на увазі всіх нас. Усі ми призвичаїлися до тоталітарної системи, прийняли її як незмінний факт і таким чином допомагали цю систему увічнювати.

...Не можна обвинувачувати колишніх правителів буквально в усьому не лише тому, що це буде неправдою, а ще й тому, що це не зможе звільнити кожного з нас від того обов'язку, який стоїть перед нами нині, а саме діяти незалежно, вільно, розумно і швидко. Не варто тішити себе ілюзіями: найкращий у світі уряд, найкращий парламент і найкращий президент самі по собі зробити багато не можуть. Було б марно сподіватися, що тільки вони вигадують якийсь загальний рецепт вирішення наших проблем. Свобода і демократія дають можливість брати участь у суспільному житті, а отже, й покладають відповідальність на усіх нас».

Елі Візель, єврей, що вижив у концтаборах Аушвіц-Біркенау і Бухенвальд

Промова про загрозу
байдужості, 12 квітня 1999 рік

«Звісно, байдужість буває спокусливою; навіть більше – невідпорно спокусливою. Бо це ж так легко – відвернути погляд від жертв. Це ж так легко – уникнути всього того, що так брутально заважає нам у нашій роботі, наших мріях і сподіваннях. Зрештою, перейматися болями й відчаєм чужих людей завжди клопітно, важко й незручно.

...Байдужість – це не початок, а кінець. Вона завжди є поплічницею ворога, бо сприяє агресору, але ніколи – жертві, чий біль лише посилюється, коли жертва відчувається всіма забутою. Політичний в'язень у тюремній камері, голодні діти, бездомні вигнанці – не перейнятися їхніми долями, не полегшити їхню самотність, вселивши в них іскру надії, – це все одно, що

викреслити їх із людської пам'яті. А відмовивши їм у належності до людства, ми відмовляємо в належності до людства самим собі.

Тому байдужість не лише гріх, а ще й кара».

Малала Юсуфзай, наймолодша в історії лауреатка Нобелівської премії миру

Промова про доступ до освіти,
12 липня 2013 року

«...Любі друзі, 9 жовтня 2012 р. таліби стріляли в мене й поранили в правий бік чола. Поранили й моїх подруг. Вони думали, що кулі змусять нас замовкнути. Але прорахувалися. Бо після тиші пролунали тисячі голосів. Терористи думали, що змінять наші цілі і покладуть край нашим амбітним намірам, але в моєму житті змінилося лише одне: слабкість, страх і безпорадність зникли. Народилися сила, міць і мужність. Я – та ж сама Малала. Мої амбітні цілі залишилися незмінними. Мої сподівання – незмінні. Мої мрії – незмінні.

Любі сестри й браття, я ні проти кого не виступаю. Я також не прийшла сюди, щоб говорити в дусі помсти Талібану чи якійсь іншій терористичній групі. А прийшла сюди, щоб сказати про право кожної дитини на освіту. Я прагну освіти для синів і дочок усіх екстремістів, в першу чергу Талібану.

...Тож почнімо всесвітню боротьбу з неписьменністю, бідністю і тероризмом, візьмімо в руки книги й ручки. Вони – найпотужніша зброя.

Одна дитина, один вчитель, одна ручка й одна книжка здатні змінити цілий світ.

Єдиний вихід – це освіта. Освіта має бути на першому місці».

<https://blog.yakaboo.ua/promovi-scho-zminili-svit/>

Майстерня Лева

Як оратору ставити запитання слухачам

мотиваційний виступ, ораторське мистецтво, практика

Не кожен сучасний оратор наважується ставити запитання слухачам. Причин може бути багато: він банального "не хочу" до прихованого "боюся, що не будуть відповідати". Сучасний спікер не має права нехтувати цим неймовірним професійним інструментом. Сучасне ораторське мистецтво неможливе без інтерактиву. Ви вже знаєте, як відповідати на запитання публіки, навіть якщо ці запитання є не вельми зручні, ...

Успішні виступи на TED

бібліотека, ораторське мистецтво

Якщо ви такий самий фанат публічних виступів, як і я, то говорити вам, що таке TED є зайвим. Кожна людина, яка була хоча б на одній з конференцій цієї організації, на все життя запам'ятає цей досвід. Незалежно від того, чи вона була спікером чи слухачем. Кріс Андерсен – очільник цієї організації. Саме під його керівництвом ...

[Read More »](#)

Як стати оратором?

ораторське мистецтво, практика, прийоми

Багато людей гуглять "Як стати оратором?". Це, звісно, добре, що вони ведуть пошуки, та ось є одна неприємна новина – не те вони шукають. Чому? Та тому, що вони вже оратори. А шукати їм треба відповідь на інше питання: "Як стати професійним оратором?". І сьогодні я частково дам відповідь на це запитання. Поговоримо про те, ...

[Read More »](#)

Вимоги до сучасних публічних виступів (частина 1)

мотиваційний виступ, ораторське мистецтво, тренди в публічних виступах

Вимоги до сучасних публічних виступів уже не ті, що були 20 років тому. Хоча яких там 20, – 16 років тому. Адже Фейсбук змінив правила гри, почавши діяти 4 лютого 2004 року. У зв'язку з цим ораторське мистецтво безповоротно змінилося. І ті оратори-динозаври, які виступали ще в дофейсбучну еру, сьогодні приречені вимерти..., якщо не захочуть ...

[Read More »](#)

Порадник

Вступ – найважливіша частина публічного виступу, яку варто підготувати найретельніше, навіть якщо ви виступаєте перед лояльною аудиторією, наприклад в клубі.

Вступ має два завдання:

1. Переконати аудиторію, що вас варто слухати далі.
2. Показати, яку користь слухачі отримають з вашого виступу.

Як не розпочинати свій виступ і що не говорити на початку

Щоб ефективно почати промову, уникайте поширених помилок, які можуть завалити ваш виступ з перших хвилин.

1. Нарікання

Почніть свій виступ без нарікань. Навіть, якщо ви обурені організацією заходу чи якимись нюансами, які перешкоджають вашому публічному виступу. Якщо ви приготували презентацію, а показати її неможливо через факап організаторів, то не говоріть про це зі сцени. Просто прийміть, що всяке буває. Сцена – це не місце для розбірок. Якщо ж ви почнете виступ перед аудиторією з нарікань або претензій і негативу, то справите враження ниючої та незадоволеної людини, чого не люблять слухачі. .

2. Недоречний жарт

Не починайте виступ із жарту чи анекдоту просто так, щоб показати, що ви веселий хлопець або дівчина. Також не варто розповідати якусь смішну історію, що сталася вчора чи по дорозі на захід, яка не має відношення до змісту вашого виступу і ви не придумали, як її пов'язати з вашим виступом. Жарт можна використати тільки тоді, якщо він дійсно смішний, реально підходить і має якесь відношення до змісту промови.

3. “Приватні” розмови

Не ведіть розмови з подіуму з конкретними людьми, хіба якщо це стендап. Якщо в залі є люди, яких хочеться привітати і це доречно, то можна

це зробити. Але не варто говорити про те, що стосується вас особисто з людиною з залу і про це ніхто більше не знає. Недоречним, наприклад, висловлювання з боку промовця: “Я бачу, що тут є Іван. Ми з тобою класно пограли в баскетбол минулого тижня, треба повторити.” Такі звернення зі сцени звучать дивно і не додають авторитету виступаючому.

4. Вибачення за якість виступу або свої ораторські навички

Не применшуйте своє вміння виступати і взагалі не говоріть про свої ораторські навички на сцені. Якщо ви скажете: “Ну, я не зовсім гарний спікер” або “Я не зовсім підготувався”, то вже можете сідати, бо вас і так слухати ніхто не буде. Такі фрази зразу відключають увагу аудиторії. Дайте собі шанс виступити гарно. Вийдіть на сцену і виступіть максимально добре, як можете на цей момент.

5. Стандартні фрази Не розпочинайте свій публічний виступ з кліше. Наприклад: “Я зараз буду говорити від щирого серця”. У нас кожний другий виступаючий, особливо політик, особливо, якщо це жінка каже, що говорить від щирого серця. Люди давно втратили довіру до таких висловлювань. Має бути дійсно якась надзвичайна подія, яка трапляється раз на 100 років, щоб такі слова у вашому виконанні були доречними.

6. Нудна інформація та подяка організаторам

Не говоріть те, що буде нудно слухати людям із залу. Наприклад, їм не цікаво знати, що вам приємно бути на цьому заході, або слухати про вашу вдячність організаторам. Це банальні слова, які ніхто не оцінить. Коли хочете подякувати, то майстерно інтегруйте це у середину промови, а не у вступ.

Не розповідайте, через які труднощі вам довелось пройти, щоб підготувати свою промову, та як складно було сьогодні потрапити на цю подію, і яка взагалі ви зайнята людина, і що аудиторії пощастило вас слухати, тощо. Це нікого не цікавить, дайте людям те, за чим вони сюди прийшли.

7. Озвучення структури та змісту виступу

Якщо ваш публічний виступ має структуру, пункти, розділи, параграфи, то не варто на початку оголошувати зміст і структуру свого виступу. До речі, не треба цього озвучувати і під час промови.

Це добре, коли промовець склав гарну структуру свого виступу, але сама структура не цікава аудиторії. Не варто пояснювати, про що ви будете говорити – треба говорити. “Я вам зараз розкажу про 10 пунктів чогось там” – також не вдалий початок. Для слухачів втрапилася інтрига. Вони приблизно знають, скільки часу ви розповідатимете про цих 10 пунктів. Якщо тривалість вашого виступу для слухачів виглядатиме задовгою, вони нарікатимуть, що так довго потрібно сидіти. Також, якщо на початку виступу ви розкажете все про що будете розповідати, то частина людей може подумати, що вони це вже знають і підуть собі за кавою. А насправді могли почути щось нове, якби залишилися в залі.

Однак пам’ятайте про винятки. Наприклад, на нарадах чи інших офіційних корпоративних заходах доречно на початку сказати, про що будете говорити. Але й тоді не варто детально представляти структуру публічного виступу. Краще в загальному поясніть, що важливого для слухачів скажете, що їм допоможе чи буде корисним.

8. Затягування вступу

Не розпочинайте з довгого міркування чи довгої історії. Це варто перенести на основну частину свого виступу. Ви маєте відразу зацікавити людей. Якщо момент зацікавлення перенести на 2-3 хв після початку виступу, то ви просто втратите це вікно – перших 30 секунд, які найбільше чіпляють увагу глядачів

З чого почати публічний виступ?

Вступ має привертати увагу з перших слів. Більше того, вам потрібно виділитися серед інших виступаючих, які були до вас, а також тих, яких глядачі чули раніше на інших заходах. Необхідно придумати щось оригінальне.

Не шкодуйте часу на формулювання перших фраз у промові. Шліфуйте їх знову і знову, доводячи до досконалості.

Якщо назвати це просто і одним словом, то вам треба придумати сюрприз. Має бути щось зовсім неочікуване. Це автоматично позбавить ваш вступ мовних кліше та затертих фраз. Також зосередить увагу глядачів, бо вони розумітимуть, що зараз буде коїтися щось цікаве. Крім того, класний сюрприз додасть енергії аудиторії для уважного слухання вашого публічного виступу.

Ви покажете, що готувалися до виступу, цінуєте аудиторію і стараєтесь для неї.

Варіанти початку

Зараз наведу приклади, як можна почати промову. Але не обмежуйтеся тільки ними. Вийдіть за рамки, пофантазуйте, щоб оригінально почати свій публічний виступ.

1. Історична подія

Згадайте якусь історичну подію. Використайте причини, з яких вона сталася, що їй передувало, як відбулася та які має наслідки. Тобто з події можна витягнути потрібний вам елемент і, на основі цього, провести аналогію або заперечення.

2. Цитата

Підшукайте цитату під свою тему. Сказавши її на початку, далі погоджуйтеся з нею чи не погоджуйтеся, або зверніть увагу на її актуальність. Тут також велике поле для фантазії, щоб ефективно почати промову.

3. Твердження або заява

Розпочніть із твердження, яке стосується найбільшої проблеми вашої аудиторії в даний момент. При цьому не обов'язково ваше твердження має збігатися з думкою аудиторії.

Наприклад, на зборах компанії можна розпочати з такого твердження: “Я знаю, як за півроку знищити наших конкурентів”. Або можна цю ж

промову розпочати так: “Наша продукція нічим не краща від продукції наших конкурентів.” А потім спростувати це твердження.

Крім того, твердження або заява можуть бути і у формі цитати, як у попередньому пункті.

4. Запитання до аудиторії або риторичне запитання

Це досить простий варіант початку. Лише знайдіть дійсно цікаве і свіже запитання або по-новому його озвучте. Наприклад, початок виступу із запитання «Для чого ми живемо?» не є чимось новим, тому навряд чи зацікавить слухачів.

Вступ із запитання можна поєднати із попередніми варіантами початків. Наприклад:

- Цитата + Запитання;
- Твердження + Запитання;
- Твердження у формі цитати + Запитання.

Нема універсального шаблону або конкретних рамок, як правильно почати промову. Але це і добре. Проявіть фантазію, відкрийте свою індивідуальність, покажіть слухачам свою харизму. Із перших слів дайте людям те, за чим вони прийшли, тоді увага слухачів буде вашою із перших до останніх секунд вашого виступу.

Руслан Ружицький. **12 способів як почати промову ефективно, приклади** <https://krasnomovec.club/sposobi-yak-pochati-promovu/>

Аналіз промови В.Зеленського на сесії Верховної Ради України 3 вересня 2019 року, здійснений Русланом Ружицьким

Існує багато теорій, правил та порад про те, яким має бути зразок публічного виступу. Можна їх всіх вивчити, але коли треба сісти і написати свою власну промову, то починаються проблеми.

Як цю всю теорію скласти, скомбінувати і написати такий текст промови, який буде подобатися і собі, і слухачам?

Щоб краще у цьому розібратися давайте розглянемо по частинах реальний приклад промови і побачимо, з чого вона складається та як її елементи взаємодіють між собою.

Наведемо приклад аналізу політичного виступу Володимира Зеленського на сесії Верховної Ради України 3 вересня 2019 року. У ньому В.Зеленський звернувся до депутатів перед голосуванням за законопроект про зняття депутатської недоторканності.

Чому саме цей приклад промови?

По-перше, цей виступ короткий – всього 4 хвилини.

По-друге, це підготовлений виступ і він мав би містити усі необхідні для промови елементи.

По-третє, ціль цього виступу – переконати депутатів проголосувати, а переконування – основа політичних та левової частини усіх інших видів промов. Тому, попри те, що це приклад політичної промови, її аналіз для вас матиме практичне значення.

По-четверте, на цьому зразку публічного виступу ми розберемо його помилки.

1. Початок виступу (вступ)

Головне завдання вступу – дати зрозуміти, про що буде йти мова і зацікавити аудиторію. Поряд з тим, у вступ можна включати додаткові елементи:

- подяку слухачам;
- компліменти аудиторії;
- встановлення довіри.

Всі ці елементи мають гармонійно інтегруватися в єдиний цілісний виступ, навіть якщо вони сказані експромтом.

2. Вступ промови

Починає свою промову В.Зеленський такими словами:

“Шановні народні депутати. Дорогі Українці!

Кажуть, що наша наука у плачевному стані.

Це не правда.

Бо українські депутати зробили дійсно геніальне відкриття.

Вони винайшли вічний двигун політичного життя.

Працює дуже просто.

Спочатку кандидати в депутати обіцяють зняти недоторканність.

Потім провалюють голосування.

Потім народ забуває.

А на наступних виборах кандидатам знову є що обіцяти.

Це працює майже 20 останніх років.

Але цьому гаджету час відправитись на звалище історії.”

Цей текст є вступом до промови і він досить гарний: має інтригуючий початок про науку, бо до чого тут наука, якщо має розглядатися питання недоторканності?

- використанні метафори на вічний двигун і гаджет;
- є озвучення проблеми, тобто те про що він буде говорити.

Таким чином, усі завдання для вступу виконані: цікаво, є інтрига, зрозуміло, про що йдеться.

У вступі В. Зеленський також відразу озвучив рішення:

“Гаджету час відправитись на звалище історії”.

Це не є типовий підхід до структури промови. Зазвичай рішення озвучуються після того, як проблема додатково обґрунтована, тобто десь в середині основної частини промови.

Але такий вступ показує, що послідовність структури є відносною. І не можна говорити про якийсь єдиний зразок плану публічного виступу, який потрібно на 100 % дотримуватися. Можна все міняти місцями залежно від того, як краще підходить у конкретній ситуації. Це робить виступ непередбачуваним та цікавим. Хоча, останнє речення прикладу публічного виступу, який ми розглядаємо можна було сформулювати по-іншому. Наприклад: “І цей застарілий гаджет ніяк не хоче йти на звалище історії”. Тоді б зберігся гарний перехід до наступного блоку, який далі скаже Зеленський (побачите нижче). Також додалася б напруга – йому час відправитися на звалище, але він не хоче.

До речі, як ви думаєте, яку проблему Зеленський пропонує вирішити? Депутатська недоторканність?

Майже. Проблемаю є позиція депутатів, які не хочуть скасування недоторканності. Уся подальша промова спрямована на те, щоб вплинути на цю позицію.

3. Основна частина. Опис проблеми

Завдання основної частини – розкрити тему, навести свої думки, підкріпити їх доказами та підготувати аудиторію до висновку. Якщо у вступі достатньо озвучити та заявити про проблему, то далі її треба розкрити та давати рішення. Ми вже побачили, що у вступі В. Зеленський проблемою визначив позицію депутатів. Далі він розкриває цю тезу та аргументує її.

Далі Зеленський продовжує: *“Ми знаємо, що вчора протягом дня і ночі дехто намагався зірвати це голосування. Я думаю, громадяни здогадаються, хто ці люди, коли побачать поіменний список голосування. Біля їх прізвища буде написано – проти.”*

Як ми бачимо, В. Зеленський тут навів докази, що депутати не хочуть скасування недоторканності. Такий аргумент одночасно також підносить

серйозність питання, яке буде розглядатися. Крім того, у цьому абзаці В. Зеленський робить маніпуляцію, щоб схилити депутатів голосувати за законопроект. Він каже, що всі, хто голосуватимуть “проти”, намагалися зірвати голосування. Але депутати можуть голосувати “проти” з інших причин: через юридичні моменти, процедурні порушення чи особисті переконання.

4. Основна частина. Аргументування проблеми

Далі В. Зеленський продовжує:

“Я хочу вкотре розвіяти усі міфи та усі політичні маніпуляції.

У депутатів зберігається індемнітет –

вони не будуть нести відповідальності за політичні рішення, за голосування чи будь-які політичні і публічні виступи.

Мова про дозвіл на притягнення до кримінальної відповідальності.”

5. Основна частина. Аргументування з прикладом.

В. Зеленський продовжує: *“Вибаchte, але якщо депутат збиває людину, або кришує видобуток буриштину, або вчиняє будь-який інший кримінальний злочин. Він повинен нести відповідальність. Це законодавчий орган державної влади, це парламент, а не маліна, де можна 5 років ховатися під куполом. Австралія. Великобританія, Іспанія, США, Канада, Німеччина, Австрія. Це не повний список країн, в яких парламенти не мають імунітету від кримінальних злочинів”.*

Тут все зрозуміло. Гарний блок. Зеленський наводить конкретні приклади у публічному виступі, для чого скасовувати недоторканність. Він намагається вийти на емоції людей, коли каже, що “депутат збиває людину”. Також використовує авторитет успішних країн, говорячи, що там нема недоторканності. Водночас невдалим є жаргонне слово “маліна”. Взагалі жаргони бажано не використовувати, бо їх може не зрозуміти ширша аудиторія.

6. Висновок Головне завдання закінчення – підсилити те, що було сказано до цього. При чому підсилити треба так, щоб одночасно вкласти у закінчення головну тезу виступу, з якою аудиторія залишить залу і яку вона запам'ятає. У нашому випадку головна теза – “депутатську недоторканність час скасувати”. Закінчує свій виступ Зеленський такими словами:

“Я звертаюся до всіх депутатів верховної ради України.

Просто зробіть те, що ви обіцяли довгі роки людям, простим українцям.

Зняття недоторканності вимагає зараз 90 % громадян України.

І я дуже не раджу вам перевіряти достовірність цієї цифри в живу.

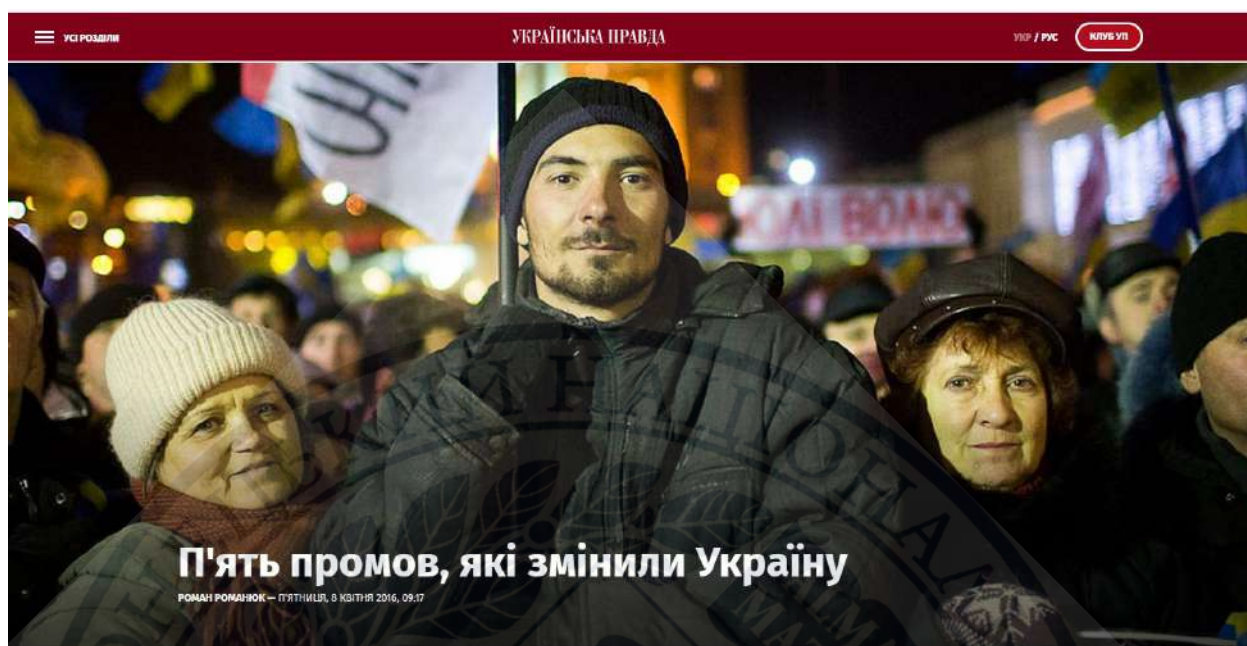
І дивитися скільки саме з них завтра прийде під стіни Верховної Ради України.

Я вірю у вас, я вірю в партію Слуга народу.

Я вірю в кожну партію дев'ятого скликання. Дякую.”

Руслан Ружицький <https://krasnomovec.club/priklad-publichnij-vistup/>

П'ять промов, які змінили Україну

Історія твориться конкретними людьми. І хоч здається, що там, де діють тисячні і мільйонні маси, роль однієї людини мало відчутна, але часом рух історичних подій залежить від рішень саме одиниць.

"Українська правда" пропонує згадати п'ять поворотних промов, після яких країна з'явилась і змінювалась, вчилася боротись і виживати.

Україна: Слово про Незалежність

Україна на серпень 1991-го уже півроку жила в умовах проголошеного державного суверенітету, але насправді залишалась частиною величезної радянської системи. У першу чергу це відчувалося в економіці та армії.

Коли 19-20 серпня путч ГКЧП у Москві вийшов на свій кривавий пік, до Києва приїхав посланець від заколотників, генерал Чичеватов. Він порадив голові Верховної Ради Леоніду Кравчуку особливих рухів не робити, утриматися від акцій непокори і мітингів, пригрозивши в протилежному разі запровадженням надзвичайного стану в Україні.

Телевізор показував "Лебедине озеро", газети потихеньку передруковували заяви путчистів. Лідери української опозиції вимагали від Ради і Кравчука негайно оголосити путч антиконституційним, як це уже

зробила Львівська обласна рада. Інша частина країни вагалась, частина областей симпатизувала путчистам, а війська навколо Києва поступово переводились у бойову готовність. У Києві запахло московським сценарієм.

22 серпня президія Ради зважилась таки на скликання надзвичайної сесії, яку призначили на 10 годину ранку суботи, 24 серпня.

Атмосфера в залі під куполом була нервова і напружена. Під Радою зібрався велелюдний мітинг в очікуванні головної події української історії.

Голова ВРУ Леонід Кравчук:

...З Борисом Миколайовичем Єльциним ми мали розмову щодня, двічі, а то й тричі на день. Справа в тому, що телефони ВЧ у парламенті РФСР не працювали. Працював лише один телефон, тому що він був поставлений в останню мить і не був зареєстрований... Я навіть пам'ятаю його номер: 57-422... Ми домовлялися, Єльцин, Назарбаєв і я, координувати кожен свій крок. Я мушу вам сказати, що Назарбаєв подзвонив Міністру оборони Язову і сказав: "Я прошу вас, ви пройшли війну. Не запламуйте себе, виведіть війська з Москви. Я прошу вас".

...Неодноразові спроби дозвонитися в Крим до Михайла Горбачова були марними. Телефоністка ніжним голосом відповідала: "Михайло Сергійович просить його не турбувати". Безуспішною була й пізніша спроба пробитися до Горбачова з допомогою нашого КДБ... Ніхто не може пройти в резиденцію без згоди самого президента. Є охорона, до якої входить до 32 осіб... І нас ніхто не прийняв би, якби ми приїхали.

Депутат Дмитро Павличко:

Я хочу, щоб ми знали і відразу настроїлися на три головні рішення, без яких звідси не повинні вийти.

Перше – проголошення повної незалежності України. Друге – передача всіх військових одиниць, дислокованих на території України, під командування президії ВРУ. Третє – повна департизація державних органів України.

Депутат Ігор Юхновський:

Як же виглядала Україна, її Верховна Рада і уряд в час і після перевороту? Україна була абсолютно оголена. Вся сила, що офіційно носила зброю, була проти закону, підтримувала переворот.

Однак найтрагічніше виглядали офіційні засоби масової інформації республіки. Вони повністю служили перевороту, вони надавали перевагу КПУ, надають ще й зараз, служачи йому...

...У чому ж формальна суть перевороту? Арештований законно визнаний цілим світом президент СРСР Михайло Сергійович Горбачов. Чи є вина Горбачова в перевороті? В усіх варіантах – по його волі чи проти його волі – безумовно, є.

...Фактично зараз Союзу як держави немає. Республіки "де факто" є незалежними державами, вони мають брати усю повноту влади в свої руки. Росія це робить.

Суперечки тривали до вечора, сам "Акт..." кілька разів змінював свій текст, але, все ж, у якийсь момент пролунали слова Кравчука:

"За" - 346. Прийнято.

Таким чином, постанова і Акт проголошення незалежності України прийняті конституційною більшістю".

<https://www.pravda.com.ua/articles/2016/04/8/7104810/>

Як створити успішну агітаційну промову?

Приклад

Як написати агітаційну промову політику? Легше, ніж здається. Є потужна універсальна схема, яка підходить для будь-якого депутата, будь-якої партії та для будь-якого виступу. Monroe's motivated sequence (MMS) – послідовність мотивування Монро. Це метод організації (структурування) промови, ціллю якої є переконати та надихнути людей до дії.

Метод винайшов у середині 30-х років минулого століття Алан Монро в США. Перша його книга про цю методику вийшла в 1935 році – Principles and types of speech, Alan H. Monroe, 1935. До речі, сам Монро ніколи не заявляв, що він винайшов таку структуру. Швидше він кодифікував те, що зустрічав у ораторів, починаючи з біблійних персонажів і до сучасних державних діячів. Ця методика підходить не тільки для політичних промов. Вона підходить у всіх ситуаціях, де треба переконувати і мотивувати людей. Але політика – це постійний спір. У ній є конкуренція між партіями, людьми, думками, ідеями, позиціями. Часто нема однозначних рішень і невідомо, як вчинити. Однак політики змушені займати якусь позицію. Тоді виникає потреба її відстоювати, переконувати у ній людей і закликати їх щось робити чи не робити. І тому, як кажуть, сам Бог велів стати цій методиці основою для побудови політичних промов, зокрема у США.

У відповідності до цієї структури написані і найсильніші промови США двадцятого століття. Зокрема, інавгураційна промова Дж.Ф.Кеннеді, де він сказав відому фразу: “Не питай, що твоя країна може зробити для тебе, запитай, що ти можеш зробити для своєї країни!” та промова Мартіна Лютера Кінга проти расизму “Я маю мрію”.

Структура політичного виступу

Послідовність мотивування Монро має таку структуру:

1. Привернути увагу.
2. Визначити потребу (проблему).
3. Задовольнити потребу (рішення).
4. Візуалізація результату.
5. Заклик до дії.

1. Привернути увагу.

Монро стверджує, що не залежно від того, наскільки привабливими є наші ідеї, ми не можемо переконати людей, які не зосередили свою увагу на нас. Слухачі не постійні. Треба захопити їх якнайдужче, якщо можна, з першого ж речення. Після тридцяти секунд, вони подумують: “Вав, це захоплююче. Я маю послухати про це більше”.

2. Визначити потребу (проблему).

Аудиторія більше турбується питанням, які відповідають її потребам. Другий крок Монро: показати аудиторії не лише те, що вони мають потребу, але й те, що ця потреба термінова. При цьому не обов’язково це має бути якась особиста потреба, наприклад, мати вищу зарплату чи знайти роботу. Це може бути також потреба допомагати іншим, чия ситуація є настільки страшною, що слухачі не зможуть спокійно жити, якщо не спробують допомогти вирішити проблему. Після другого кроку глядачі мають замислитися: “Я навіть не думав, що ситуація настільки погана”, “Як я можу виправити це?”. Або можуть подумати: “Я знав, що все було погано! І от ще одна людина, хто так само вважає. Як же це вирішити?”.

3. Задовольнити потребу (рішення).

Задоволення цієї потреби – іншими словами, вирішення проблеми. Для Монро презентація рішення – це не лише заявити про нього. Оратор має надати докази, які покажуть, що рішення працює, воно практичне і краще за альтернативу. На цьому етапі слухачі мають думати: “Це мало б працювати”.

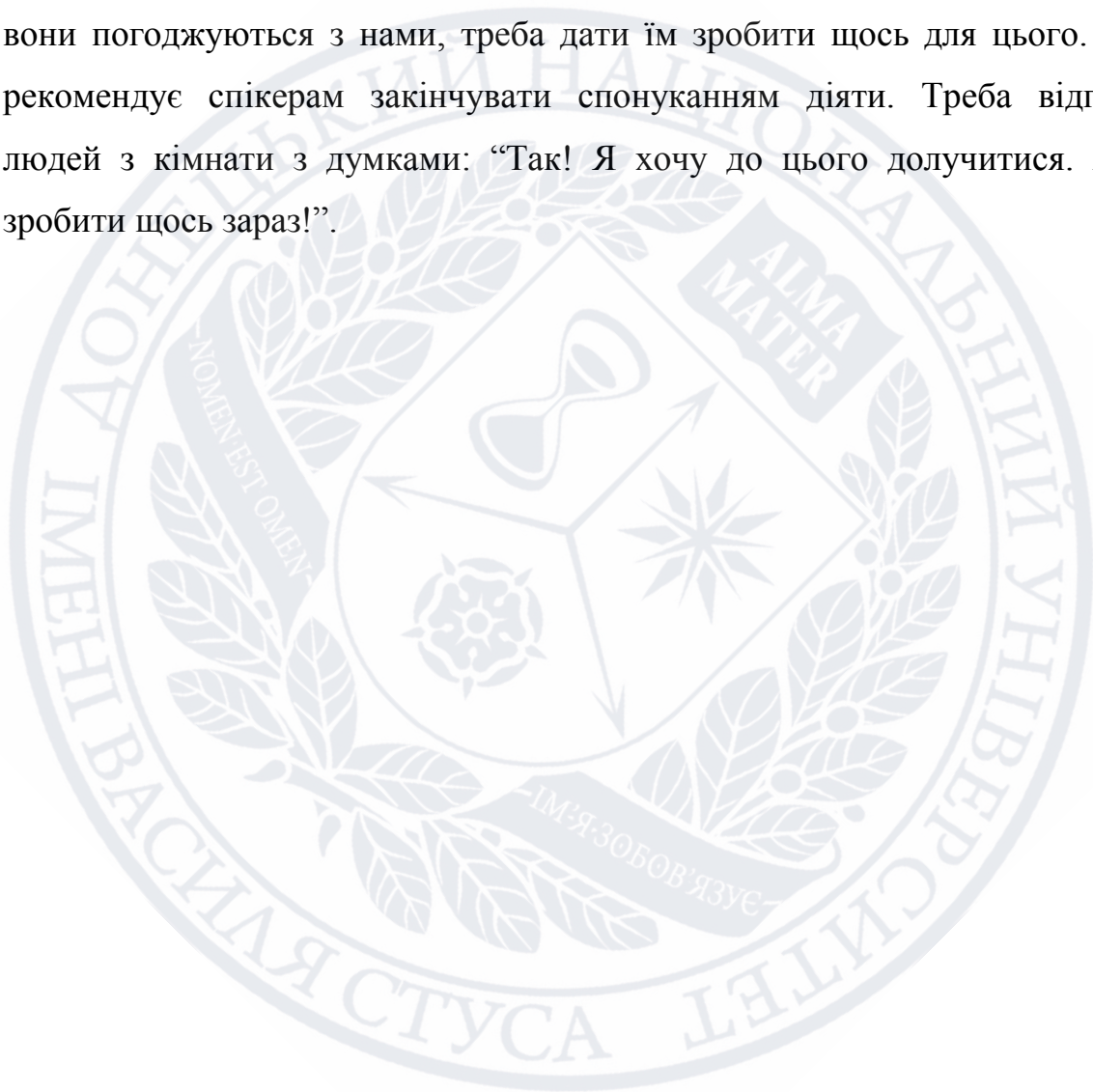
4. Візуалізація результату.

Монро каже, що для переконання слухачів не достатньо навести сухі докази та абстракції. Щоб справді мотивувати їх, він пропонує дати їм

можливість візуалізувати успіх, уявляючи майбутнє, або показати приклади успіху в минулому нагадуючи, що це можливо знову. Думки слухачів мають бути такі: “Якщо це реалізувати, наше життя буде таке прекрасне!”.

5. Заклик до дії.

Для чого відпускати своїх слухачів після всього, що ми сказали? Якщо вони погоджуються з нами, треба дати їм зробити щось для цього. Монро рекомендує спікерам закінчувати спонуканням діяти. Треба відправити людей з кімнати з думками: “Так! Я хочу до цього долучитися. Я хочу зробити щось зараз!”.

Апробація результатів дослідження

**Міністерство освіти і науки України
Вінницької обласної державної адміністрації
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
Філологічний факультет**

ПРОГРАМА

***Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю***

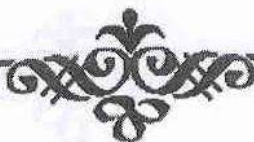
**«Філологічні горизонти: науковий,
лінгводидактичний, філософський, соціальний,
національно-патріотичний вектори»**

**«Philological horizons: scientific, linguistic,
philosophical, political, national-patriotic vectors»**

7 – 9 жовтня 2019 року

Вінниця – 2019

СЕКЦІЯ 5. МОВНІ АСПЕКТИ В СУЧАСНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Модератори: *Карабута Олена Павлівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики, Херсонський державний університет;

Касіяненко Ольга Миколаївна – викладач вищої категорії, старший викладач циклової комісії діловодства, документознавства та інформаційної діяльності, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж».

1. *Бережанська Ольга Юрійвна* – спеціаліст, викладач кафедри української філології Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Комунікація як міждисциплінарний феномен: генезис, сутність, визначення та ознаки

2. *Жила Тетяна Іванівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Функціонування назв на позначення рис характеру людини в релігійних медіа-текстах

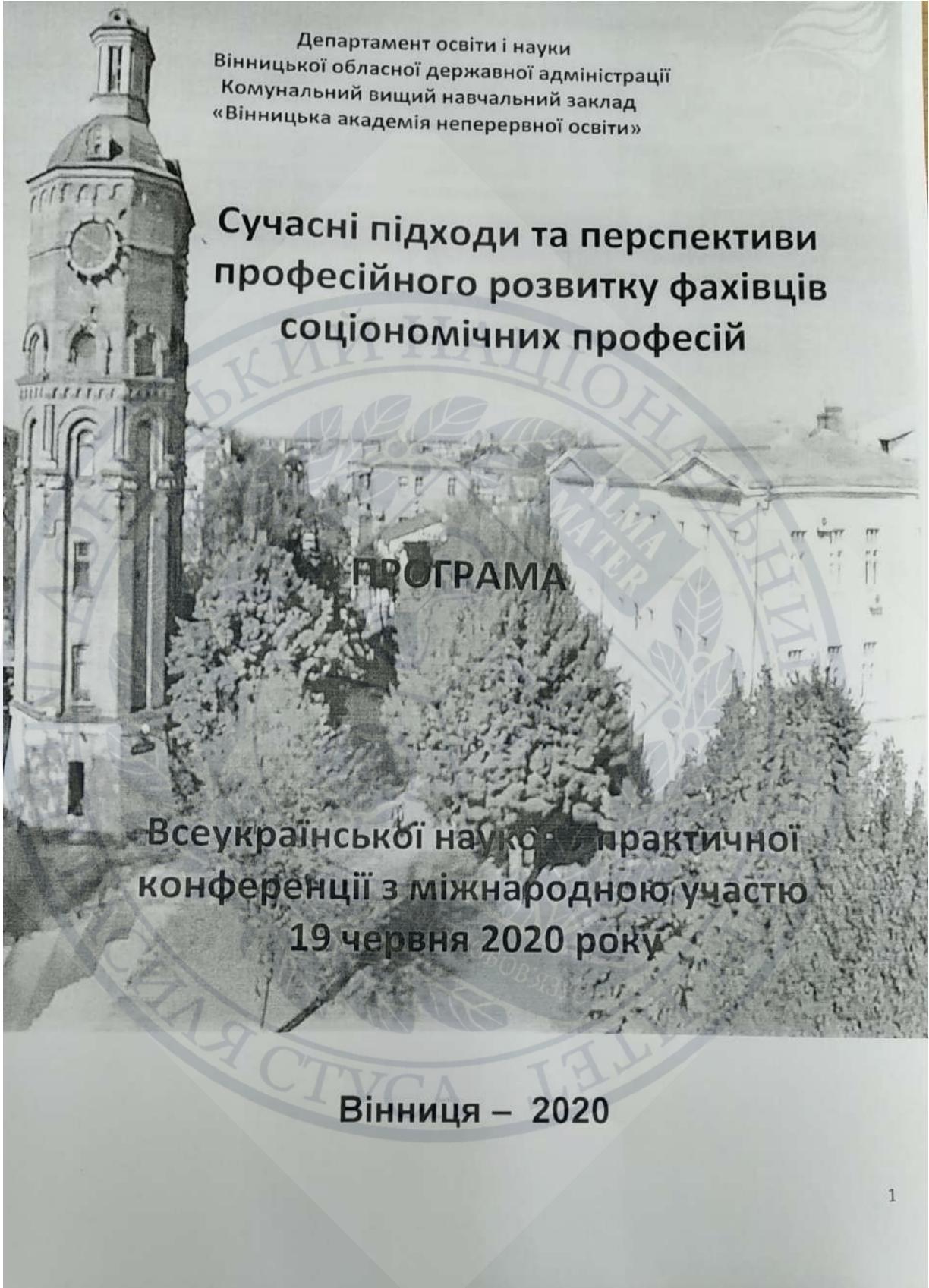
3. *Заворотня Анастасія Віталіївна* – студентка Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент *Сукаленко Т. М.*
Мовна особистість у медійному просторі

4. *Карабута Олена Павлівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики факультету української й іноземної філології та журналістики Херсонського державного університету
Особливості функціонування термінологічної лексики в херсонських друкованих ЗМІ

5. *Касіяненко Ольга Миколаївна* – викладач вищої категорії, старший викладач циклової комісії діловодства, документознавства та інформаційної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Роль категорії толерантності в публічному дискурсі

Департамент освіти і науки
Вінницької обласної державної адміністрації
Комунальний вищий навчальний заклад
«Вінницька академія неперервної освіти»

Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій

ПРОГРАМА

Всеукраїнської науково-практичної
конференції з міжнародною участю
19 червня 2020 року

Вінниця – 2020

Міністерство освіти і науки України
 Департамент освіти і науки
 Вінницької обласної державної адміністрації
 Комунальний вищий навчальний заклад
 «Вінницька академія неперервної освіти»
 Національна академія педагогічних наук України
 Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
 Національний авіаційний університет
 Донецький національний університет імені Василя Стуса
 Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
 Хмельницький національний університет
 Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
 Бердянський державний педагогічний університет
 Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи
 Навчально-методичний центр психологічної служби системи освіти Вінницької області
 Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
 Державний університет фізичного виховання і спорту, Молдова
 Міжнародна академія екології і здоров'я, Вільнюс, Литва
 Коледж «Деде Коркурт» Байбурт, Туреччина

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

ПРОГРАМА

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
 З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
 19 ЧЕРВНЯ 2020 РОКУ

Вінниця – 2020

Комунікативні стратегії і тактики як основа відображення компетентнісної парадигми фахівця.

5. Касіяненко Ольга Миколаївна, магістрант філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Комунікативний аспект категорії толерантності у публічному дискурсі.

6. Клочко Оксана Віталіївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри математики та інформатики Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця), **Зузяк Тетяна Петрівна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри технологічної освіти, економіки і безпеки життєдіяльності Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця).

Формування інформаційної компетентності майбутніх фахівців з образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації.

7. Красницька Ольга Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільних наук Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ).

Критерії ефективності публічного виступу викладача вищої військової школи.

8. Куш Ольга Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології й гуманітарних наук КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» (м. Вінниця).

Розвиток мовно-комунікативної компетентності педагогів у площині їхньої професійної діяльності.

9. Мамчур Алла Тимофіївна, вчитель фізики та інформатики комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 Вінницької міської ради», вчитель-методист (м. Вінниця).

Формування предметних компетентностей учнів засобами мнемотехніки на уроках фізики.

10. Матохиюк Людмила Олександрівна, доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» (м. Вінниця), **Браніцька Тетяна Ромуальдівна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психолого-педагогічної освіти та соціальних наук КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» (м. Вінниця).

Реалії освіти: особистість педагога під час пандемії Covid 19.

11. Марункевич Ярослава Юріївна, кандидат медичних наук, доцент кафедри психіатрії, наркології та психотерапії з курсом ПО Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (м. Вінниця).

Дистанційне навчання у медичних ВНЗ в умовах пандемії: основні проблеми та шляхи вирішення.

12. Оверчук Ольга Володимирівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (м. Рівне).

Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей в умовах дистанційної освіти.

13. Райко Оксана Анатольевна, преподаватель/аспирант Государственного университета физического воспитания и спорта Республики Молдова.

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Касіяненко Ольга Миколаївна

Філологічний факультет

035 Філологія / 035.10 Прикладна лінгвістика

ОП Публічна лінгвістика

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Усвідомлюючи свою відповідальність за надання неправдивої інформації, стверджую, що подана кваліфікаційна (магістерська) робота на тему: «Категорія толерантності у публічному дискурсі» є написаною мною особисто.

Одночасно заявляю, що ця робота:

- не передавалась іншим особам і подається до захисту вперше;
- не порушує авторських та суміжних прав, закріплених статтями 21-25 Закону України «Про авторське право та суміжні права»;
- не отримувалась іншими особами, а також дані та інформація не отримувалась у недозволений спосіб.

Я усвідомлюю, що у разі порушення цього порядку моя кваліфікаційна робота буде відхилена без права її захисту, або під час захисту за неї буде поставлена оцінка «незадовільно».
